

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ

ГАЛАСЮК ВІКТОР ВАЛЕРІЙОВИЧ

**КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ
ТРАНСФОРМАЦІЇ
ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ**

Монографія

Київ – 2019

УДК 338.2(477)
ББК 65.9(4Укр) + 65.268 + 65.54
Г15

*Рекомендовано до друку
Вченою радою «Національної академії управління»
(протокол № 2 від 14.02.2019 р.)*

Рецензенти:

Резнікова Н.В., доктор економічних наук, доцент; професор кафедри світового господарства і міжнародних економічних відносин Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка;

Яценко О.М., доктор економічних наук, доцент; професор кафедри міжнародної торгівлі і маркетингу ДВНЗ "Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана";

Коваль В.В., доктор економічних наук, доцент; завідувач кафедри прикладної економіки Одеського торговельно-економічного інституту Київського національного торговельно-економічного університету.

Г15 **Галасюк Віктор Валерійович**

Концептуальні засади трансформації економіки України: Монографія / Віктор Валерійович Галасюк. – К.: Національна академія управління, 2019. – 188 с.

ISBN _____

У монографії висвітлюються актуальні зовнішньоторговельної політики України. Основна увага приділена вдосконаленню практики економічного обґрунтування управлінських рішень в зовнішньоторговельній сфері, які сприятимуть активній інтеграції вітчизняної економіки у глобальне економічне середовище на якісно новому рівні.

Монографія розрахована на науковців та фахівців, які приймають рішення в галузі формування та реалізації зовнішньоторговельної політики України, а також викладачів, аспірантів, магістрів та студентів економічних спеціальностей та усіх, хто цікавиться питаннями економіки.

ISBN _____

УДК 338.2(477)
ББК 65.9(4Укр) + 65.268 + 65.54

© Галасюк Віктор Валерійович, 2019
© «Національна академія управління», 2019

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	6
ВСТУП	8
РОЗДІЛ 1	
ТРАЄКТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ	11
1.1. Соціально-економічна динаміка України в контексті міжнародних порівнянь та економічний вимір євроінтеграції	11
1.2. Неприпустимість політики невтручання та консервації соціально-економічного тренду України	16
1.3. Реалізація економічного потенціалу України шляхом зміни парадигми державного регулювання та структурної трансформації національної економіки	20
Висновки до розділу 1	23
РОЗДІЛ 2	
ОСНОВНІ БАР'ЄРИ НА ШЛЯХУ АКТИВІЗАЦІЇ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ	25
2.1. Проблеми соціально-економічного характеру в системі чинників негативного впливу на перспективи розвитку національної економіки	25
2.1.1. Низькі доходи громадян, тіньова економіка та соціальна несправедливість	25
2.1.2. Високий рівень безробіття, еміграція та депопуляція	27
2.2. Структурні деформації національної економіки як головна причина низької продуктивності та слабкості позицій України на міжнародній економічній арені	29
2.2.1. Деіндустріалізація та примітивізація українського експорту	29
2.2.2. Макрофінансова крихкість та зовнішня фінансова залежність	30
2.2.3. Енергетична неефективність та імпортозалежність	32
2.2.4. Дефіцит інвестицій і втеча капіталу	33

2.3. Виклики позаекономічного характеру, що стримують прискорення економічного зростання та підвищення добробуту в Україні	34
2.3.1. Військова агресія	34
2.3.2. Корупція та інституційна слабкість	35
2.3.3. Екологічні загрози	35
Висновки до розділу 2	36

РОЗДІЛ 3

ДЕТЕРМІНАНТИ ТА КОНЦЕПТУАЛЬНІ

ЗАСАДИ ТРАНСФОРМАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

3.1. Головні драйвери економічного зростання за світовим досвідом та особлива роль фактору економічної спеціалізації на прикладі України	38
3.2. Диференціація видів економічної діяльності і товарів як джерел економічного зростання	42
3.3. Спеціалізація української економіки в контексті міжнародних порівнянь та доцільність її структурної трансформації	47
3.4. Концептуальні засади трансформації національної економіки на основі зміни її ролі в міжнародному поділі праці	52
Висновки до розділу 3	56

РОЗДІЛ 4

СИСТЕМА ОПЕРАТИВНИХ ІНДИКАТОРІВ

ОЦІНЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

НА ОСНОВІ ДЕКОМПОЗИЦІЇ ВВП

4.1. Декомпозиція ВВП в контексті планування державного регулювання трансформації національної економіки	58
4.2. Детермінанти формування споживчих витрат домогосподарств	61
4.3. Аналіз інвестиційної складової економічного розвитку країни	66
4.4. Вплив зовнішньоторговельного сектора на економічну динаміку країни	70
4.5. Державне споживання як фактор розвитку національної економіки	74
Висновки до розділу 4	80

РОЗДІЛ 5

ІНСТРУМЕНТАРІЙ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ

ТРАНСФОРМАЦІЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ 82

5.1. Податкові і митні стимули та інфраструктурні умови трансформації національної економіки 82

5.2. Фінансові каталізатори структурної модернізації економіки 93

5.3. Регуляторні заходи для удосконалення виробничої структури національної економіки 110

Висновки до розділу 5 118

РОЗДІЛ 6

ІДЕНТИФІКАЦІЯ ТА ОБҐРУНТУВАННЯ

"ТОЧОК ЗРОСТАННЯ" ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ 121

6.1. Визначення галузевих пріоритетів трансформації національної економіки 121

6.2. Обґрунтування перспективних для України напрямів висхідного руху ланцюгами доданої вартості 130

6.3. Оцінка потенційних макроекономічних ефектів трансформації економіки України 152

Висновки до розділу 6 155

ВИСНОВКИ 156

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАНЬ 163

ДОДАТКИ 178

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

DMSP	Defense Meteorological Satellite Program
EH	Euler Hermes – страхова компанія, що спеціалізується на страхуванні експортних кредитів
FAR	Federal Acquisition Legislation
KSE	Київська школа економіки (Kyiv School of Economics)
PCI	Індекс складності продукту (Product complexity index)
UNIDO	Організація промислового розвитку ООН
АМБ	Агенція підтримки малого бізнесу
БВР	Банк відбудови і розвитку
ВВП	Валовий внутрішній продукт
ВДЕ	Відновлювальні джерела енергії
ВЕФ	Всесвітній економічний форум
ВНОК	Валове нагромадження основного капіталу
ВРХ	Велика рогата худоба
ГАТТ	Генеральна угода з тарифів і торгівлі
ДПП	Державно-приватне партнерство
ЕКА	Експортно-кредитне агентство
ЄС	Європейський Союз
ІП	Індустріальні парки
ЗЕД	Зовнішньоекономічна діяльність
КВЕД	Класифікація видів економічної діяльності
КМЕФ	Київський міжнародний економічний форум
МВФ	Міжнародний валютний фонд
МОП	Міжнародна організація праці
МСП	Малі та середні підприємства
НБУ	Національний банк України
НКРЕКП	Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг
НПЗ	Нафтопереробний завод
ОВТ	Озброєння та військова техніка
ОЕСР	Організація економічного співробітництва та розвитку
ООН	Організація Об'єднаних Націй
ПВЗВТ	Поглиблена та всеохоплююча зона вільної торгівлі між Україною та ЄС

ПДВ	Податок на додану вартість
ПДФО	Прибутковий податок
ПІІ	Прямі іноземні інвестиції
ПКА	Парламентський комітет асоціації
ПКС	Паритет купівельної спроможності
СБУ	Служба безпеки України
СЕЗ	Спеціальні економічні зони
СОТ	Світова організація торгівлі
СРСР	Союз Радянських Соціалістичних Республік
ТПП	Торгово-промислова палата
УКТЗЕД	Українська класифікація товарів зовнішньоекономічної діяльності
УСПП	Український союз промисловців та підприємців
ФРУ	Федерація роботодавців України

Вступ

Економічний успіх одних країн і хронічна бідність інших – не фатум і не випадковість. Існують фундаментальні економічні закони, які діють незалежно від того чи визнаємо ми їх та чи розуміємо. Вони роблять одні країни заможними і впливовими, а інші бідними та залежними. Це відбувалось багато сотень років на усіх континентах і так буде й надалі. В наших інтересах пізнати ці закони та скористатись ними на благо суспільства.

Вирішальну роль тут відіграє економічна політика. Не природні багатства, розташування чи розмір країни, а саме економічна політика з певним інструментарієм державного регулювання. Бо саме вона формує економічну спеціалізацію країни, по суті, її "професію". А ця спеціалізація, в свою чергу, визначає швидкість економічного зростання країни та рівень добробуту людей.

Існує величезна різниця між виробництвом і науковими дослідженнями та видобутком корисних копалин і сільським господарством. І величезне значення має що саме країна виробляє та експортує: пшеницю, кукурудзу, яблука, руду, ліс-кругляк чи все ж таки літаки, кораблі, автомобілі, станки, ліки, програмне забезпечення, продукти харчування, хімічну продукцію.

Дуже важливо розрізняти корисність для економіки та суспільства різних видів діяльності та продуктів. Держава не може й у жодному разі не має ставитися до них однаково. Адже різні види діяльності та продукти кардинально відрізняються як драйвери економічного зростання та соціального розвитку. Лише деякі з них здатні підняти країну на нову орбіту. Вони економічно, соціально й екологічно бажаніші для держави та суспільства. І тому повинні визнаватися пріоритетними та всіляко підтримуватися. До видів діяльності, що знаходяться на найнижчих сходинках ієрархії, має бути зовсім інше ставлення.

Протягом 1990-х-2000-х років ми побачили як різна економічна політика сформувала принципово різні економічні спеціалізації та рівень добробуту людей в Україні та, наприклад, сусідніх Польщі і Туреччини. Тоді як більш успішні сусіди збільшили власні економіки в реальному вимірі у кілька разів, Україна майже не зрушила з місця в термінах реального ВВП на душу населення. Списати цю різницю економічних траєкторій на природні умови, розташування, чи, тим більше, волю випадку, було б вкрай нерозумно. Ігнорування фундаментальних економічних законів, неадекватна економічна полі-

тика та хибні управлінські рішення керівництва держави завели нашу економіку в "глухий кут".

Сировинна спеціалізація не тільки спричинила масову бідність, а й створила штучну стелю для економічного зростання України. Її треба рішуче позбутись. І принципово важливо, що сама собою вона не щезне. Неоліберальні рецепти та політика невтручання призведуть лише до консервації статус-кво. За таких умов Україна все більше відставатиме від європейських країн-сусідів, з якими ще кілька десятків років тому знаходилась на одному рівні добробуту. Якщо докорінно не змінити "професію" замість очікуваної євроінтеграції України ми побачимо її подальший дрейф на узбіччя європейського економічного простору. Хочемо перетворитись з "економічної черепахи" на "економічного тигра" – маємо "перекваліфікуватись" з ресурсного донора на виробника та інноватора. Необхідно якісно змінити економічну спеціалізацію – вийти на значно кращий набір видів діяльності та продуктів, якими країна "заробляє на життя".

Аби здійснити цей "фазовий перехід" та змінити "професію" країни на краще треба задіяти цілий комплекс інструментів державного регулювання. За їх допомогою цілком реально провести структурну трансформацію національної економіки, модернізувавши її у досить стислі терміни. У одних країн на це пішло 20-30 років, іншим вистачило 10-15 років. Україна ж, з урахуванням існуючих умов та історичного контексту, може пройти цей шлях менш ніж за 10 років.

Для того, щоб суттєво прискорити економічне зростання та збільшити добробут людей, треба модернізувати виробничу структуру економіки, по суті, покращити "професію" країни. Зробити це можна цілеспрямовано застосувавши комплекс інструментів державного регулювання трансформації національної економіки, запропонований у даній роботі.

Проблеми структурної трансформації вітчизняної економіки та формування політики структурної перебудови національного господарського комплексу України знайшли своє відображення у великій кількості наукових публікацій видатних вітчизняних вчених-економістів, зокрема: В. Андрійчука, О. Амоші, С. Білої, В. Будкіна, А. Васіної, В. Вовка, Б. Гаврилишина, А. Гальчинського, В. Гейця, С. Гонти, Н. Грущинської, І. Гужви, М. Єрмошенка, С. Єрхіна, Ю. Кіндзерського, О. Клімової, В. Коваля, С. Куйбіди, С. Лекаря, І. Лукінова, Д. Лук'яненка, Ю. Макогона, О. Манжури, О. Мельниченка, А. Мельник, В. Новицького, В. Онищенко, В. Панченка, І. Пасінович, Ю. Пахомова, О. Пелеха, Н. Резнік, Т. Романової, В. Семиноженка, В. Сіденка, Н. Скірки, Ю. Чайки, Л. Чернюк, А. Філіпенка, Л. Шинкарук, Г. Ярмолик, О. Яценко та ін. Ними зроблено значний внесок у дослідження особливостей структурно-галузевих зрушень в економіці України у період ринкових трансформацій, систематизовано міжнародний досвід використання окремих інстру-

ментів структурної політики, окреслено ключові засади державного регулювання трансформацією вітчизняної економіки.

Важливий внесок у дослідження питань взаємозв'язку між структурою економіки та динамікою її розвитку здійснено низкою відомих зарубіжних вчених, серед яких: Дж. Адамс, Д. Аджемоглу, А. Амсен, А.-Л. Барабаші, Е. Вайцекер, Р. Вейд, А. Війкман, Ч. Джонсон, С. Ідальго, М. Кан, Б. Клінджер, К. Константайн, С. Кузнець, В. Леонт'єв, А. Льюїс, Р. Нельсон, Ф. Пігліару, Е. Райнерт, Дж. Робінсон, П. Розенштейн-Родан, П. Ромер, А. Серра, С. Тхакур, Б. Фуллер, Р. Хаусманн, А. Хіршман, Х.-Ю. Чанг, Й. Шумпетер. Поряд з цим, проблема обґрунтування взаємодії та взаємозв'язку між реалізацією комплексу заходів регуляторної політики держави та змінами у структурі національних економік досі залишається на порядку денному сучасної економічної науки, що визначає перспективу подальших досліджень у цій сфері та їхню надзвичайну актуальність для України в контексті подолання структурних деформацій у вітчизняній економіці.

Структурна трансформація економіки України дозволить прискорити економічне зростання мінімум до 5% на рік, а при більш системному підході – до 7-8% на рік і навіть більше. Досягнення таких результатів передбачає принципову ставку на розбудову сучасної інфраструктури, розвиток диверсифікованого виробництва та наскрізне запровадження інновацій з використанням таких інструментів економічного розвитку як банк розвитку, індустриальні парки, експортно-кредитне агентство, безкоштовне приєднання до інженерних мереж, державно-приватне партнерство, перегляд митних тарифів, зміна монетарного режиму тощо.

Цілеспрямоване використання інструментів державного регулювання для здійснення трансформації національної економіки дозволить подвоїти ВВП України в реальному вимірі менш ніж за 10 років та суттєво скоротити, а згодом і взагалі подолати, економічне відставання від Євросоюзу. Це, в свою чергу, суттєво підвищить рівень добробуту людей в Україні та дасть їм більше можливостей для самореалізації та щасливого життя без еміграції.

Вищевказані перспективи розвитку вітчизняної економіки та невирішені наукові питання державного регулювання трансформації економічних систем на макrorівні обумовили вибір теми та напрямку монографічного дослідження.

Розділ 1

ТРАЄКТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

1.1. СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА ДИНАМІКА УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ МІЖНАРОДНИХ ПОРІВНЯНЬ ТА ЕКОНОМІЧНИЙ ВИМІР ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Україна – це Європа географічно та цивілізаційно, але за рівнем розвитку економіки вона значно поступається більшості європейських країн. Зокрема, за показником ВВП на душу населення, Україна відстає від ЄС в 5 разів, а від США – майже всемоєро [1]. Такий низький рівень економічної активності країни обмежує як доходи громадян, так і можливості бюджетного фінансування освіти, медицини, соціальної сфери, не кажучи вже про інфраструктуру. Формується "замкнене коло" бідності населення та економічної слабкості країни.

За світовим досвідом, оплата праці зазвичай становить близько 40-50% ВВП [2]. Тобто в країні з неефективною економікою громадяни не можуть отримувати високі доходи. Водій в Києві заробляє 300 євро, майже в 10 разів менше за свого колегу з Лондону, не тому, що він менш професійний чи ефективний. Різний рівень економічної активності країн призводить до різного рівня оплати праці. Зворотна логіка також працює. Чим менше люди заробляють, тим менше вони витрачають і, відповідно, тим менше їх внесок у зростання ВВП. До речі, видатки домогосподарств в Україні формують 2/3 економіки [3].

Незважаючи на всі застереження щодо ВВП як індикатора відображення економічного розвитку, цей показник залишається одним із центральних при оцінці рівня добробуту й навіть суб'єктивного відчуття щастя. Показник ВВП дозволяє вимірювати економічну активність, проводити міжнародні

порівняння та спостерігати економічну динаміку країн з плином часу. Тому за допомогою нього відслідковуємо економічну траєкторію України за період незалежності та порівнюємо її з країнами-сусідами та тими, хто в 90-ті перебував у схожих стартових умовах (рис. 1.1).

Після падіння "залізної завіси" і розвалу СРСР, враховуючи величезне ресурсне багатство України, цілком виправданими були очікування стрімкого економічного зростання. На це розраховували в Україні, на це сподівалась українська діаспора по всьому світу.

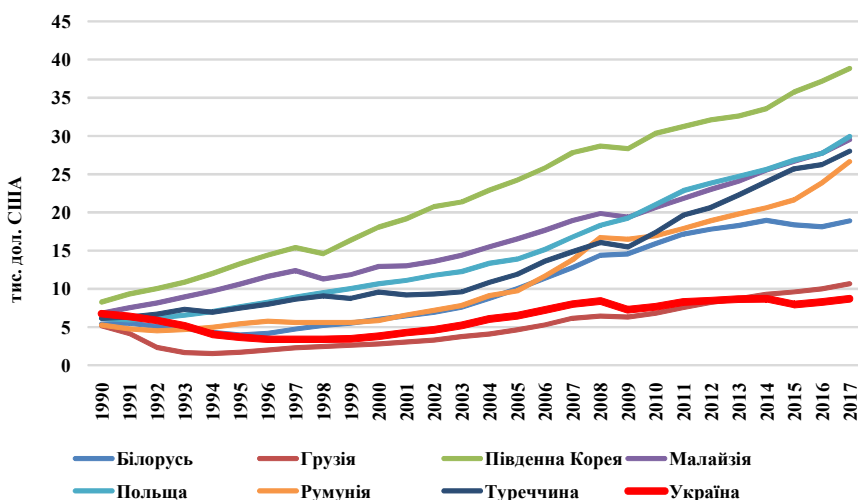

Рис. 1.1. Динаміка реального ВВП України та інших країн

Джерело: [4].

Однак з даних рис. 1.1 видно, що Україна залишилась серед економічних аутсайдерів. Порівняно з 1990 роком ВВП України за паритетом купівельної спроможності зріс лише на 5%. Водночас наші найближчі сусіди збільшили розміри своїх економік в рази – Білорусь майже в 2,5 рази, Польща майже в 4 рази, а Туреччина – практично в 6 разів.

На перший погляд, важко погодитись з твердженням, що "економічний піріг" України дійсно практично не збільшився за 27 років. Це більше схоже на помилку в розрахунках або економічний парадокс. Будь-хто, озирнувшись на початковий період незалежності, погодиться, що поточний рівень добробуту в українському суспільстві значно вищий ніж був тоді. Насправді, є, як мінімум, два значних фактори, через дію яких ситуація на графіку і в житті виглядає по-різному.

Перший фактор – надмірна мілітаризація економіки пострадянської України. Економіка була для армії, а не для людей. Вона була орієнтована на військові та інші ресурсні потреби центрального апарату, а не на задоволення потреб суспільства та якість життя власних громадян. Другий фактор – надзвичайно висока тінізація економіки. Слід підкреслити, що вона спрацювала як своєрідний "амортизатор" негативних економічних трендів, знижуючи масштаб їх деструктивного впливу. За оцінками МВФ, неформальний сектор в Україні становить від 40% до 50% офіційної економіки. Тимчасом як в Європі "в тіні" знаходиться не більше 15% економічної активності [5]. Тому насправді економічна динаміка України не настільки погана, як виглядає на рис 1.1.

Але ці два фактори, демілітаризація і тінізація економіки, все ж жодним чином не виправдовують і не рятують економічну ситуацію. Це чітко видно, якщо порівняти нічні знімки Європи, зроблені з космосу американськими військовими супутниками (DMSP) у 1993 та 2013 роках. На думку вчених, нічне освітлення може розглядатись як наочний індикатор людської активності, а, отже, і економічного розвитку. Якщо країна з часом стає "яскравішою" вночі – значить там відбувається розвиток, економічна активність і добробут людей зростають. Якщо ж країна з плином років тьмяніє на нічних знімках, це означає, що життя там чомусь "завмирає", люди біднішають.

Світлові мапи наочно демонструють принаймні два економічні тренди. Перший – за 20 років рівень нічного освітлення України загалом знизився, тоді як сусідні Польща, Туреччина, Румунія, не кажучи вже про Німеччину чи Італію, навпаки стали значно "яскравішими" вночі. Тобто економічна статистика Світового Банку, яка демонструє економічну траєкторію України у порівнянні з іншими країнами на основі ВВП на душу населення, знаходить опосередковане емпіричне підтвердження і через порівняльний аналіз світлових мап.

Ще один важливий тренд – територіальна нерівномірність економічної динаміки всередині країни. За 20 років Київ – єдине українське місто, яке стало "яскравішим" на світловій мапі. Країна ж в цілому помітно потьмяніла. Причому менше світла стало і в обласних центрах і, ще помітніше, в невеликих населених пунктах. Ці контрастні зміни свідчать про економічну деградацію переважної частини території країни з одночасним "стягуванням" економічної активності до столиці. Тобто маємо парадоксальну відсутність істотного економічного прогресу на національному рівні та одночасно збільшення регіонального розшарування. І все це на фоні виняткового ресурсного багатства країни.

Не менш важливим є тут і ще один вимір – соціально-демографічний. Він, з одного боку, залежить від економіки, а з іншого – є детермінантом її розвитку. Відклавши по одній осі ВВП (рівень економічної активності), а по

іншій чисельність населення (демографічний аспект), отримаємо більш глибоке розуміння соціально-економічної траєкторії країни. Порівнявши такі двовимірні графіки для України з одного боку та Польщі, Туреччини, Словаччини, Білорусі з іншого, наочно бачимо шлях, пройдений відносно наших сусідів за чверть сторіччя (рис. 1.2).

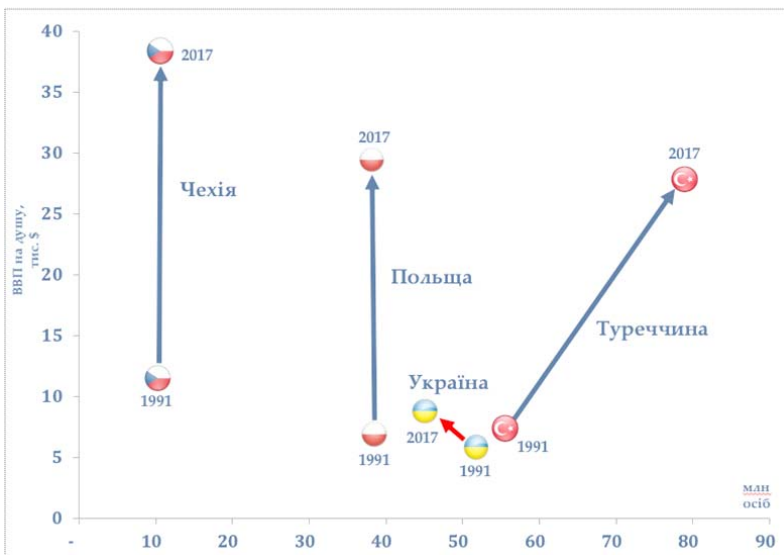

Рис. 1.2. Двовимірна соціально-економічна динаміка України та сусідніх країн

Джерело: укладено автором.

Особливо показовим є порівняння соціально-економічного шляху України і Туреччини. Україна не лише показала вкрай незначні темпи економічного зростання, а й втратила майже 10 млн населення. За цей же період часу Туреччина майже вдвічі збільшила чисельність мешканців і більше ніж в 4 рази наростила національний "економічний пиріг" в розрахунку на душу населення. Показово, що соціально-економічні траєкторії України і Туреччини майже діаметрально протилежні. До речі, як і тип проваджуваної ними економічної політики. Ефективність агресивної промислово-інвестиційної політики і багатовимірного протекціонізму Туреччини виглядає особливо рельєфно на фоні сировинно-боргового дрейфу України при надмірному покладанні на "невидиму руку вільного ринку", лібералізацію зовнішньої торгівлі, приватизацію і дерегуляцію.

Безумовно, настільки разюча різниця траєкторій соціально-економічного розвитку є не випадковістю, а переважною мірою результатом деіндустріалізації й тінізації української економіки, підміни модернізації консервацією. Замість проведення радикальних реформ та системної трансформації, у тому числі з допомогою іноземних партнерів, українська влада була зосереджена на розподілі сфер впливу і ренти від металургійно-сільськогосподарського сировинного експорту та експлуатації залишків створеної в радянські часи промисловості й інфраструктури.

Очевидно, що за незмінної економічної політики та траєкторії економічного розвитку подолання п'ятиразового відставання України від середнього рівня країн ЄС за ВВП є неможливим. Адже економічні траєкторії України та ЄС не зближуються, а розходяться. Замість конвергенції доходів українців та мешканців ЄС, очікуваної в контексті євроінтеграційних прагнень та кроків України, спостерігається протилежний процес. Україна все більше віддаляється від Євросоюзу економічно (рис. 1.3).

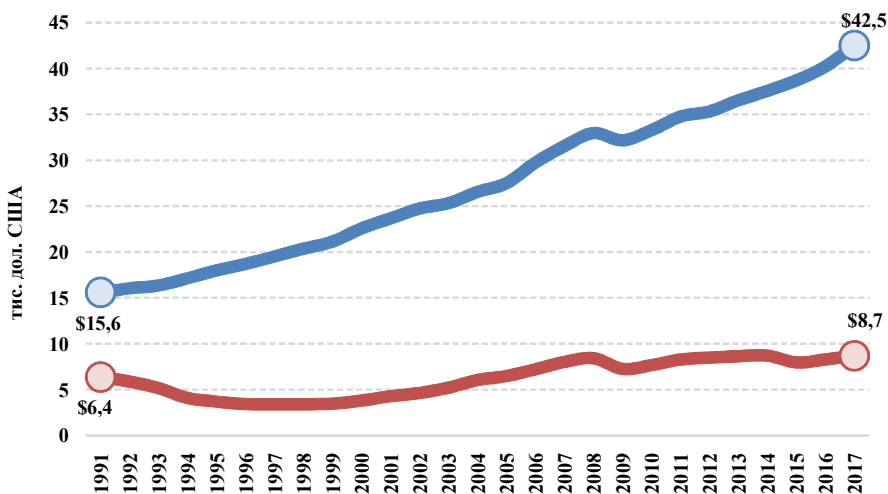

Рис. 1.3. Порівняння "економічних траєкторій" України та ЄС (ВВП на душу населення за ПКК)

Джерело: [1].

Парадоксально, що економічна дивергенція траєкторій України і країн ЄС практично не обговорюється ні всередині країни, ні, тим більше, на міжнародній арені. Після економічного обвалу 2014-2015 років, спричиненого російською військовою агресією, втратою виробничих потужностей і ринків,

у 2016-2018 роках українська економіка показала середньорічний приріст близько 2,7% [6]. Це, до речі, близько до темпу зростання економіки ЄС. Проте, оскільки база відрізняється в рази, навіть при однакових темпах зростання наша економіка суттєво відстає від європейської. Причому "швидкість" такого відставання в термінах "гроші/час" невинно зростає. Треба зауважити також, що європейська економіка далеко не найбільш динамічна у світі. Прогноз зростання глобальної економіки – 3,5% у 2019 році та 3,6% у 2020 році [7].

Щоб наздогнати ЄС в досяжній перспективі, Україні треба розвиватись хоча б вдвічі швидшими темпами. Це означає, що темп у 7% – мінімальна планка річного зростання української економіки. Нижчі темпи не можуть вважатись успішними апріорі. Як би у зворотному не переконували МВФ, Світовий Банк чи будь-хто ще.

Дуже важливо осмислити цей неочевидний і досить некомфортний факт. І належним чином інкорпорувати його при реалізації політики євроінтеграції. Обіймаючи у Верховній Раді України VIII скликання посаду заступника голови української частини Парламентського комітету асоціації (ПКА) я запропонував запровадити регулярне економічне вимірювання прогресу євроінтеграції України через співставлення рівня та динаміки реальних доходів громадян в Україні та ЄС.

До речі, цей підхід не новий. Презентуючи План розвитку економіки Польщі у 2016 році, Міністр розвитку Матеуш Моравецький, згодом призначений прем'єр-міністром, першочерговим завданням назвав підняття рівня ВВП країни. В результаті реформ до 2030 року Польща планує наздогнати середній рівень ВВП у країнах ЄС на душу населення, а у 2040 році випередити його на 12,8% [8].

Отже, сьогодні в економічному вимірі замість євроінтеграції, якої широко прагне українське суспільство, спостерігається процес "євроімітації". Необхідно принципово наголосити, що це жодним чином не є заклик до зміни геополітичного вектору чи євроскептицизму. Навпаки, особливо підкреслюю принципову важливість наповнення євроінтеграції реальним змістом, корисним і вигідним для українців: підвищення рівня реальних доходів в суспільстві та наближення стандартів життя до європейських.

1.2. НЕПРИПУСТИМІСТЬ ПОЛІТИКИ НЕВТРУЧАННЯ ТА КОНСЕРВАЦІЇ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО ТРЕНДУ УКРАЇНИ

За кордоном високо оцінюють прогрес українських реформ. "Україна здивувала світ" – стверджує очільниця МВФ Крістін Лагард, наголошуючи, що вона "дуже вражена тим прогресом, який був досягнутий за останні кілька місяців" [9]. Єврокомісар Хан "вражений реальним досягнутим

прогресом, якому можна вірити" [10]. Відомий реформатор неоліберального крила Л. Бальцерович назвав "величезними" здобутки України в економіці [11].

Найбільш важливим при цьому є те, як в контексті проваджуваних реформ світові експерти бачать економічні перспективи України. Деякі дослідницькі установи прогнозують економічну та демографічну динаміку різних країн не лише на 3-5 роки наперед, а навіть на 25 і більше років. В аналітичному підрозділі *The Economist* стверджують про перспективи України таке: "Ми прогнозуємо, що середньорічний приріст реального ВВП України на душу населення у 2018-2050 роках складе 2,1%. Темпи зростання будуть стримуватись несприятливими демографічними тенденціями". При цьому в *The Economist Intelligence Unit* наголошують, що це, фактично, оптимістичний сценарій розвитку, що враховує проведення структурних реформ та зростання продуктивності: "Структурні реформи, якщо вони будуть впроваджені, прокладуть шлях до інституційних вдосконалень, що дозволить збільшити зростання за рахунок підвищення продуктивності. Однак ми вважаємо, що уряд не буде здійснювати значні реформи, навіть у довгостроковій перспективі. ВВП України на душу населення в умовах паритету купівельної спроможності (ПКС) залишиться лише часткою від середнього по ЄС" [12].

Такі темпи економічного зростання, які пророкує Україні *The Economist Intelligence Unit* на основі успішних, на думку іноземних експертів, реформ, призведуть до того, що Україна наздоганятиме Туреччину 50 років, а Польщу – понад 60 років, за умови, що вони нас "почекають на місці". Більш того, щоб досягнути рівня реального ВВП на душу населення, який Україна мала у 2013 році, знадобиться принаймні 10 років.

Такі прогнози надсилають іноземним інвесторам явно не найкращі сигнали, які не спонукають вкладати кошти в українську економіку. Усі держави в світі конкурують за інвестиції, позаяк вони створюють можливості, робочі місця, добробут, перспективу. Україна не має шансу вигравати у цій глобальній конкуренції, маючи прогноз довгострокових темпів зростання майже вдвічі нижчий, ніж демонструє світова економіка, і втричі нижчий, ніж темпи зростання економіки Китаю. Адже зазвичай інвестують в країни, економіки яких зростають швидше за конкурентів. Туди, де швидше підвищується добробут, а, значить, і купівельна спроможність громадян і ємність ринку.

Економічна політика, яку іноземні експерти і дипломати називають успішною, замість модернізації спричиняє стагнацію вітчизняної економіки. Попри запевнення, що за кредитами МВФ прийдуть приватні інвестиції, цього не відбулось. Приплив прямих іноземних інвестицій (ПІІ) в українську економіку протягом 2017-2018 років склав менше \$2,5 млрд на рік. Значна

частка з них – це не вкладення коштів у реальні виробництва, а конвертація боргів у капітал в фінансовому секторі. Щоб наздогнати Польщу зразку 2019 року за рівнем інвестицій на душу населення, Україні необхідно залучити \$200 млрд (рис. 1.4). За нинішніх темпів надходження ПІІ у вітчизняну економіку цей розрив може бути ліквідований не раніше ніж через 80 років.

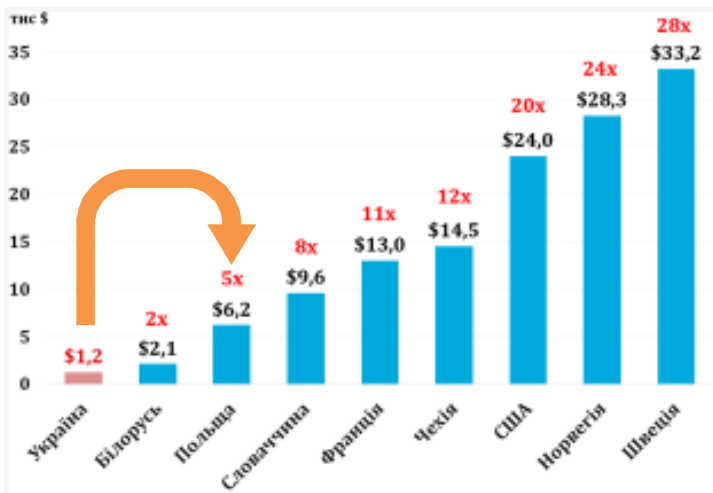

Рис. 1.4. Прямі іноземні інвестиції на душу населення України та інших країн

Джерело: розраховано автором за даними [13].

На відміну від західних дипломатів та неоліберальних експертів, українці бачать, розуміють та відчувають цю невідповідність. І саме тому мільйони наших талановитих і працьовитих співгромадян вимушено емігрують закордон у пошуках кращої долі. Причому, передусім, в ту ж саму Польщу. В результаті відтоку кадрів за кордон та перевищення смертності над народжуваністю формується довгостроковий негативний демографічний тренд. При такому розвитку подій населення України в 2050 році скоротиться до 37 мільйонів, а ще через 50 років – до 28 мільйонів осіб [14]. На це, зокрема, вказує базовий прогноз Департаменту соціально-економічних питань ООН.

Об'єднавши економічний прогноз *The Economist Intelligence Unit* та демографічний прогноз Департаменту соціально-економічних питань ООН, побачимо ймовірні соціально-економічні траєкторії України та сусідніх країн (рис. 1.5).

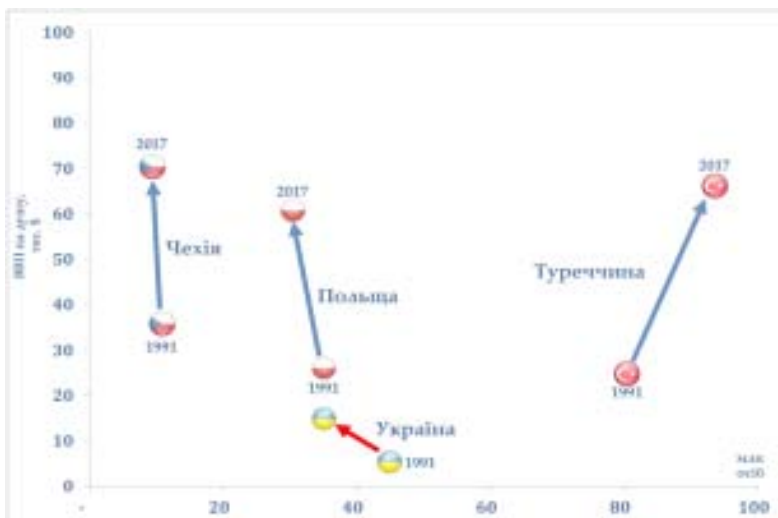

Рис. 1.5. Прогнозна двовимірна соціально-економічна динаміка України та сусідніх країн до 2050 року

Джерело: укладено автором.

Перспективи соціально-економічної траєкторії України, зображені на рис. 1.5, свідчать, що вітчизняній економіці необхідні не поверхневі фрагментарні неоліберальні реформи, не "косметичні зміни", а глибока структурна трансформація. "Стабілізаційні" реформи призводять до консервації сировинної моделі економіки та продовження стагнації. Лише цілеспрямована модернізація економіки, ставка на промисловий розвиток, розбудову сучасної інфраструктури та широке запровадження інновацій, а не сировинно-борговий дрейф чи паліативна фінансова допомога здатні вивести Україну з поточних негативних трендів на чільну економічну орбіту.

"Людство платить величезну ціну за бідність", – наголошує норвезький професор Е. Райнерт на початку свого перекладеного понад двадцятьма мовами бестселеру "Як багаті країни розбагатіли... і чому бідні країни залишаються бідними" [15], який входить до ТОП-50 найвпливовіших економічних книг за останні 100 років за версією Всесвітньої асоціації економістів. Визначимо, яку ціну платить за бідність українське суспільство:

1) 10-12 років життя – настільки меншою є середня очікувана тривалість життя в Україні, ніж у Німеччини, Франції, Норвегії, Швеції, Ізраїлю, Японії та багатьох промислово розвинутих країнах (рис. 1.6). Зростання якості і тривалості життя громадян є головною стратегічною метою будь-якої успішної держави;

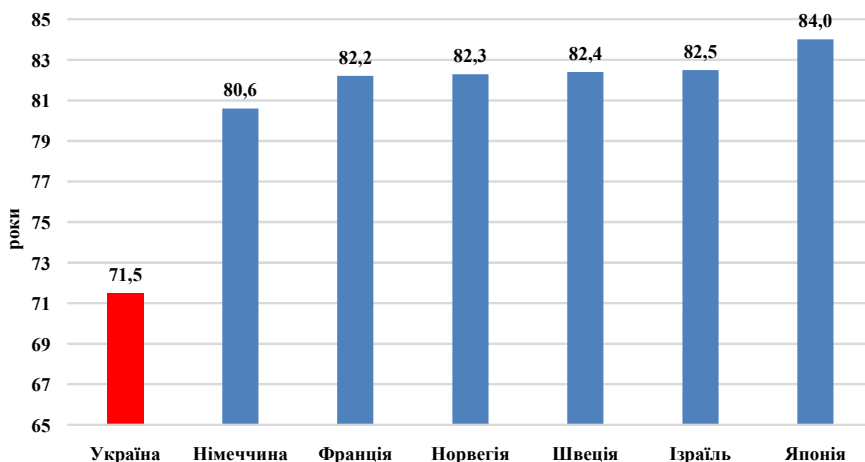

Рис. 1.6. Тривалість життя в Україні та в економічно розвинутих країнах

Джерело: [16].

2) 10 млн співгромадян – стільки населення втрачено Україною за 27 років через низьку народжуваність, високу смертність та масштабну еміграцію. Це, насправді, втрата найдорожчого капіталу країни;

3) 7% території – тимчасова анексія Криму і втрата контролю над третиною території Донбасу не в останню чергу стали можливими внаслідок слабкості української економіки. За наявності в Україні потужної економіки та армії, Росія не наважилась би на військову агресію.

Переконаний, що лише трьох вказаних пунктів більш ніж достатньо для того, щоб оголосити непримиренну війну бідності в Україні.

1.3. РЕАЛІЗАЦІЯ ЕКОНОМІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНИ ШЛЯХОМ ЗМІНИ ПАРАДИГМИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА СТРУКТУРНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Для початку визначимо методологію оцінювання успішності економіки, вимірювання й порівняння добробуту, благополуччя, задоволення життям людей в різних країнах для того, щоб обґрунтовано відрізнити успішні

економічні реформи від провальних. З цією метою розглянемо декілька підходів:

- окремі індикатори "високого рівня", як-от ВВП на душу населення, тривалість життя, чисельність населення. За рівнем реального ВВП на душу населення Україна 116-та в світі (з 189 країн, які розкрили статистику перед Світовим банком за 2017 рік), а за тривалістю життя 123-тя (з 199 країн);

- зведені рейтинги, наприклад, Індекс людського розвитку (UNDP's HDI), які узагальнюють рівень добробуту, якість медицини, доступність освіти. За індексом людського розвитку Україна займає значно кращу сходинку (№88 з 189 країн), ніж в економічному таблиці про ранги (№116 за ВВП на душу населення);

- інтегральні індикатори благополуччя, зокрема індекс щастя (SDSN's World Happiness Report), який вимірює суб'єктивне благополуччя та охоплює значно ширше коло факторів (у т. ч. здоров'я і довголіття, добробут і соціальну підтримку, свободу вибору й рівень довіри та ін.) і, найголовніше, базується на результатах безпосередніх опитувань населення. Україна в цьому рейтингу перебуває на 133-й сходинці зі 156 країн;

Причому порівнюючи "заміри" щастя, зроблені "Gallup World Poll" у 2005-2008рр. та 2016-2018 роках, автори "World Happiness Report 2019" Хеллівелл, Лайард і Сакс відзначають, що Україна увійшла до двадцятки країн з найбільшим падінням рівня щастя [17].

Виходячи з місця України на глобальній мапі розвитку людського капіталу, добробуту та щастя, можна зробити висновок, що збігається зі словами одного з колишніх очільників уряду сусідньої європейської держави, сказаних автору цієї монографії в кулуарах Київського міжнародного економічного форуму (КМЕФ): "Людський капітал в Україні на рівні країн першого світу, а економічний розвиток, в кращому випадку, на рівні другого чи навіть на межі з третім світом. Це неймовірно, і ця невідповідність дуже впадає в око". Ці спостереження підтверджується дослідженнями: рівень людського капіталу в Україні суттєво випереджає рівень економічного розвитку і ще більше випереджає рівень щастя людей в Україні.

Насправді існує два способи позбутись вищевказаної невідповідності. Або підтягнути економіку до високого рівня її людського капіталу (через масштабну модернізацію та індустріалізацію економіки), або допустити деградацію людського капіталу (через подальшу масову еміграцію та депопуляцію). Цей вибір визначить долю нації на багато десятиріч наперед.

Станом на сьогоднішній день, нещадно експлуатуючи природу, вичерпуючи дефіцитні ресурси (родючі чорноземи, сторічні ліси, щедри надра, чисту воду й повітря), Україна стає все біднішою в порівнянні з сусідніми країнами. Сьогодні Україна – глобальний ресурсний донор, що постачає більш розвиненим країнам сировину, робочі руки і таланти та, як це не пара-

доксально, гроші. Україна не наближається, а віддаляється від Європи в економічному вимірі. Відбувається рух не тим шляхом.

Збереження старої моделі та рух за інерцією, як і сліпа віра у закордонні поради та "невидиму руку вільного ринку", які нібито здатні все виправити, – шлях до втрати економічної спроможності, а згодом і державного суверенітету. Але це у жодному разі не даність чи фатум. Українці заслуговують на краще життя і, безумовно, здатні змінити траєкторію і долю власної країни. Україна має все необхідне, щоб здійснити "фазовий перехід" від бідності й залежності до суспільного добробуту і суб'єктності на міжнародній арені. Так, сьогодні вітчизняна економіка ще на дуже низькій економічній "орбіті", але це абсолютно реально виправити.

Необхідно докорінно змінити економічну політику та економічну модель країни, концентруючи ресурси і зусилля у правильному напрямі. Еволюційний сценарій, зростання економіки на 3% на рік, ніколи не принесе українцям європейського добробуту і лише законсервує економічне відставання країни. Для того, щоб домогтися економічної євроінтеграції Україні необхідно таргетувати економічне зростання на рівні 8-10% на рік та забезпечити його протягом тривалого часу через відповідну стратегію й інструменти розвитку.

Україні потрібне радикальне економічне прискорення попри те, що багато хто сумнівається в реалістичності сценарію радикального прискорення і навіть називає його популізмом. Насправді він не лише можливий, а й життєво необхідний. Для провідних світових вчених це було очевидно вже досить давно. "Нам доконечно треба збільшити темпи зростання ВВП до 8-10% щорічно, одночасно знижуючи інфляцію", – заповів великий українець, співзасновник Всесвітнього економічного форуму (ВЕФ) в Давосі, почесний член Римського клубу Богдан Дмитрович Гаврилишин у своїй доповіді для Римського клубу "До ефективних суспільств" [18]. Для цього потрібно запровадити нову економічну парадигму, зробивши кардинальний розворот в економічній політиці та змінивши *"професію" країни*.

"Ми покликані стати архітекторами майбутнього, а не його жертвами", – казав Бакмінстер Фуллер. І це повною мірою стосується економічних реалій України. Країна не може просто пливати за течією в невідомому напрямі, сліпо покладаючись на сили ринкової стихії. Недостатньо й прогнозувати економічні процеси і динаміку. Необхідно навчитись проектувати та "вибудовувати" їх відповідно до потреб і прагнень суспільства.

Разом з цим необхідно принципово зазначити, що автор не закликає до економічного детермінізму, який є такою ж догмою та утопією, як і ринковий фундаменталізм. Безумовно, неможливо повністю контролювати економічні процеси, проте їх цілком можливо спрямовувати у вигідному руслі через механізми та інструменти економічної політики.

Успішний економічний розвиток – складний процес, елементами якого є не лише ресурси, компетенції та мотивація. Економічна політика має вирішальний вплив на синергію зазначених складових. Вона може зробити більш вигідним використання одних ресурсів, обмежувати використання інших і навіть задавати вектор підприємницької мотивації, роблячи використання одних компетенцій більш вигідним, а інших – навпаки. Економічна політика здатна сприяти розвитку одних видів економічної діяльності і стримувати інші. В такий спосіб проявляється природний дуалізм між "невидимою рукою вільного ринку" та державним регулюванням.

Економіка на макрорівні так само піддається "проектуванню" через механізми економічної політики, як і діяльність окремих підприємств цілеспрямовано вибудовується засобами корпоративного управління. І швидке економічне зростання одних країн на тлі застою інших зовсім не випадковість. Нехтувати свідомим керуванням національною економікою не менш наївно й необачно, ніж відмовлятися від регулярного менеджменту в бізнесі й очікувати, що ринкові сили самі собою створять гармонію й добробут для акціонерів. Більш ніж очевидно, що кредитори й конкуренти не подбають про інтереси працівників і акціонерів компанії замість менеджменту. Так само, як міжнародні фінансові організації чи торговельні партнери не діятимуть в інтересах народу чужої для них країни.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

Протягом останніх десятиріч українська економіка зазнала руйнівного впливу політики, неадекватної посталим викликам трансформаційного періоду під час переходу до ринкових відносин, а також сучасним процесам глобалізації світового господарства. Слабка динаміка розвитку вітчизняного господарства призводить до негативних демографічних трендів і дедалі більшого відставання України від країн Європейського Союзу й інших промислово розвинутих держав за рівнем добробуту. Відбувається маргіналізація ролі та значущості України як активного учасника міжнародних економічних відносин, що зводить нанівець євроінтеграційні потуги та перспективи підвищення рівня життя українських громадян до європейських стандартів.

За умов продовження неоліберальної політики, нав'язаної міжнародними кредиторами, експертами прогнозуються вкрай незначні темпи економічного зростання, за яких Україні знадобляться кілька десятків років, щоб досягти рівня розвитку, наявного в країн-сусідів на сучасному етапі. Відтак, неоліберальна економічна політика, яку іноземні експерти продовжують називати успішною, замість модернізації спричиняє стагнацію вітчизняної економіки. Реальний стан та перспективи української економіки надсилають

негативний сигнал іноземним і внутрішнім інвесторам, що надалі позбавляє Україну можливостей здійснити перехід від сировинно-боргового дрейфу до інноваційного розвитку економіки. Тимчасом країна продовжує зазнавати істотних втрат і потрясінь через слабкість національної економіки, серед яких: на 10-12 років нижча очікувана тривалість життя порівняно з розвинутими країнами; виїзд понад 10 млн співвітчизників закордон в пошуках кращих умов праці і життя; тимчасова окупація близько 7% території держави тощо.

В Україні спостерігається разюча невідповідність між рівнем розвитку людського капіталу та економічним становищем, яка може бути подолана лише двома способами: або підтягнути економіку до високого рівня її людського капіталу (через масштабну модернізацію та індустріалізацію), або допустити деградацію людського капіталу (через подальшу еміграцію та депопуляцію). Попри те, що наразі Україна рухається другим шляхом, цю безперспективну траєкторію можливо докорінно змінити, застосувавши ефективну економічну політику та змінивши економічну модель країни. Необхідно позбутися догм ринкового фундаменталізму і прийняти за основу, що нехтування свідомим керуванням національною економікою є не менш необачним, ніж відмова від регулярного менеджменту в бізнесі, позаяк на макrorівні економічна система піддається "проектуванню" через механізми економічної політики так само, як і діяльність окремих підприємств. І її необхідно проектувати і вибудовувати відповідно до потреб і прагнень суспільства.

Розділ 2

ОСНОВНІ БАР'ЄРИ НА ШЛЯХУ АКТИВІЗАЦІЇ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

2.1. ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО ХАРАКТЕРУ В СИСТЕМІ ЧИННИКІВ НЕГАТИВНОГО ВПЛИВУ НА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Політика якісної трансформації вітчизняної економіки повинна виходити зі специфіки того становища, в якому опинився національний господарський комплекс та українське суспільство на сучасному етапі. Це потребує визначення головних загроз та перешкод, що стоять успішного економічного розвитку України. Необхідно ідентифікувати чинники, які заважають економіці зростати щонайменше на 7-8% в рік, а також виклики, які мають бути подолані для реалізації ресурсного потенціалу країни.

2.1.1. Низькі доходи громадян, тіньова економіка та соціальна несправедливість

На фоні майже європейських цін на енергоносії, засоби виробництва та споживчі товари зарплата українців суттєво занижена. Це автоматично тягне за собою й низький рівень пенсійного забезпечення в країні. Багато товарів, від продуктів харчування й ліків до одягу та бритв, в Україні коштують навіть дорожче ніж в Європі, оскільки є імпортними і потребують, як мінімум, додаткових логістичних витрат. При цьому середньомісячний наявний дохід українця становить близько 200 дол. США на місяць, тобто в 5-7 разів ниж-

че за сусідні європейські країни (рис. 2.1). Соціальні стандарти в Україні також суттєво відстають від сусідніх європейських країн: мінімальна заробітна плата в Польщі складає 520 євро, а в Україні – лише 140 євро на місяць.

Показово, що українці витрачають на їжу майже 40% доходів, тимчасом як європейці – лише 13%. Кожний другий українець відмовляється від лікування чи відкладає його через брак коштів – показало дослідження USAID "(Без)коштовна медицина" [19]. А 40% жителів України економлять навіть на харчуванні [20].

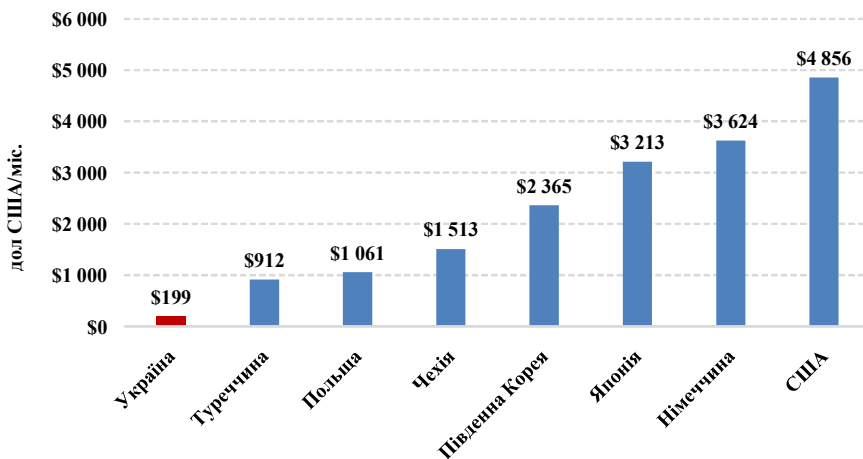

Рис. 2.1. Середній наявний дохід на душу населення

Джерело: [21].

Останнім часом на фоні підвищення ціни на природний газ та комунальних тарифів для населення проблема бідності додатково загострюється. Так, рівень заощаджень в Україні скоротився з 1,2% у 2017 році до 0,5% у 2018 році [22]. Рівень оплати за житлово-комунальні послуги населенням у грудні 2018 року (порівняно з груднем 2017 року) знизився з 82,3% [23] до рекордно низьких 58,3% [24]. Низькі доходи українців – один з найбільших економічних викликів.

Поряд з цим, майже 50% української економіки знаходиться "в тіні" та, відповідно, не наповнює бюджети (рис. 2.2). У сусідніх європейських країнах тіньова економіка теж є, але вона складає в середньому до 20% ВВП, а в США – взагалі менше 9% [5, с. 46-47]. В результаті надмірної тінізації економіки в Україні основний податковий тягар лягає на плечі найменше соціально захищених людей, передусім, працівників бюджетної сфери – вчителів, лікарів, військових та навіть працюючих пенсіонерів.

Як наслідок, майже половина населення України економить навіть на харчуванні й лікуванні. Тимчасом вулиці Києва переповнені дуже дорогими авто, а передмістя столиці майорить розкішними будинками.

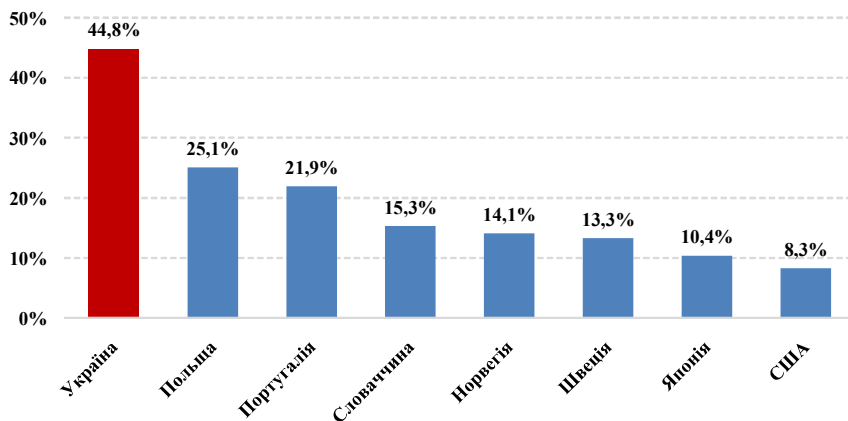

Рис. 2.2. Частка тіньової економіки в деяких країнах світу

Джерело: [5, с. 46-47].

2.1.2. Високий рівень безробіття, еміграція та депопуляція

За методологією Міжнародної організації праці (МОП), безробіття в Україні в 2018 році сягнуло 9,1% серед осіб працездатного віку загалом, а серед молоді вдвічі вище – 18%. Близько 1,6 млн працездатного економічно активного населення країни безробітні [25]. А за рахунок "прихованої компоненти" (неповний робочий день, відпустки за власний рахунок тощо) реальне безробіття, очевидно, ще вище (рис. 2.3).

Високе безробіття є фактором зниження продуктивності економіки, яка за рахунок сировинної структури і без того працює далеко не в повній мірі. До того ж, цей чинник разом з низькою оплатою праці системно загострює ще один серйозний виклик – втрату людського капіталу через еміграцію та негативну демографію.

Протягом 27 років смертність в Україні перевищує народжуваність. Цей тренд ускладнюється міграційними процесами. Маючи 6-мільйонну діаспору, Україна разом з Пакистаном знаходиться на 7-му місці в світі за чисельністю емігрантів, поступаючись лише Індії (17 млн), Мексиці (13 млн), Росії (11 млн), Китаю (10 млн), Бангладешу та Сирії (по 7 млн) [27]. Україна

вже не один рік посідає перше місце за кількістю отриманих дозволів на проживання в ЄС [28].

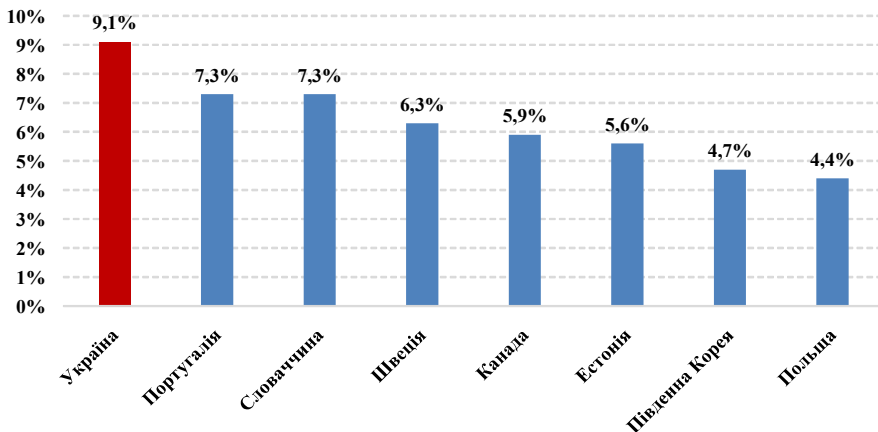

Рис. 2.3. Рівень безробіття в різних країнах світу

Джерело: [26].

Втрата людського капіталу – один з загрозливіших викликів, особливо в довгостроковій перспективі. Міжнародні дослідники прогнозують скорочення населення України до 28 млн осіб [14]. Проте в економічному вимірі ця проблема тимчасово маскується, оскільки перекази трудових мігрантів з-за кордону враховуються до активу платіжного балансу та ВВП. За даними Світового Банку, річна сума цих грошових трансферів, зростаючи з року в рік, вже сягає \$14 млрд [29]. За даними НБУ, ця цифра трохи менше і становить \$11,1 млрд у 2018 році (рис. 2.4).

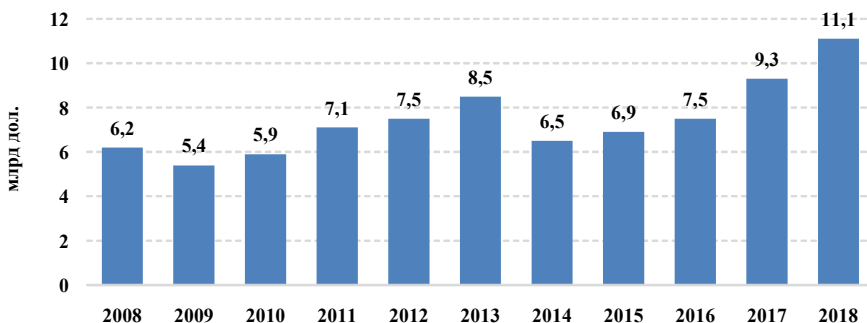

Рис. 2.4. Динаміка приватних переказів в Україну

Джерело: [30].

Разом з тим, статистика грошових переказів в Україну від вимушених трудових емігрантів лише підкреслює масштаб проблеми відтоку талантів і робочих рук. Перекази заробітчан формують більше 10% економіки та вчетверо перевищують приплив прямих іноземних інвестицій.

2.2. СТРУКТУРНІ ДЕФОРМАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ ЯК ГОЛОВНА ПРИЧИНА НИЗЬКОЇ ПРОДУКТИВНОСТІ ТА СЛАБКОСТІ ПОЗИЦІЙ УКРАЇНИ НА МІЖНАРОДНІЙ ЕКОНОМІЧНІЙ АРЕНІ

Не применшуючи проблем соціально-економічного характеру, необхідно зазначити, що засадничі чинники низького рівня життя в Україні і маргіналізації її економіки на світовій арені беруть початок у глибоко деформованій та вкрай неефективній структурі вітчизняного господарства. Тому структурний аналіз економічної системи є базисом для ідентифікації ключових причин та наслідків низького рівня стійкості української економіки як перед викликами ринкових трансформацій, так і щодо впливу екзогенних кризових явищ.

2.2.1. Деіндустріалізація та примітивізація українського експорту

В українській економіці сформувався тренд згортання виробництва й нарощення сировинного експорту. За даними Світового Банку, промисловість України у 2017 році згенерувала вдвічі менше доданої вартості ніж в 1991 році (рис. 2.5).

При цьому аграрно-сировинний експорт, який демонструє висхідну динаміку, жодним чином не рятує економічну ситуацію. Це наочно демонструє Атлас економічної складності Центру міжнародного розвитку Гарвардського університету [31].

І в економічному, і в технологічному, і а соціальному вимірі такі "сировинні рекорди" на фоні деіндустріалізації економіки – свідчення системного регресу та звуження економічного горизонту країни.

Так, лише за останніх 7 років експорт зернових з України зріс більше ніж втричі. Україна на 5-й сходинці в світі як експортер зернових [33]. Але скільки з 43 млн громадян відчули від цього хоч найменший позитив? Розрив обсягів продуктового й сировинного експорту в агросекторі вражає. Експортуємо пшеницю на \$2,8 млрд на рік, зернових загалом – на \$7 млрд,

а борошна – в 100 разів менше – лише на \$70 млн. Хоча борошно коштує вдвічі дорожче зерна, а спагеті, яке з нього робиться, мінімум вчетверо дорожче.

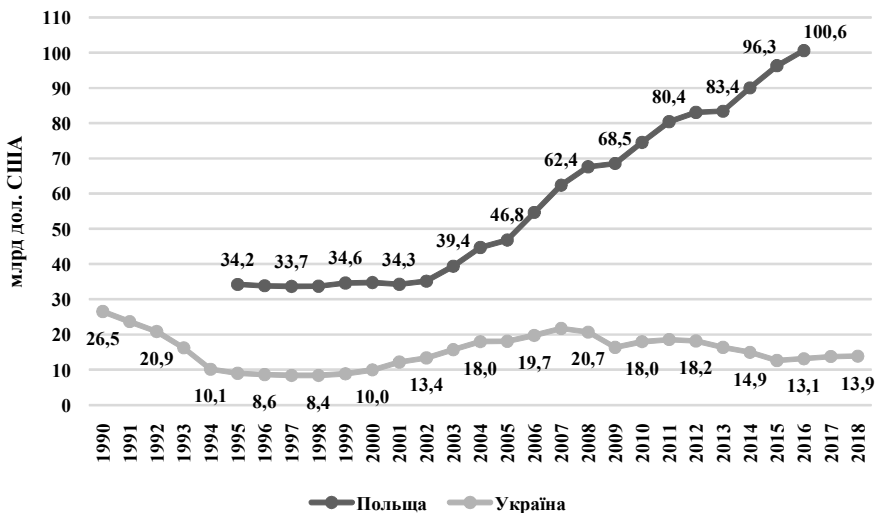

Рис. 2.5. Додана вартість у промисловості (в постійних цінах 2010 року)

Джерело: [32].

2.2.2. Макрофінансова крихкість та зовнішня фінансова залежність

Макрофінансова вразливість та зовнішня фінансова залежність породжуються, передусім, значним від'ємним сальдо торговельного балансу. Міжнародна торгівля України хронічно збиткова – протягом 13 років імпорту перевищує експорт (рис. 2.6).

Базовий (оптимістичний) макроекономічний прогноз уряду на 2019-2021 роки (на якому базується і Держбюджет-2019) передбачає зростання торгового дефіциту до 13 млрд дол. США. В МВФ теж очікують, що імпорту дедалі більше випереджатиме експорт і до 2023 року негативне сальдо торговельного балансу сягне 16 млрд дол. США [34].

Оскільки торговельний дефіцит не компенсується припливом інвестицій, він культивує зовнішню фінансову залежність України. Непропорційно великі відносно розміру економіки грошові перекази заробітчаним з-за кордону та іноземні кредити від МВФ й інших міжнародних фінансових організацій відіграють роль тимчасового фінансового компенсатора. Але зворотній бік цього – еміграція, деіндустріалізація і надмірне боргове навантаження на бюджет і економіку країни.

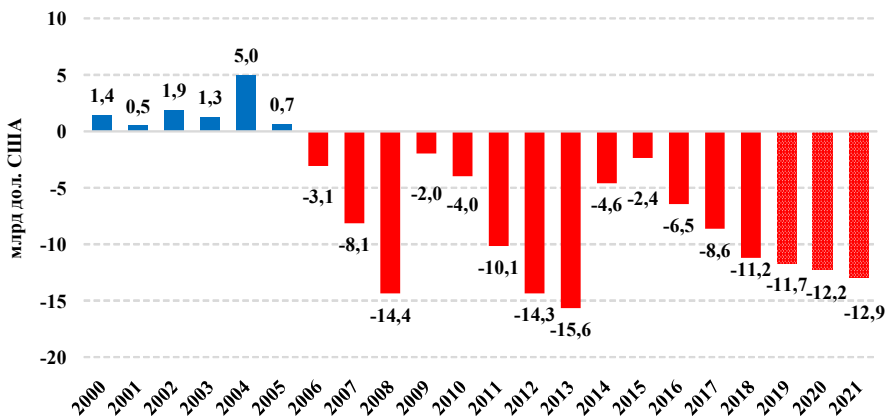

Рис. 2.6. Торговельний баланс України в динаміці

Джерело: [35].

І хоча останнім часом частка державного й гарантованого державою боргу у ВВП скорочується, що є дуже позитивною тенденцією, вона все ще перевищує порогове значення в 60%, яке є свідченням економічної безпеки країни (рис. 2.7). В результаті, бюджетні видатки на обслуговування державного й гарантованого державою боргу сягають 145 млрд грн або 13% видаткової частини Державного бюджету у 2019 році [36]. Наразі це друга найбільша стаття державних видатків після фінансування пенсій.

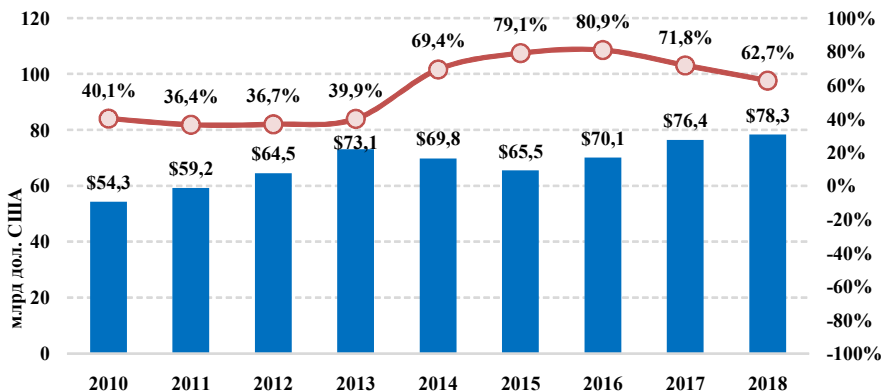

Рис. 2.7. Державний і гарантований державою боргу відносно ВВП

Джерело: [37].

2.2.3. Енергетична неефективність та імпортозалежність

Енергоемність одиниці ВВП України вдвічі перевищує рівень Чехії, втричі – рівень Польщі, вп'ятеро – рівень Сінгапуру (рис. 2.8).

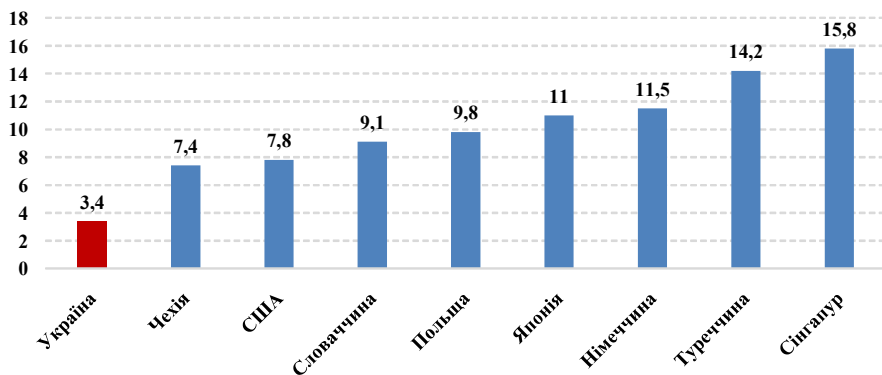

Рис. 2.8. ВВП на одиницю використання енергії в Україні та інших країнах (в постійних \$ 2011 року на кг паливного еквіваленту)

Джерело: [38].

Євросоюз виробляє в 3,5 рази більше ВВП на одиницю паливного еквіваленту ніж Україна. І хоча ситуація з енергоефективністю в Україні з часом покращується, розрив з ЄС в царині енергоефективності дедалі зростає. Це суттєво погіршує конкурентоздатність української продукції на міжнародному ринку. До того ж, 40% енергоносіїв Україна імпортує з-за кордону. На купівлю імпортного вугілля та газу витрачається понад \$7 млрд щороку [39]. Це мінус і для ВВП, і для торговельного балансу, і для енергетичної безпеки країни (рис. 2.9).

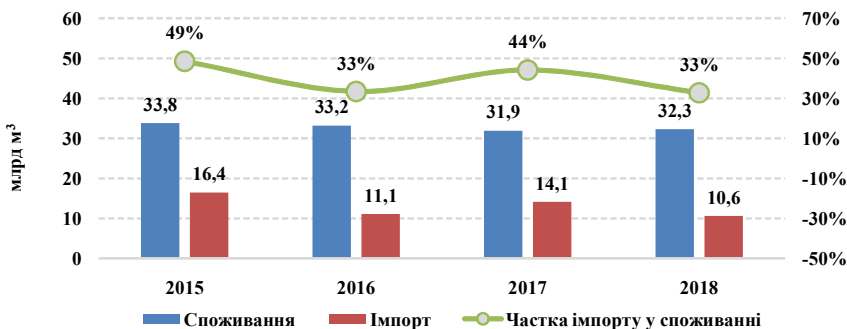

Рис. 2.9. Динаміка споживання та імпорту природнього газу в Україні

Джерело: [40].

2.2.4. Дефіцит інвестицій і втеча капіталу

Успішний розвиток країни можливий лише за умови наповнення економіки інвестиціями. Пліч-о-пліч з ними, зазвичай, йдуть нові робочі місця, технології, ефективні управлінські практики. Рівень добробуту й прямих іноземних інвестицій на душу населення мають дуже високий рівень кореляції. Показово, що Україна відстає від ЄС понад у 5 разів як за рівнем ВВП на душу населення, так і за рівнем прямих іноземних інвестицій на душу населення. Для того, щоб Україні наздогнати Польщу зразка 2019 року за інвестиціями на душу населення, залучивши \$200 млрд, з нинішніми темпами знадобиться 80 років (рис. 2.10).

Водночас з України в офшори та низькоподаткові юрисдикції, за оцінками міжнародних експертів, щорічно виводиться в середньому від 8 млрд дол. США, за даними Tax Justice Network "The Price of Offshore, Revisited" 2012, до 11,6 млрд, за даними Global Financial Integrity "Illicit Financial Flows from Developing Countries 2015" [41].

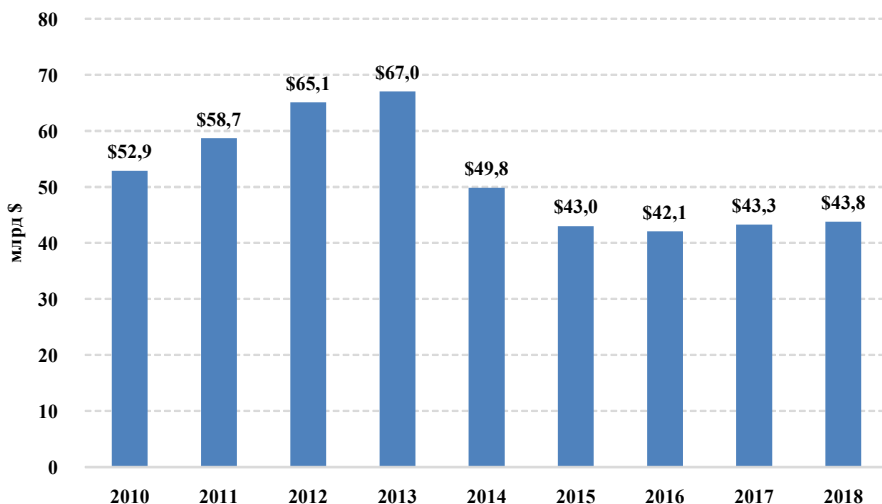

Рис. 2.10. Обсяги прямих іноземних інвестицій в Україні (фонд)

Джерело: [42].

Тобто Україна виступає донором не лише сировини та робочої сили, а й капіталу для більш успішних економік. Хоча сама при цьому потерпає від дефіциту інвестиційних надходжень.

2.3. ВИКЛИКИ ПОЗАЕКОНОМІЧНОГО ХАРАКТЕРУ, ЩО СТРИМУЮТЬ ПРИСКОРЕННЯ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ ТА ПІДВИЩЕННЯ ДОБРОБУТУ В УКРАЇНІ

Поряд з об'єктивними економічними передумовами не слід недооцінювати й виклики позаекономічного характеру, які гальмують розвиток вітчизняного господарства. Адже тимчасова окупація, військова агресія і перманентне ведення бойових дій країни в окремих районах Донецької і Луганської областей значно підривають промисловий потенціал України, сконцентрований у регіоні. Поряд з цим, слабкість інституційного середовища знижує ефективність державного регулювання економікою, зростають глобальні й місцеві загрози для збереження навколишнього середовища.

2.3.1. Військова агресія

Через військову агресію Росії, незаконну анексію Криму та часткову окупацію Донбасу Україна втратила значну частку виробничих потужностей і ринків збуту промислової продукції. Той факт, що Україна тимчасово не контролює 7% власної території і продовжує потерпати від дій країни-агресора, попри підтримку міжнародної спільноти та антиросійські санкції з боку США та ЄС, суттєво стримує інвестиційну активність.

Це дуже серйозний виклик, але жодним чином не вирок економічному розвитку. Окремі галузі української економіки є наочним прикладом, що інвестиційно привабливі умови здатні переважити на шальках терезів навіть такий вагомий виклик, як військова агресія. Так, лише за перший рік повноцінної дії мораторію на експорт лісу-кругляка інвестиції в українську деревообробку зросли більше ніж вдвічі. Експорт готової продукції зріс більше ніж вповнину. А це мільярди додаткових капітальних вкладень та валютної виручки, сотні нових виробництв і тисячі робочих місць по всій країні.

Інший приклад – українська "зелена" енергетика. Завдяки високому "зеленому" тарифу Україні лише за 4 роки вдалося залучити близько 2 млрд євро інвестицій у відновлювальну енергетику [43]. Вдалося залучити стратегічних європейських інвесторів. Це дозволило підняти частку відновлювальних джерел енергії з 5% до 9,2% (включно з гідрогенеруючими потужностями) [44]. Така динаміка робить можливою реалізацію енергетичної стратегії України, яка передбачає 11% відновлювальних джерел енергії (ВДЕ) до 2020 року та 25% до 2035 року. Можливим постає навіть досягнення цілі ЄС щодо частки ВДЕ у структурі споживання енергоресурсів на рівні 27%.

Таким чином, необхідність подолання Україною виклику військової агресії у стратегічному вимірі жодним чином не заперечує доцільність та можливість тактики створення максимальних інвестиційних стимулів та переваг.

2.3.2. Корупція та інституційна слабкість

З корупцією так чи інакше в своєму житті стикається переважна більшість громадян. Найчастіше вона проявляється в судах, податковій, на митниці, у виконавчій владі. Корупція – "податок", який суспільство сплачує внаслідок інституційної слабкості, відсутності справедливого правосуддя та низького рівня добробуту суспільства.

Як показали дослідження громадської організації "Transparency International Україна", толерантність до корупції в Україні є найвищою в Європі. Це вчергове змушує переосмислити природу цього виклику. Насправді, корупція не стільки причина бідності суспільства та економічної відсталості країни, скільки їх симптом і наслідок. Спецпредставник США в Україні Курт Волкер на міжнародній конференції з питань реформ в Україні, що проходила у Торонто в 2019 році, теж наголосив, що корупція, насправді, симптом. Професор Райнерт заявив під час одного зі своїх виступів на Київському міжнародному економічному форумі: "Вам кажуть: позбудьтеся корупції і розвиток буде сам собою.

Корупція – це ознака недостатнього розвитку. Вона з'являється, коли люди намагаються вижити за будь-яку ціну" [45]. Райнерт також пропонує власний рецепт подолання корупції в суспільстві: "Єдине, що лікує корупцію – це індустріалізація" [46].

2.3.3. Екологічні загрози

Глобальне потепління, забруднення повітря і води, вичерпання покладів корисних копалин, виснаження ґрунтів, вирубка лісів і пов'язані з нею повені й посухи – далеко не повний перелік "побічних ефектів" діяльності людини. Ці екологічні екстерналії мають цілком конкретну економічну "ціну", яку суспільство платить не лише через податки, а й через погіршення здоров'я, тривалості і якості життя та пов'язані з цим економічні втрати.

Рекорди по врожаях зернових, більші квоти на експорт сировини в Європу, видобуток руди, вугілля і природного газу з нових глибин не приносять добробуту і щастя суспільству. Експорт сировини та набір нових кредити МВФ зрештою залишають на узбіччі зруйновану промисловість і спалпжене довкілля, несумісні з добробутом і високою якістю життя.

Відв'язати економічний розвиток від зростаючого використання ресурсів з одного боку, а використання ресурсів – від негативного впливу на навко-

лише середовище з іншого – завдання, яке сьогодні стоїть вже перед кожною державою. Це умова нашого виживання на планеті Земля. Тому на сполох б'ють і українські екологи, й еко-активісти, й члени високоповажного Римського клубу, а питання екології виходять на перший план економічного порядку денного.

Протистояння українського парламенту з Єврокомісією щодо заборони експорту лісу-кругляка з України – хрестоматійний приклад, схожий на ті, які порушують Ернст Ульріх Фон Вайцзеккер, Андерс Війкман та інші члени Римського клубу в ювілейній доповіді "Come On!". У розділі "Торгівля проти довкілля" вони описують глобальні суперечки щодо міжнародної торгівлі, зокрема, зазначаючи: "Довкілля відіграє в цих торгових переговорах вкрай незначну роль. Більшість національних регуляторних норм щодо захисту довкілля вважаються "перешкодами для торгівлі", а, отже, зазвичай відхиляються". Аналізуючи одну з гучних торговельних суперечок, автори характеризують позицію СОТ: "Тут СОТ прямо зазначає, що торгівля має пріоритет над питаннями охорони довкілля, здоров'я та соціальної справедливості незалежно від бажань відповідного уряду та людей, яких він представляє. Якщо виловлювання тунця знищує дельфінів – це дуже прикро, але це не стосується торгівлі" [47, с. 44].

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

Тривала деградація економічної системи призвела до появи низки бар'єрів на шляху досягнення випереджаючих темпів економічного зростання України. Ці бар'єри формуються за рахунок: перезрілих проблем соціально-економічного характеру (низьких доходів населення, високого безробіття, масової еміграції); поглиблення структурно-галузевих деформацій (деіндустріалізація, надмірна енергоємність, залежність від імпорту енергоресурсів, примітивізація експорту); різноманітних факторів позаекономічного характеру (військова агресія, загрози екологічного штибу, корупція, інституційна слабкість). Серед усіх вищевказаних бар'єрів засадничим чинником низького рівня життя в Україні і маргіналізації її економіки на світовій арені є деформована та вкрай неефективна структура вітчизняного господарства.

В українській економіці сформувався стійкий тренд згортання виробничого виробництва та нарощення сировинного експорту. На фоні деіндустріалізації економіки це є свідченням системного регресу та звуження економічного горизонту країни як в економічному, так і в технологічному та соціальному вимірах. Сировинна спеціалізація експорту й економіки в цілому обумовлює неефективний зовнішньоторговельний обмін, призводячи до від'ємного сальдо торгового балансу, який, своєї черги, формує макро-

фінансову вразливість і зовнішню фінансову залежність України. А в результаті низького рівня стійкості та стабільності економічної системи посилюється відтік капіталу в офшори та низькоподаткові юрисдикції.

Таким чином, Україна виступає донором не лише сировини та робочої сили, а й капіталу для більш успішних економік, хоча сама при цьому потерпає від дефіциту інвестиційних надходжень.

Розділ 3

ДЕТЕРМІНАНТИ ТА КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ТРАНСФОРМАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

3.1. ГОЛОВНІ ДРАЙВЕРИ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ ЗА СВІТОВИМ ДОСВІДОМ ТА ОСОБЛИВА РОЛЬ ФАКТОРУ ЕКОНОМІЧНОЇ СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ НА ПРИКЛАДІ УКРАЇНИ

В кожній країні є своя "професія" або економічна спеціалізація. Вона визначається тими видами господарської діяльності, що домінують в структурі економіки та формують основну частину національного доходу. У першому наближенні економічна спеціалізація визначається структурою експортних поставок. Наприклад, за даними Світового Банку, 79% експорту Євросоюзу – продукція переробної промисловості. В той же час, близько 70% українського експорту – сировина необроблена або з найменшим рівнем обробки (рис. 3.1).

Таким чином, спеціалізація країн ЄС полягає у виробництві, тоді як України – в постачанні сировинних ресурсів (мінеральних ресурсів, сільськогосподарської сировини, простих напівфабрикатів тощо). На моє глибоке переконання, саме в цьому криється причина п'ятикратного відставання України від ЄС за рівнем ВВП на душу населення і, відповідно, за рівнем доходів людей.

Справа в тому, що вартість сировини зазвичай є в рази нижчою за вартість готової продукції. Це чітко простежується з порівняння цін на сировину, яку Україна експортує, та на готову продукцію, яка ввозиться нею з-

закордону. Головний парадокс полягає в тому, що ця імпортна продукція нерідко вироблена в інших країнах саме з української сировини та ще й українцями – вимушеними трудовими емігрантами. В результаті за кордоном створюються робочі місця і додана вартість, розвивається промисловість і економіка, там сплачуються податки та високі заробітні плати. А Україна натомість отримує збиток від міжнародної торгівлі, слабшу промисловість, залежність від зовнішніх запозичень та масову еміграцію.

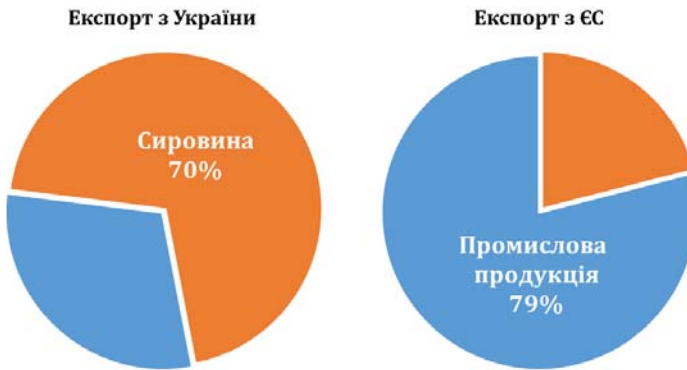

Рис. 3.1. "Сировинна частка" експорту ЄС та України

Джерело: [48].

З огляду на вищезазначене заборона українським парламентом експорту лісоматеріалів необроблених на 10 років мала під собою не лише об'єктивні екологічні підстави, а й глибокий економічний сенс. Адже тонна лісу-кругляка коштує близько \$80, а папір, який Україна переважно імпортує з-за кордону, коштує вже понад \$700 за тону, не кажучи вже про меблі або аксесуари з деревини, вартість яких сягає \$3 000/т і більше. Для порівняння, при однаковій площі лісів в Польщі та Україні, поляки випускають товарної продукції зі свого лісу на \$28 млрд/рік, тоді як, українці, в 11 разів менше – лише \$2,5 млрд. Обсяг виробництва деревообробної галузі Польщі більш ніж вдвічі перевищує виручку української металургії, яка є базовою галуззю вітчизняної промисловості. І при цьому поляки ще й донедавна купували український ліс-кругляк, доки не набув чинності закон про 10-річну заборону експорту необробленої деревини з України.

До речі, українська металургія – не менш яскрава ілюстрація важливості економічної спеціалізації. Металобрухт, який використовується як один з видів сировини усіма металургійними підприємствами, коштує близько \$320/т. На нього, як і на український ліс-кругляк, існує величезний попит за кордоном. Адже виплавка сталі з його використанням більш економічно

ефективна та екологічно чиста. Очевидно, що країні не вигідно масово вивозити закордон таку цінну промислову сировину. Особливо, якщо врахувати що вартість вагонів, цистерн і аналогічної металопродукції на порядок перевищує ціну металобрухту. Саме тому, для ліквідації дефіциту металобрухту як сировини для українських металургійних підприємств, Верховною Радою України протягом 2015-2019 років було майже в 6 разів підвищено вивізне мито на експорт металобрухту. Це дозволило скоротити дефіцит металобрухту для національної промисловості з 9% до 2% та відповідно суттєво підвищити глибину переробки і надходження до бюджету [49].

Як парадоксально це не звучало б, проте навіть широко знана в світі українська ІТ-індустрія є переважно сировинною. Адже вона як мінімум на 80% працює за моделлю аутсорсингу, продаючи людино-години українських програмістів, а не ліцензії на ІТ-програми чи технології. Річний експорт ІТ-послуг приносить Україні понад \$4 млрд, генеруючи майже 3% ВВП. Але ці цифри можна збільшити в рази за рахунок формування інноваційної екосистеми, переорієнтації ІТ-індустрії з аутсорсингової на продуктову модель, стимулювання внутрішнього попиту на інновації. Додатковий ефект вітчизняна ІТ-індустрія здатна принести як каталізатор продуктивності в аграрному секторі та промисловості при масштабному застосуванні її інноваційних ІТ-рішень на внутрішньому ринку.

Разом з цим для наукової думки надзвичайно важливо, що засадниче значення спеціалізації як рушія економічного розвитку простежується не лише на основі вивчення кейс-стаді та економічної історії, а й у результаті провідних емпіричних досліджень сучасних науковців. Зокрема, професори Хаусманн (Гарвардський університет) та Ідальго (МІТ) довели, що *Індекс Складності Економіки (Economic Complexity Index)*, який, за своєю суттю, відображає економічну спеціалізацію та технологічний рівень країни, має на порядок більший вплив на економічне зростання з-поміж усіх інституційних чинників, таких як політична стабільність, верховенство права, якість врядування, контроль корупції тощо. *Індекс Складності Економіки*, по суті індикатор якості "професії країни", також в 5 разів сильніше корелює з економічним зростанням ніж усі освітні показники чи навіть комплексний індекс конкурентоздатності економіки Всесвітнього економічного форуму (ВЕФ) у довгостроковій перспективі [50].

Це означає, що багато країн, в яких гірше інституційне середовище, менш якісна освіта чи не настільки розвинута інфраструктура, незважаючи на відставання за цими факторами, суттєво випереджають Україну в економічному розвитку через більш ефективну *економічну спеціалізацію, технологічний рівень, структуру економіки*. Тому розповсюджені поради щодо необхідності спершу подолати корупцію, побудувати інститути, забезпечити політичну стабільність, реформувати освіту, підняти в міжнародних рейтингах тощо

є не більш ніж міфами й ідеологічними штампами, що культивуються тими, кому вони в силу певних причин вигідні. Як бачимо, наукові доробки, побудовані на реальних фактах і закономірностях, засвідчують протилежне.

Своїм дослідженням Хаусманн та Ідальго підтвердили висновки, яких дійшов професор Райнерт в результаті аналізу економічної політики та економічної історії різних країн світу за понад 500 років. Зокрема про те, що різні види економічної діяльності якісно відрізняються як джерела добробуту. Створена ними модель показала, що для 128 країн, щодо яких є достатні дані для аналізу, економічна складність пояснює 73% варіації ВВП на душу населення (з поправкою на доходи від видобутку корисних копалин, який залежить від геології, а не від ноу-хау).

Визнання вирішального значення "професії" країни (по суті, структури економіки з домінуванням певних видів діяльності), є поворотним моментом в еволюції економічної теорії та підставою для докорінного перегляду економічної політики України та багатьох країн, що опинились в схожій економічній ситуації.

Отже, спеціалізація на одних видах економічної діяльності та продуктах з часом приносить добробут, а на інших – бідність. Розвиваючи вишукування Антоніо Серра більш ніж 400-річної давнини, Райнерт наголошує, що "в багатих країнах ми, як правило, спостерігаємо недосконалу конкуренцію і економічну діяльність зі зростаючою віддачею" і що "усі багаті країни забагатіли однаковим способом, використовуючи одну й ту саму стратегію, – вони відмовились від сировинних товарів та спадаючою віддачею заради обробної промисловості і зростаючої віддачі" [15].

Райнерт підкреслює: ідея про те, що спеціалізація виробництва визначає інституційний поступ, не є новою: "У 1620 році Френсіс Бекон сформулював точку зору, яка превалювала в науковій спільноті протягом двох наступних сторіч: є величезна різниця "між життям людей в якомусь найбільш культурному краю Європи і в якійсь найбільш дикій та варварській області Нової Індії... І відбувається це не від землі, не від клімату, не від статури, а від наук". Бекон чітко розумів причинно-наслідковий зв'язок: діяльність людини, тобто її спосіб виробництва, визначає її інститути. Торстейн Веблен, один з засновників старої інституційної школи, також підкреслював, що щоденна діяльність – причина створення інститутів, а не навпаки" [51].

Чим "заробляє на життя" країна добре видно зі структури її експортного кошику. Це цілком релевантний "лакмусовий папірець" для визначення "професії" країни, адже він наочно ілюструє її участь в міжнародному поділі праці. Порівняння вмісту експортного кошику України з країнами-сусідами Польщею, Туреччиною і Словаччиною наочно демонструє принципову різницю між вітчизняною економікою й тими, що активно розвиваються. При вдвічі більшій чисельності населення Туреччини її експорт перевищує ук-

раїнський майже в 4 рази. Польща, з населенням 38 млн осіб, за обсягом експорту випереджає Україну в 5 разів. Навіть експорт Словаччини, країни з 5-мільйонним населенням, майже вдвічі перевищує український. Причина в тому, що в них домінує високотехнологічний експорт машинобудування, автомобільної галузі, електроніки, хімічної промисловості, тимчасом як Україна експортує переважно сировину. Зернові й інша сільгоспсировина, чорні метал, руда, шлак, зола та інші товари первинного сектору економіки формують понад 60% українського експорту.

Вказані порівняння наочно демонструють, як істотна різниця виробничої структури економіки різних країн спричиняє драматичну різність їх економічних масштабів. Це яскрава ілюстрація важливості ролі економічної спеціалізації країни. Цю ідею ще в 1613 році розкрив італійський економіст Антоніо Серра, вивчаючи, чим нечисленні багаті міста-держави Європи відрізняються від злиденної більшості [52]. "Згідно його теорії, що багатство залежить від вибору виду економічної діяльності, тривалий час будувалась економічна політика Європи", – наголошує професор Райнерт [15].

3.2. ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ І ТОВАРІВ ЯК ДЖЕРЕЛ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ

Спеціалізація на одних видах діяльності й продуктах з часом приносить добробут, а на інших – бідність. Розвиваючи вишукування Антоніо Серра більш ніж 400-річної давнини, Райнерт наголошує, що "в багатих країнах ми, як правило, спостерігаємо недосконалу конкуренцію й економічну діяльність зі зростаючою віддачою" і що "усі багаті країни забагатіли однаковим способом, використовуючи одну й ту саму стратегію, – вони відмовились від сировинних товарів зі спадаючою віддачою заради обробної промисловості і зростаючої віддачі" [15].

"Сторіччями термін "переробна промисловість" означав поєднання технологічного прогресу, зростаючої віддачі та недосконалої конкуренції. Культивуючи переробну промисловість, країни заохочували вигідний тип економічної діяльності. Я стверджую, що саме так досягався економічний успіх – починаючи від Англії часів правління Генріха VIII, продовжуючи індустріалізацією континентальної Європи й США та закінчуючи нещодавнім злетом Кореї і Тайваню", – наголошує Райнерт [15].

Таким чином, існує величезна різниця між виробництвом й науковими дослідженнями та видобутком корисних копалин й сільським господарством. І величезне значення має що саме виробляти та експортувати – пшеницю,

кукурудзу, яблука, руду, ліс-кругляк чи літаки, кораблі, автомобілі, станки, ліки, програмне забезпечення, продукти харчування, хімічну продукцію. Для того, щоб проранжувати різні види економічної діяльності за рівнем корисності для суспільства, Райнерт виділяє два принципово відмінних типи економічної діяльності – Шумпетерові та Мальтусові. Спираючись на його підхід, а також беручи до уваги ще й екологічні і соціальні чинники, можна запропонувати такі критерії оцінки якості видів економічної діяльності (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Критерії оцінки "якості" видів економічної діяльності

«Якісні» види діяльності	«Неякісні» види діяльності
Зростаюча віддача	Спадна віддача
Недосконала (нецінова) конкуренція	Досконала (цінова) конкуренція
Високий технологічний рівень	Низький технологічний рівень
Багато зв'язків, висока синергія	Мало зв'язків, низька синергія
Не вичерпують природні ресурси	Вичерпують природні ресурси
Незначний «екологічний відбиток»	Значний «екологічний відбиток»
Кваліфікована та високооплачувана праця	Некваліфікована й низькооплачувана праця
Нарощення людського капіталу	Скорочення людського капіталу

Джерело: укладено автором.

Спираючись на зазначені критерії, базова ієрархія видів економічної діяльності може бути представлена так (рис. 3.2).

Якщо у певного виду діяльності чи індустрії наявні принаймні 2-3 ознаки з правої колонки табл. 1, інші ознаки цієї колонки напевно супроводжуватимуть їх також. Якщо в галузі спостерігається спадна віддача з високим ступенем ймовірності вона пов'язана з вичерпанням природних ресурсів та спричиняє значний "екологічний відбиток". Досконала (цінова) конкуренція призводить до зменшення заробітних плат та скорочення людського капіталу. Низький рівень оплати праці є "супутником" низького технологічного рівня, та, відповідно, низького рівня синергії з іншими видами діяльності.

У лівій колонці табл. 3.1 простежується аналогічна логіка. Якщо ми бачимо зростаючу віддачу, це означає, що немає прямої прив'язки до вичерпання природних ресурсів. Це може свідчити і про менший "екологічний відбиток" такої діяльності. Якщо рівень оплати праці високий, це є опосередкованою ознакою високотехнологічності та недосконалої (нецінної) конкуренції, бо в іншому випадку роботодавець не зміг би собі цього дозволити. Наявність багатьох зв'язків з іншими індустріями та відповідні синергетичні ефекти з іншими видами діяльності йдуть пліч о пліч з високим рівнем кваліфікації та оплати праці і, відповідно, з нарощенням людського капіталу.

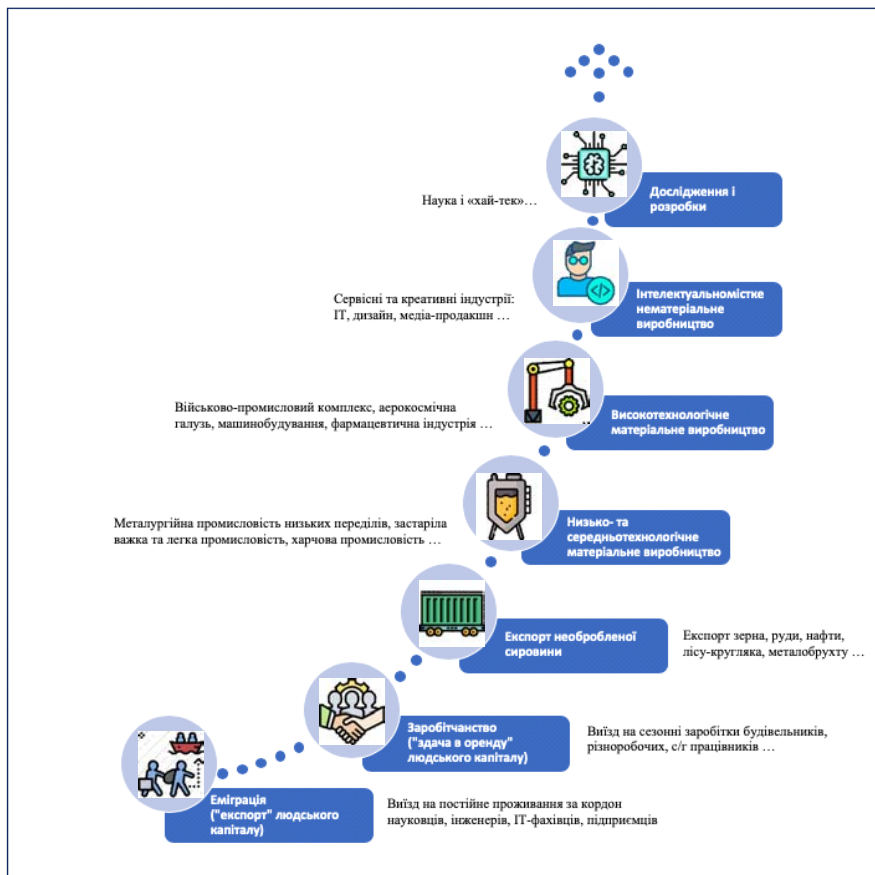

Рис. 3.2. Базова ієрархія видів економічної діяльності

Джерело: укладено автором.

Держава не може й у жодному разі не повинна ставитись до якісно різних видів діяльності як до рівних. Адже вони кардинально відрізняються як драйвери економічного зростання та соціального розвитку. Лише деякі види діяльності здатні вивести країну на нову орбіту. Вони економічно, соціально й екологічно більш бажані для країни і суспільства, тому повинні визнаватись пріоритетними та всіляко підтримуватись. До видів діяльності, що знаходяться на найнижчих сходинках ієрархії, має бути зовсім інше ставлення.

Хаусманн і Клінгер запропонували у 2006 році революційну концепцію продуктового простору [53], яка дозволила перейти від визнання важливості та якісного ранжування економічної спеціалізації до кількісного ви-

мірювання економічної складності, візуалізації та інтерпретації економічної спеціалізації країн і регіонів [54].

Продуктовий простір у формі мережевої мапи демонструє існуючі виробничі можливості країни та близькі до них товари, на яких країна теж може спеціалізуватися завдяки вже наявним продуктивним знанням. Інтерпретуючи товари як втілення продуктивних знань чи здатностей, дослідники наголошують, що "країни не просто виробляють товари та послуги, яких вони потребують. Вони виробляють те, що вони здатні виробляти" [55, с. 18].

Пов'язані між собою продукти мають спільний набір необхідних для їх виробництва продуктивних знань чи здатностей. Ймовірність того, що країна зможе виробляти певний продукт залежить від того, наскільки близько він у продуктовому просторі від продуктів, які країна вже виробляє. "Легше перейти від сорочок до блузок, аніж від сорочок до двигунів" [55, с. 44, 47].

Продуктовий простір дуже неоднорідний. Продукти з найвищим рівнем економічної складності (машини, хімія, прилади) розташовані в щільному та наповненому багатьма зв'язками центрі продуктового простору. Периферію ж продуктового простору займають продукти з найменшою економічною складністю (мінеральна та аграрна сировина, примітивна с/г продукція), які мають невелику кількість зв'язків з іншими продуктами.

Хаусманн, Ідальго та ін. емпірично довели, що чим ближчими до центру продуктового простору є продукти, на яких спеціалізується країна, тим вище складність економіки та рівень доходів, і одночасно – більше можливостей для розвитку і диверсифікації національного виробництва та експорту.

"Антоніо Серра у 1613 році сформулював рецепт багатства країни так: багатство складається зі зростаючої віддачі та максимального розподілу праці, тобто зі збільшення чисельності професій та видів діяльності" – підкреслює Райнерт, посилаючись на хрестоматійний приклад Англії, яка ще раніше послугоувалася цією мудрістю на практиці аби забагатіти [15]. Якщо в середині XV ст. було вивезено 32 тис. мішків шерсті та близько 5 тис. кусків тканини, то в середині XVII ст. – 122 тис. кусків сукна і тільки 5-6 тис. мішків шерсті. У 1614 році експорт шерсті взагалі заборонили [56, с. 123].

Окрім емпіричного підтвердження ідей великих економістів від Серра до Райнерта про визначну роль економічної спеціалізації для економічного успіху країни, автори "Атласу економічної складності" запропонували методологію кількісної оцінки економічної складності кожного продукту. Тепер з великим ступенем впевненості можна сказати які товари і послуги прирікають країну на "щурячі перегони" та спеціалізацію на бідності, а які навпаки – створюють добробут і довгострокову перспективу розвитку. Домінування тих чи інших продуктів у виробничій структурі країни формує її економічну спеціалізацію, а вона, в свою чергу, обумовлює добробут чи бідність людей.

Дослідникам з Гарвардського університету та Массачусетського технологічного інституту, використовуючи алгоритм Розвелла-Бергстрома,

вдалося об'єднати близько 800 товарних позицій згідно класифікації SITC4 у 34 гомогенні за економічною складністю продуктивні групи (табл. 3.2).

Таблиця 3.2

Характеристика продуктивних груп за індексом складності

Товарні групи	Середнє значення PCI ¹	Кількість товарних позицій	Обсяг світової торгівлі ²	Частка у світовій торгівлі
Продукція машинобудування	2,54	125	4,4 трлн	20,29%
Електричні машини й устаткування	2,25	52	3,6 трлн	16,71%
Нафта	-2,08	4	2,3 трлн	10,49%
Продукція хімічної галузі промисловості	2,52	64	1,6 трлн	7,47%
Інша хімічна продукція	1,67	24	1,2 трлн	5,49%
Будівельні матеріали й обладнання	0,77	44	1,1 трлн	5,23%
Мінеральні ресурси	-0,59	48	1,1 трлн	5,01%
Предмети одягу ³	-0,43	42	1,1 трлн	4,63%
Продукція харчової промисловості	-0,07	26	603 млрд	2,74%
Метали і вироби з них	0,76	17	496 млрд	2,26%
Літальні апарати	1,48	10	440 млрд	2,00%
Не класифіковані товари	0,93	36	426 млрд	1,94%
Зернові культури та рослинні олії	-0,34	21	295 млрд	1,34%
Побутова й офісна техніка	1,16	23	250 млрд	1,14%
М'ясо та яйця	0,64	23	242 млрд	1,10%
Судна	0,83	8	232 млрд	1,05%
Нафтохімічна продукція	1,22	5	220 млрд	1,00%
Котли	1,56	14	193 млрд	0,88%
Риба і морепродукти	-1,23	11	191 млрд	0,87%
Текстиль і тканини	0,18	32	189 млрд	0,86%
Тропічні сільгосппродукти	-1,95	16	190 млрд	0,86%
Вугілля	0,21	6	183 млрд	0,83%
Різноманітна сільгосппродукція	-0,79	22	170 млрд	0,78%
Коштовне каміння	0,02	4	170 млрд	0,77%
Целюлозно-паперова продукція	1,77	11	148 млрд	0,67%
Добрива, інсектициди й інша хімічна продукція для сільського господарства	0,4	13	141 млрд	0,64%
Молоко і молочні продукти	1,14	7	134 млрд	0,61%
Пиво, спиртні напої та сигарети	0,07	6	124 млрд	0,57%
Неорганічні солі та кислоти	-0,22	10	117 млрд	0,53%
Бавовна, рис, соя	-2,25	18	96 млрд	0,44%
Тютюн	-1,46	6	64 млрд	0,29%
Вироби зі шкіри	-0,85	14	53 млрд	0,24%
Фрукти	-0,58	4	45 млрд	0,21%
Тваринні волокна	-0,85	7	12 млрд	0,06%

Примітки: ¹ PCI – індекс складності продукту (product complexity index). ² Обсяги світової торгівлі наведені в доларах США. ³ Сірим кольором виділені товарні групи, в яких зосереджена основна частка експорту України.

Джерело: [57].

Як видно з табл. 3.2, переважна частка українського експорту зосереджена на низьких щаблях економічної складності, що обумовлює низькі показники душевого доходу в Україні. Розташування українського експорту переважно на сировинних сходинках, з притаманною їм низькою економічною складністю, стримує розвиток української економіки. Адже ці сировинні товари, що складають лівову частку експортного кошику України, мають не лише низький рівень складності, а й низьку зв'язність з іншими товарами. А чим менша ця зв'язність у продуктів, які виробляє країна, тим складніше їй диверсифікувати виробництво та експорт, тим важче розвивати ядро продуктового простору, яке якраз і здатне забезпечити швидке зростання економіки та високий рівень добробуту людей.

Відклавши по осі абсцис середню зв'язність продуктової групи (середня близькість продуктів групи до усіх інших продуктів), а по осі ординат середню економічну складність продуктів групи, автори "Атласу складності економіки" довели надзвичайно високу позитивну кореляцію цих параметрів – чим ближче продукт до центру продуктового простору, тим вище його рівень складності і рівень зв'язності теж. Такі продукти є як кращим джерелом добробуту, так і найліпшими "точками зростання" в перспективі. До таких груп "продуктів-чемпіонів" належать, передусім: машини, хімічна продукція, котли, нафтохімія, целюлозний папір, літаки, будівельні матеріали та обладнання, судна, молочні продукти, металопродукція, агрохімікати. Найбільш примітивними продуктами за даною методикою виступають нафта, аграрна та мінеральна сировина.

3.3. СПЕЦІАЛІЗАЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЕКОНОМІКИ В КОНТЕКСТІ МІЖНАРОДНИХ ПОРІВНЯНЬ ТА ДОЦІЛЬНІСТЬ ЇЇ СТРУКТУРНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ

Український експортний кошик наповнений продуктами низької економічної складності з периферії продуктового простору (рис. 3.3).

Спеціалізація на таких продуктах несе весь набір ознак "неякісних" видів економічної діяльності:

- спадна віддача. Ця особливість нівелює ефективність економіки в довгостроковій перспективі та блокує її сталий розвиток;
- досконала (цінова) конкуренція. В умовах цінової конкуренції економічна діяльність з часом все більше нагадує "щурячі перегони";
- низький технологічний рівень. Технологічне відставання – важкий тягар на шляху соціально-економічного розвитку;

- мала кількість зв'язків, низька синергія. Базові галузі, замість того щоб бути каталізаторами одна для одної, ізолювано працюють на експорт в режимі сировинного донорства для виробничих систем інших країн;

- вичерпування природних ресурсів. Україна у 2018 році експортувала майже на 40% більше зернових, ніж у 1990 році;

- значний "екологічний відбиток". Той хто бачив українські Карпати з літаку не потребує додаткових пояснень того, як вплинув на екологію багаторічний експорт лісу-кругляку до його заборони на рівні закону;

- некваліфікована й низькооплачувана праця. Найбільш талановиті, працьовиті й підприємливі емігрують, а професор в Україні заробляє менше, ніж збиральник полуниці в Польщі;

- скорочення людського капіталу. Бюджет одного лише Мюнхенського Технічного Університету становить 1,3 млрд євро, що не набагато менше, ніж увесь освітній бюджет України.

Результат хибної економічної спеціалізації України – чотирикратне відставання доходу українця від найближчих європейських сусідів. І це при майже аналогічному рівні цін на більшість товарів. Але важливим є не лише ситуація станом на зараз, а й перспектива її зміни. На основі досліджень Хаусманна, Ідальго та їх колег у Центрі міжнародного розвитку Гарвардського університету створили систему, яка візуалізує продуктовий простір різних країн світу.

Порівнюючи мапи економічної складності України, Туреччини та Польщі можна поглибити розуміння ситуації. Справа в тому, що у Польщі та Туреччині, на відміну від України, дуже щільний центр продуктового простору, де знаходяться продукти з найвищим рівнем економічної складності та численними взаємозв'язками. Український продуктовий простір значно тьмяніший та проглядається переважно на периферії, де розташовані сировинні товари, які характеризуються низькою економічною складністю та зв'язаністю.

Це означає, що Польщі і Туреччині значно легше нарошувати виробничі можливості та розвивати "якісні" види економічної діяльності. Це подібно до того, як у грі в шахи важливо зайняти власними фігурами центр шахівниці, щоб посилити позиції та одночасно максимізувати майбутній маневр. Користуючись цією аналогією можна сказати, що українські фігури знаходяться по краях шахового поля та скуті у виборі наступних кроків. Отже, Україна суттєво відстає від Туреччини чи Польщі не лише за рівнем добробуту, а й за можливостями розвитку виробничої структури та диверсифікації економіки, а отже й за можливостями економічного розвитку. В українському продуктовому просторі значно менше "паростків" корисних видів економічної діяльності, ніж у сусідніх європейських країн. Причому зараз їх навіть менше, аніж було 10 чи 20 років тому.

Це замкнене коло – чим примітивніша виробнича структура, тим менше у неї "точок зростання". Чим менше "точок зростання" – тим слабша

економічна динаміка і менше додаткове живлення економічної системи. З часом відставання від конкурентів, які нарощують складність економіки, лише зростає. Наздогнати стає все важче, а контраст економічних траєкторій набуває особливого рельєфу. Україна, Польща і Туреччина "стартували" в 1990-му році практично з однакового рівня ВВП на душу населення (рис. 3.4). Драматична різниця їх економічних траєкторій стала наслідком принципово різних структурних зрушень у їх виробничих можливостях.

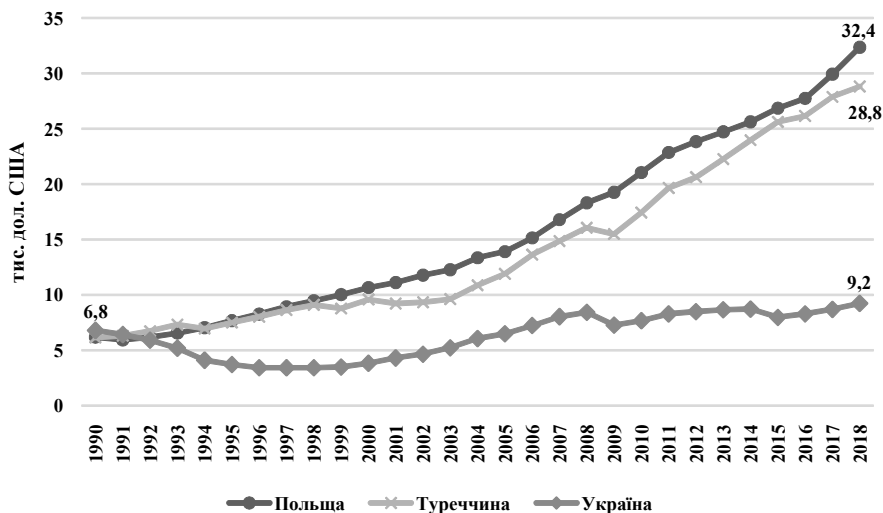

Рис. 3.4. Динаміка ВВП на душу населення України, Польщі і Туреччини у 1990-2017 роках (за паритетом купівельної спроможності)

Джерело: [58].

Якщо придивитися до еволюції продуктового простору цих трьох країн-сусідів України на протязі 20 років, чітко простежується, що Польща і Туреччина розвинули високотехнологічне ядро власної економіки, а Україна — аграрну периферію продуктового простору. В результаті і Туреччина і Польща суттєво підвищили складність своїх економік, поліпшили власну економічну спеціалізацію, завдяки чому більш ніж в чотири рази наростили душевий дохід. Україна ж за ці 20 років ледве зрушила з місця економічно. Це є закономірним наслідком проведення косметичних реформ та нехтування цілеспрямованим формуванням правильної "професії країни".

Поряд з цим необхідно зазначити, що автори атласу економічної складності бачать Україну одним зі світових лідерів економічного зростання у майбутньому. На перших сходинках за потенціалом зростання: Індія, Уган-

да, Єгипет, Індонезія. Дослідники з Центру міжнародного розвитку Гарвардського університету дійшли висновку, що країни рівень доходів в яких занижений відносно рівню складності їх економіки зростатимуть швидше за інших [2].

За потенціалом зростання Україна на першому місці в Європі. У п'ятірці потенційних "чемпіонів зростання" в Європі також Сербія, Боснія і Герцеговина, Білорусь та Молдова. Хаусманн, Ідальго та їх колеги-дослідники наголошують, що ситуація, коли поточний рівень доходів суттєво нижче того, який би можна було очікувати, виходячи з виробничих можливостей, свідчить про високий потенціал зростання ВВП на душу населення (рис. 3.5).

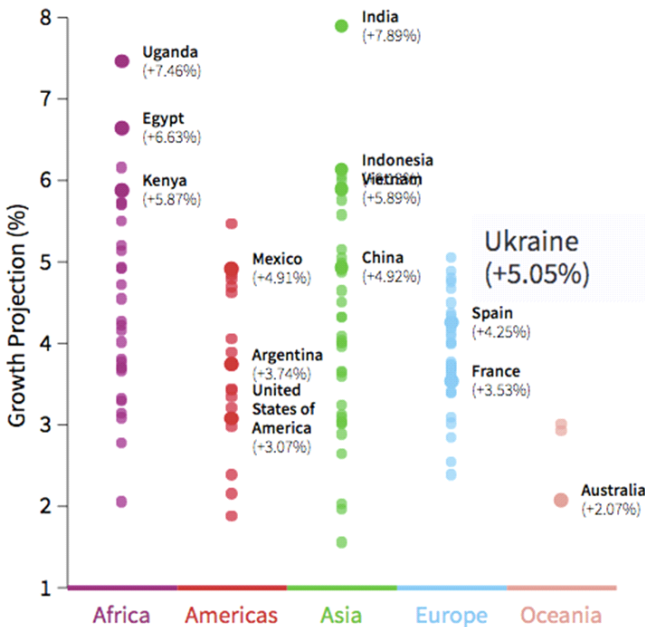

Рис. 3.5. Потенційні лідери економічного зростання

Джерело: [57].

Однак попри те, що ми вже багато років фіксуємо великий економічний потенціал України, замість його реалізації шляхом прискореного зростання спостерігається його згасання через подальшу технологічну примітивізацію економіки. За рівнем реального ВВП на душу населення Україна обіймає 116-ту сходинку в світі, а за рівнем складності економіки значно вищу 47-му. Але проблема в тому, що замість висхідного тренду України у світовому господарстві спостерігається низхідний тренд в ренкінгу склад-

ності економіки. Якщо у 2000 році Україна обіймала 31-у позицію в світі за рівнем складності економіки, то у 2016 р. вона перебувала вже на 47 місці. Замість прискороного зростання, економіка примітивізується, потенціал не реалізується, а згасає.

Це свідчить про те, що проблема розриву між потенційним (виходячи зі складності економіки) та реальним економічним зростанням не вирішується автоматично, сама по собі. Якщо не докладати цілеспрямованих зусиль на рівні державної політики, замість того щоб швидше зростати, економіка просто опуститься на нижчий щабель складності. Це відновить баланс між "професією країни" та її добробутом, але не шляхом "апгрейда" професії країни, а через технологічний "дауншифтинг". Тож економічним розвитком треба керувати, а не пускати його самопливом.

3.4. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ТРАНСФОРМАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ НА ОСНОВІ ЗМІНИ ЇЇ РОЛІ В МІЖНАРОДНОМУ ПОДІЛІ ПРАЦІ

Та обставина, що Україна надовго потрапила в пастку бідності і отримала низку проблем через хибну економічну спеціалізацію, не скасовує того, що все можна виправити. Однак це потребує радикальної зміни економічної політики. Темпи економічного зростання залежать від "професії" країни, по суті, від виробничої структури економіки. Економічна спеціалізація ж формується під впливом економічної політики держави. Тобто економічна політика "програмує" певну структуру економіки, та ж, в свою чергу, задає відповідну економічну динаміку країни та рівень добробуту громадян. Саме так, концептуально, працює механізм економічного розвитку (рис. 3.6).

Ще у 1943 році відомий австрійський економіст, один з ранніх теоретиків економічного розвитку, Поль Розенштейн-Родан (який, до речі, виріс у Лемберзі) надрукував історичну статтю "Проблеми індустріалізації Східної і Південно-східної Європи" [59]. Він сформулював ряд ідей і рекомендацій – передвісників Плану Маршалла, які й на сьогоднішній день не втратили своєї актуальності та релевантності в контексті сучасних українських реалій. Це, зокрема:

1) Близько 25% тодішнього населення Східної і Південно-Східної Європи (20-26 млн) були частково або повністю безробітні через аграрну спеціалізацію депресивних територій. По суті, ці люди "зайві" для економіки і приречені на страждання або еміграцію, якщо не провести індустріалізацію регіону. Або люди їдуть до капіталу (еміграція), або капітал до людей (індустріалізація).

Рис. 3.6. Концептуальний механізм економічного розвитку

Джерело: укладено автором.

2) Індустріалізація депресивних економік в інтересах не лише цих бідних країн, які її потребують, а усього світу. Причому в економічному, соціальному і безпековому вимірах.

3) Є два принципово різні шляхи індустріалізації в регіоні. Перший – за "російською моделлю" – власними ресурсами без масштабних іноземних інвестицій. Другий – вбудувати регіон у світову економіку через масштабне міжнародне фінансування індустріалізації (інвестиції і кредити). Другий варіант значно кращий, адже він, по-перше, прискорює індустріалізацію, по-друге, не потребує від людей жертвувати споживанням.

4) Індустріалізація має бути масштабною та добре скоординованою. Багаті країни і країни, де проводитиметься індустріалізація, мають профінансувати програму 50/50. Частина фінансування має бути забезпечена за рахунок репарацій Німеччини.

5) Депресивні економіки самі не зрушать з "мертвої точки" – треба вивести їх з рівноваги "Великим поштовхом". Масштабні інвестиції та кредити створять нові виробничі потужності та цілі індустрії, додаткові інвестиційні можливості й платоспроможний попит. Зростуть підприємницькі прибутки і рівень добробуту населення. Економіка запрацює.

Серед позитивних наслідків масштабної індустріалізації депресивних регіонів Європи автор концепції "Великого поштовху" передбачав: "Східна та Південно-Східна Європа найбільш ймовірно перестане бути експортером зернових і перекаваліфікується на експортера готових продуктів харчування і товарів легкої промисловості" [59].

Однак далеко не кожні реформи здатні істотно змінити структуру економіки з експортно-сировинного на виробничо-інноваційний лад. Звідси постає необхідність визначення того, якою має бути економічна політика, яка дозволить забезпечити стрімкий розвиток в економіці за розглянутим сценарієм.

Одні й ті ж самі важелі економічної політики (податки, мита, тарифи, валютний курс та ін.) можуть використовуватись державою для реалізації діаметрально протилежного економічного курсу. Вони можуть слугувати різним цілям, базуватись на різних пріоритетах, мати різне наповнення та, відповідно, призводити до різних соціально-економічних наслідків.

Мета модернізаційного курсу економічної політики, який пропонується на противагу стабілізаційному (Додаток А), полягає у структурній трансформації національної економіки, її максимальному наповненні високоякісними видами діяльності, підвищенні складності економіки і на цій основі прискоренні темпів економічного зростання й суттєвому підвищенні рівня життя. Ефективна політика, має стимулювати високоякісні економічно складні види діяльності і по можливості стримувати низькоякісну економічно примітивну діяльність.

Загалом існує два діаметрально протилежних погляди на держуправління і роль уряду в економіці зокрема [60]. Одні вважають, що держуправління саме по собі зло, що в ідеалі уряд взагалі не повинен втручатись в економічні процеси. Прихильники цього підходу переконають, що "держави має бути якомога менше" і що "невидима рука вільного ринку" сама приведе економіку до гармонії і розквіту, якщо їй просто не заважати. Саме такої політики "мінімізації держави" дотримувалися, наприклад, 40-й Президент США Рональд Рейган та британська Прем'єр-міністр Маргарет Тетчер.

Відводячи державі роль "нічного сторожа" неолібералізм, як правило, передбачає такий інструментарій:

- скорочення бюджетних видатків на соціальні програми;
- зменшення податків, причому передусім для найбагатших;
- масштабна приватизація і дерегуляція;
- жорстка монетарна політика для стримування інфляції;
- максимально вільна зовнішня торгівля;
- стримування внутрішнього попиту;
- максимальний індивідуалізм – "кожен за себе".

Крайні форми цієї течії, такі як лібертаріанство, опоненти небезпідставно називають соціал-дарвінізмом чи навіть ринковим екстремізмом. В чистому вигляді подібну політику знайти практично неможливо, але її елементи, наприклад, у вигляді так званої "шокової терапії" неодноразово застосовувались в новітній історії.

Але теорія не завжди проходить перевірку життям. Відомий професор Кембриджського університету Ха-Юн Чанг у своєму бестселері "23 прихо-

ваних факти про капіталізм" звертає увагу: "Економічні суперзірки кінця XIX століття (США) та нинішнього часу (Китай) дотримувалися політичних рецептів, які повністю йдуть урозріз із сьогодношньою неоліберальною ортодоксією вільного ринку" [61, с. 84].

Джеффри Сакс у своїй відомій книзі "Ціна цивілізації" стверджує: "Більшість американців вважають, що США мають прагнути трьох цілей – ефективності (процвітання), справедливості (можливостей для всіх) та сталості (безпечне середовище сьогодні і на майбутнє), а не однобокого лібертаріанського прагнення зменшення податків та ролі держави". Сакс наголошує: "Оскільки економічне життя стає більш складним, ми маємо очікувати розширення ролі урядів" [62].

Бісмарк, Рузвельт, Де Голль, Лі Кван Ю, Ердоган і багато інших лідерів країн, що показали вражаючий економічний успіх, були прихильниками активної державної політики і використовували широкий інструментарій регулювання економіки. Крайні форми такої політики називали інтервенціонізмом або дирижизмом.

Професор Райнерт стверджує: "Багаті країни розбагатіли завдяки тому, що десятиліттями, а іноді й сторіччями їх уряди та правляча еліта засновували, субсидували і захищали динамічні галузі промисловості і послуг". Це те, чого не може зробити ані окремих індивід, ані корпорація, ані громадська організація... лише держава, яка встановлює "правила гри" [15].

"Ключову роль у залученні інвестицій грав уряд. Ми створювали інфраструктуру та добре сплановані промзони, надавали фінанси для розвитку промисловості, податкові та експортні преференції...", "Уряд взяв на себе ініціативу створення нових галузей...", "Озираючись назад, я можу стверджувати, що наш економічний розвиток і індустріалізація проходили успішно тому що ми займались плануванням..." – згадував легендарний "батько Сінгапуру" Лі Кван Ю в своїх мемуарах "З третього світу в перший" [63].

Доречно також відзначити легендарний "план Маршалла" – найуспішніший план економічного розвитку сучасності, за допомогою якого США "поставили на ноги" Європу після Другої світової війни. Запропонований він був Держсекретарем США генералом Джорджем Маршаллом у 1947 році, щоб створити в Європі територію добробуту і здобути потужного союзника в протистоянні комуністичному табору. План передбачав списання 50% боргів Німеччини, тарифний захист національної промисловості, жорстке валютне регулювання для розвитку виробництва, одночасне стимулювання експорту та імпортозаміщення, довгостроковий захист робочих місць, а також фінансову підтримку від США обсягом 13 млрд дол. США (сьогодні це 130 млрд дол. США) протягом 4 років (1948-1951 рр.). Без плану Маршалла нинішньої розвиненої Європи взагалі не існувало б, а була б сільськогосподарська та знелюднена економічна периферія.

У звіті для Римського клубу Грем Макстон і Йорган Рандерс, аналізуючи основні глобальні виклики та можливості реагування на них, роблять однозначний висновок: "Необхідно, щоб уряди виконували функцію з планування та регулювання, а не залишали багато важливих рішень на примху "ринку" чи "невидимої? руки" [64].

Я абсолютно переконаний, що Україні потрібен саме такий підхід – сильний та ефективний уряд, здатний адекватно реагувати на глобальні виклики і послідовно та цілеспрямовано реалізовувати проукраїнську економічну політику. Політику з чітким акцентом на модернізацію – розбудову інфраструктури, розвиток промисловості та запровадження інновацій. Нам конче потрібен уряд, здатний відстояти економічні інтереси України на міжнародній арені і здобути довіру як українських, так і іноземних інвесторів. Уряд, який зуміє поєднати економічну ефективність із соціальною справедливістю та екологічною рівновагою.

Слабкий уряд, "маленька держава" призведуть лише до подальшого збільшення "влади грошей" і консервації існуючої сировинної структури економіки. А цього допустити не можна за жодних обставин. Необхідне не скасування "правил гри", а їх розумне перепрограмування. Адже головна причина економічної слабкості України (яка породжує бідність, безробіття, еміграцію, корупцію та залежність від іноземних кредитів) – сировинна "спеціалізація" економіки.

Економічна модель України до сих пір побудована таким чином, що Україна – донор сировини, людей і навіть грошей для успішних індустріалізованих економік. Проте сировина завжди коштує в рази менше готової продукції, тож навіть якщо вирубати весь ліс і викопати і експортувати усю руду, українці не розбагатіють. І це жодним разом не тенденційний погляд.

Необхідно міняти "професію" країни: з ресурсного донора і позичальника перетворюватись на виробника та інноватора. Це цілком можливо. Але це не якесь "диво", що відбудеться само по собі чи в результаті дії "невидимої руки вільного ринку". Застосування принципу невтручання *Laissez-Faire* продовжить нинішні невтішні тенденції і ще на багато років законсервує статус-кво.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3

Міжнародний досвід та результати емпіричних досліджень провідних сучасних науковців засвідчують засадниче значення спеціалізації як рушія економічного розвитку. Економічна спеціалізація і технологічний рівень країни мають на порядок більший вплив на економічне зростання з-поміж усіх інституційних чинників, таких як політична стабільність, верховенство права, якість врядування, контроль корупції тощо. Ряд країн з гіршим інституційним сере-

довищем, менш якісною освітою, менш розвинутою інфраструктурою, незважаючи на відставання за цими факторами, суттєво випереджають Україну в економічному розвитку через більш ефективну економічну спеціалізацію, технологічний рівень, структуру економіки. Визнання вирішального значення структури економіки з домінуванням певних видів діяльності є поворотним моментом в еволюції економічної теорії та підставою для докорінного перегляду економічної політики України.

Існує ряд методичних підходів до класифікації та градації видів економічної діяльності залежно від перспективності для економічного розвитку як предмета спеціалізації країни. Найбільш революційним з них є концепція продуктового простору, на основі якої надається кількісна оцінка економічної складності кожного продукту. Відповідно, вищий рівень економічної складності продуктів, на яких спеціалізується країна, відображає вищу складність економіки та рівень доходів, і одночасно – більше можливостей для розвитку та диверсифікації національного виробництва та експорту. Встановлено, що переважна частка українського експорту зосереджена на низьких щаблях економічної складності, що обумовлює низькі показники доходу на душу населення в Україні, а також значні складнощі на шляху диверсифікації виробництва й експорту, здатної забезпечити швидке зростання вітчизняної економіки.

Спеціалізація України на продуктах з периферії продуктового простору несе весь набір ознак "неякісних" видів економічної діяльності, серед яких: спадна віддача, досконала конкуренція, низький технологічний рівень, низька синергія, вичерпування природних ресурсів, значний "екологічний відбиток", скорочення людського капіталу, некваліфікована й низькооплачувана праця. Поряд з цим, автори атласу економічної складності все ще продовжують розглядати Україну як одного з потенційних лідерів економічного зростання у майбутньому. Однак наявний розрив між потенціалом та реальним рівнем розвитку свідчить про те, що проблема такого розриву не вирішується автоматично, сама по собі, а вимагає докладання цілеспрямованих зусиль на рівні державної політики.

Для зміни спеціалізації країни важелі економічної політики повинні бути спрямовані на структурну трансформацію економіки, максимальне наповнення її високоякісними видами діяльності, підвищення складності економіки і на цій основі прискорення темпів економічного зростання й суттєве підвищенні рівня життя. Така політика передбачає важливу роль державного регулювання, яке має стимулювати високоякісні економічно складні види діяльності і, за можливості, стримувати низькоякісну економічно примітивну діяльність.

Розділ 4

СИСТЕМА ОПЕРАТИВНИХ ІНДИКАТОРІВ ОЦІНЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ НА ОСНОВІ ДЕКОМПОЗИЦІЇ ВВП

4.1. ДЕКОМПОЗИЦІЯ ВВП В КОНТЕКСТІ ПЛАНУВАННЯ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТРАНСФОРМАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Більшість характеристик, тим чи іншим чином пов'язаних із суб'єктивним відчуттям благополуччя (безпека, доступність освіти, якість охорони здоров'я, можливості самореалізації та ін.), залежить від економічного становища й динаміки країни. Другий за значущістю фактор, що на 26% пояснює оцінку щастя, це ВВП на душу населення [65]. На першому місці, з впливом 34%, перебуває індикатор соціального забезпечення, втім його рівень нерозривно пов'язаний з економічною активністю, яку відображає ВВП.

Автори ювілейного звіту для Римського Клубу "Come On!" підкреслюють, що "більше не можна вважати, що зростання автоматично призводить до покращення рівня життя" [47, с. 12]. Заможні країни можуть дозволити собі добробут і розвиток і без зростання. Україні ж треба першочергово зосередитись на максимізації національного багатства. Адже для неї прискорене економічне зростання – імператив забезпечення добробуту. Макстон і Рандерс в книзі "У пошуках добробуту", незважаючи на критику ВВП, наголошують, що в бідних країнах розвиток виробництва й економічне зростання збільшують добробут [64, с. 47]. Варто зазначити також, що важливою умовою позитивного впливу економічного зростання на благополуччя та щастя людей є інклюзивність економіки – соціально справедливий розподіл економічних благ.

З метою визначення важелів впливу на ВВП здійснимо декомпозицію національного багатства, розглянувши ключові складові ВВП. Тут стане у нагоді формула розрахунку ВВП за методом кінцевого використання:

$$GDP = C + G + I + E, \quad (4.1)$$

де GDP – номінальний ВВП (валовий внутрішній продукт країни);

C – кінцеві споживчі витрати домогосподарств – витрати населення на придбання споживчих товарів і послуг за рахунок власних коштів, а також споживання товарів та послуг, одержаних у натуральній формі і вироблених для власного кінцевого споживання, що також включають витрати на кінцеве споживання некомерційних організацій, які обслуговують домашні господарства;

G – кінцеві споживчі витрати державного сектору – витрати (оплата праці, матеріальні витрати, оплата нематеріальних послуг тощо) організацій та установ, які фінансуються за рахунок державного та місцевого бюджетів, Пенсійного фонду і фондів соціального страхування;

I – валове нагромадження – чисте придбання резидентами товарів і послуг, вироблених і наданих у поточному періоді, але не спожитих у ньому. Охоплює валове нагромадження основного й оборотного капіталу та чисте придбання цінностей;

E – чистий експорт – різниця між експортом й імпортом товарів і послуг за даними платіжного балансу.

Як відомо, цю формулу ще називають основною макроекономічною тотожністю. Вона наочно ілюструє за рахунок чого зростає або скорочується економіка (рис. 4.1; 4.2).

Очевидно, що економічну динаміку України, відображену на рис. 4.1 і 4.2, не можна вважати задовільною. По суті, на цих рисунках відображена "анатомія" економічної стагнації. Збереження такого тренду ВВП – шлях на економічну околицю Європи і світу.

Тож відсторонене спостереження за впливом "невидимої руки вільного ринку" не вихід. Потрібне цілеспрямоване керування відновленням та розвитком економіки, динамізація ВВП компонент за компонентом. Для цього необхідна цілісна та достатньо деталізована модель, своєрідна "приладова дошка" з набором ключових показників, які визначають економічний шлях країни, впливаючи на вищезазначені чотири компоненти ВВП.

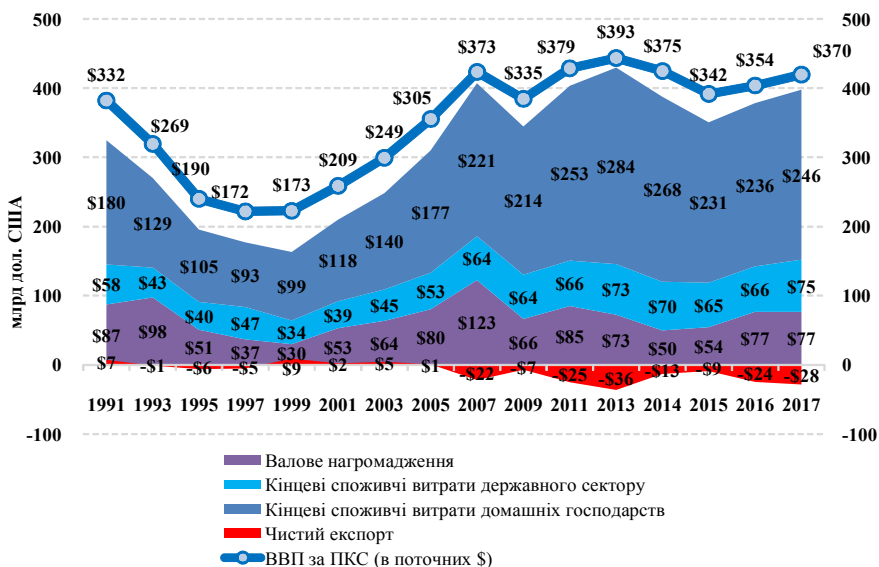

Рис. 4.1. Реальний ВВП України (за методом кінцевого використання)

Джерело: укладено автором за даними [4; 66-69].

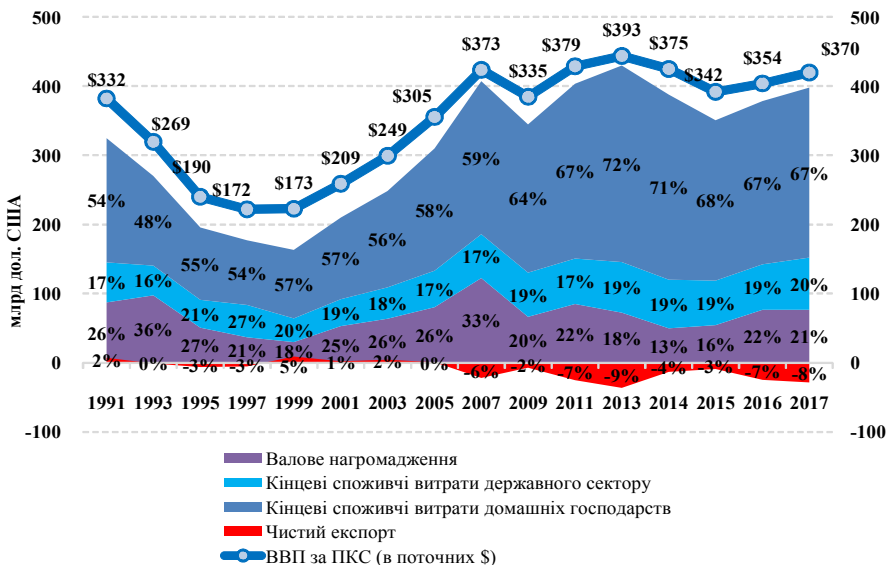

Рис. 4.2. Структура реального ВВП України (за методом кінцевого використання)

Джерело: укладено автором за даними [4; 66-69].

4.2. ДЕТЕРМІНАНТИ ФОРМУВАННЯ СПОЖИВЧИХ ВИТРАТ ДОМОГОСПОДАРСТВ

На кінцеві споживчі витрати домогосподарств суттєво впливають:

1) *Рівень зайнятості*. Що нижче рівень безробіття, тим більше економічно активного населення мають роботу, тим продуктивніше функціонує економіка – більше людей беруть участь у створенні національного багатства та заробляють собі на життя й мають можливість споживати (рис. 4.3; 4.4).

Рис. 4.3. Економічно активне та безробітне населення в Україні

Джерело: [70].

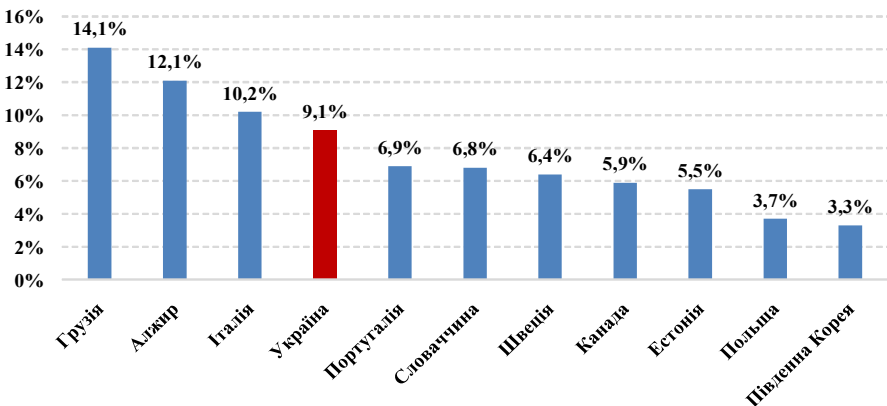

Рис. 4.4. Рівень безробіття в різних країнах світу

Джерело: [71].

2) *Рівень доходів громадян.* Такі джерела доходів, як заробітна плата та пенсії, переважно формують наявний дохід людей (кошти, що можуть бути використані на придбання товарів і послуг). Тому середній рівень цих показників має вирішальний вплив на купівельну спроможність суспільства (рис. 4.5-4.9).

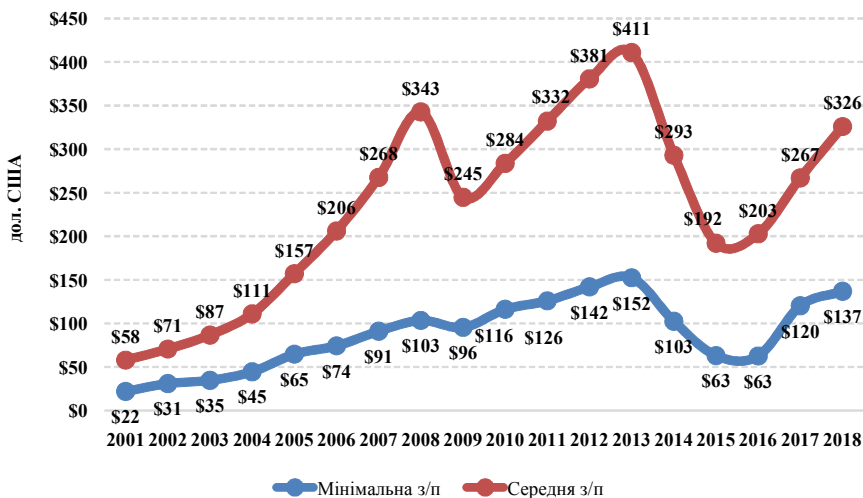

Рис. 4.5. Мінімальна та середня місячна заробітна плата в Україні

Джерело: [72].

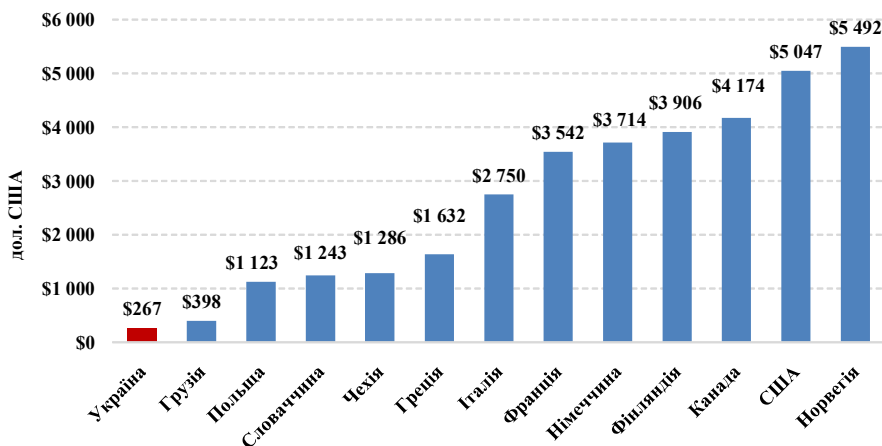

Рис. 4.6. Середня місячна заробітна плата по країнах світу за 2017 рік

Джерело: [73].

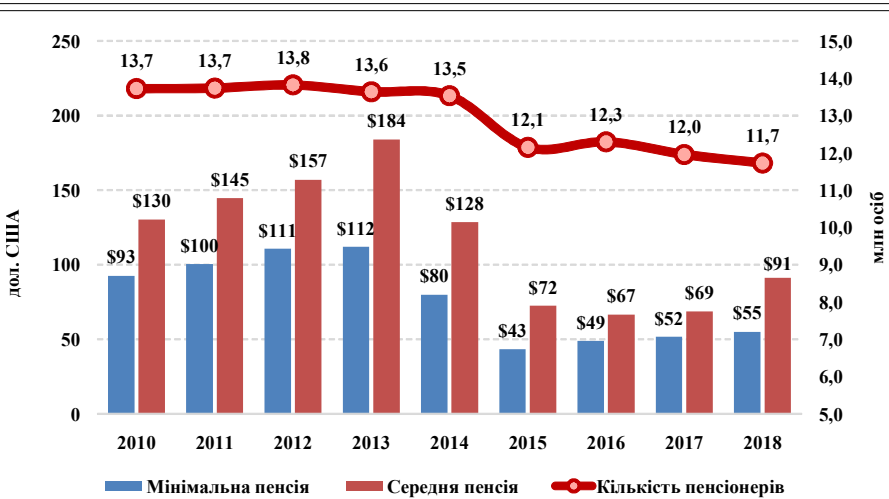

Рис. 4.7. Кількість пенсіонерів, мінімальна і середня місячна пенсія в Україні

Джерело: [74].

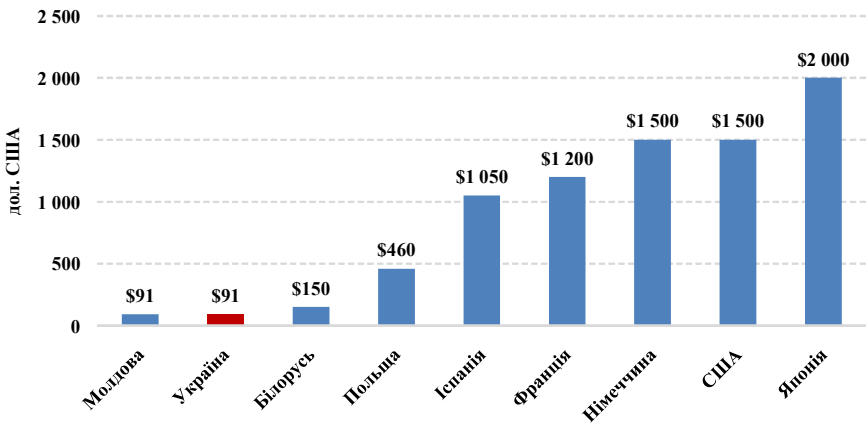

Рис. 4.8. Середня місячна пенсія по країнах світу

Джерело: укладено автором.

3) *Рівень цін та тарифів.* Чим вищі ціни й тарифи, тим менше домогосподарства можуть реально спожити товарів і послуг за ті ж самі гроші. І хоча динаміка номінальної заробітної плати вже кілька років випереджає зростання цін в Україні (рис. 4.9), середній рівень доходів українців є не-

прийнятно низьким. Це обмежує споживчий попит і стримує економічне зростання (рис. 4.10).

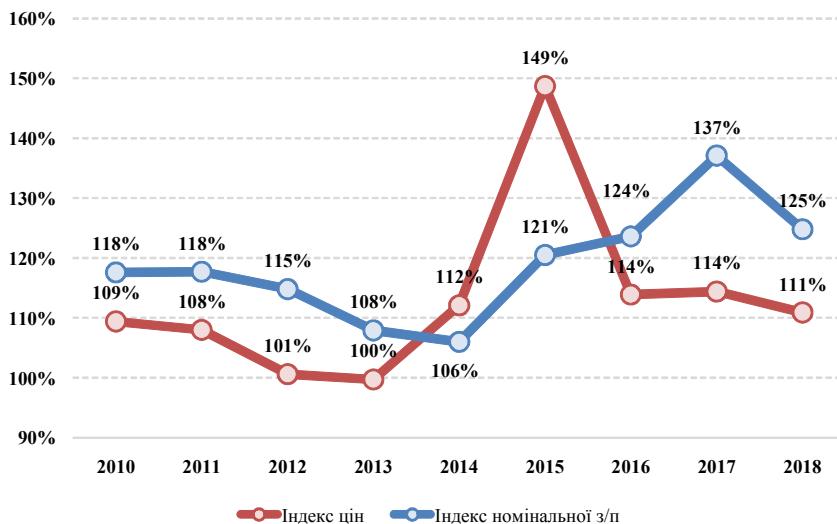

Рис. 4.9. Номінальна заробітна плата та інфляція в Україні

Джерело: [75; 76].

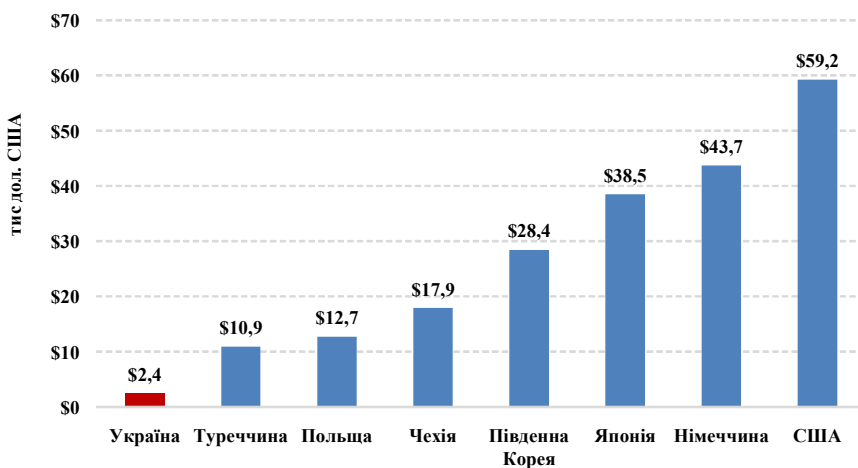

Рис. 4.10. Середній річний дохід на душу населення за 2015 рік

Джерело: [21].

4) *Частка заощаджень*. Чим більшу частину свого доходу громадяни можуть відкласти, тим більше їхні заощадження, а, отже, і відкладений попит на товари та послуги. Це резерв споживання та інвестицій населення. З одного боку, своєрідна "подушка безпеки" перед обличчям майбутнього зростання цін чи потреб, з іншого – "запас міцності" для економіки країни, який не дозволить попиту різко обвалитись у випадку падіння доходів людей чи зростання безробіття. Починаючи з 2015 р., українці майже не заощаджують (рис. 4.11).

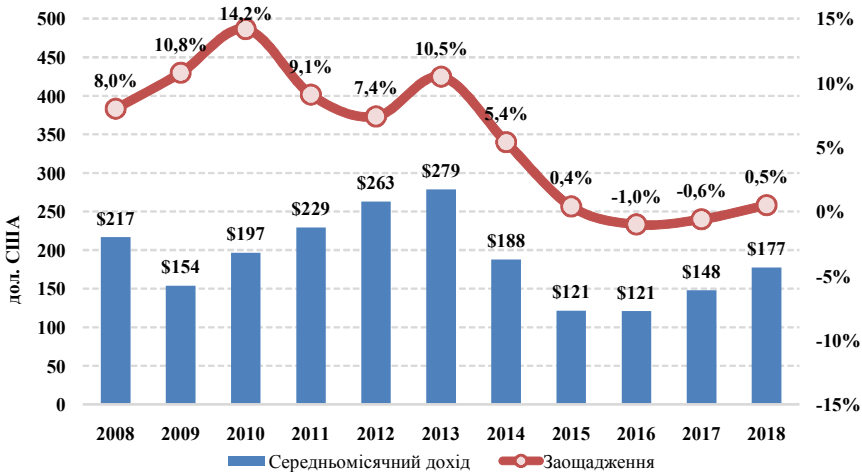

Рис. 4.11. Найвищий середньомісячний дохід і рівень заощаджень населення

Джерело: [77].

Споживчий попит домогосподарств протягом останніх 5 років послабився як фактор економічного зростання, формуючи нині близько 2/3 ВВП країни, тимчасом як у 2013 р. його внесок становив 72%. Внутрішній попит стримується низьким рівнем доходів і заощаджень людей, а також високим рівнем безробіття.

В Україні панує "економіка низьких доходів", що суттєво обмежує споживчий попит домогосподарств і стримує зростання ВВП. Рівень оплати праці в Україні суттєво занижений в порівнянні з вартістю інших факторів виробництва та благ. Спостерігаємо викривлену структуру цін. Сировина, енергоносії, засоби виробництва та споживчі товари коштують практично як в Європі чи навіть дорожче (через велику імпортозалежність і відповідні логістичні витрати). А рівень оплати праці – найнижчий в Європі, що визнає навіть МВФ [34]. Таким чином, людський капітал в Україні, в порівнянні з розвинутими країнами, фактично економічно репресований.

Частка витрат на оплату праці в структурі виробничих витрат українських підприємств становить 13,4%. В промисловості цей показник ще нижче – 10,1%, а в сільському господарстві – взагалі 9,3% [78]. За оцінками експертів, частка оплати праці у собівартості продукції в країнах Євросони в середньому становить 29%, а в найбільш розвинутих країнах – близько 35% [79].

Щоб використовувати кінцеві споживчі витрати домогосподарств, як рушій економічного зростання, Україні потрібно перейти до економіки високих доходів громадян – як за рахунок підвищення продуктивності праці, так і через подальше адміністративне підвищення соціальних стандартів. Не останню роль в цьому відіграє активізація трьох інших каналів формування ВВП, розглянутих нижче.

4.3. АНАЛІЗ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ СКЛАДОВОЇ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ КРАЇНИ

Валове нагромадження – це, по суті, інвестиційна складова економіки, що відображає приріст основного та оборотного капіталу в економіці. Ключову роль відіграє основний капітал, а оборотний, як правило, виконує допоміжну, обслуговуючу роль. Зазвичай оперують валовим нагромадженням основного капіталу (ВНОК) – приростом нефінансових активів, які протягом тривалого часу використовуються в процесі виробництва.

Саме ВНОК переважно формує валове нагромадження та є близьким до капітальних інвестицій (відрізняється на суму нагромадження основного капіталу сектору домашніх господарств – купівлю авто, ремонт будівель тощо), які охоплюють:

- інвестиції за рахунок власних коштів підприємств ("корпоративні інвестиції") – інвестиції, освоєні за рахунок коштів підприємств, отриманих в результаті звичайної господарської діяльності, а також амортизаційних відрахувань;
- інвестиції за рахунок кредитів ("кредитні інвестиції") – інвестиції, освоєні за рахунок кредитів банків (іноземних та вітчизняних), вітчизняних інвестиційних компаній, фондів інших позик, в тому числі іпотечне кредитування;
- бюджетні інвестиції – інвестиції державного та місцевих бюджетів;
- кошти іноземних інвесторів – інвестиції, освоєні за рахунок коштів іноземних інвесторів (частково включають і прямі іноземні інвестиції);
- інвестиції населення – інвестиції, освоєні за рахунок коштів населення на будівництво житла, у тому числі через фонди фінансування будівництва та фонди операцій з нерухомістю без урахування коштів, отриманих за рахунок іпотечного кредитування;
- інвестиції за рахунок інших джерел.

Такий низький рівень валового нагромадження основного капіталу свідчить про функціонування економіки України в "режимі стабілізації" на межі з "режимом проїдання", тоді як прискорення економічного зростання потребує переходу до "режиму модернізації" [80].

Економіка України знаходилась в режимі модернізації лише 4 роки (1992 рік та 2006-2008 рр.). Більшість часу – сумарно 22 роки (1991 рік, 1993-2005 рр., 2009-2013 рр., 2016-2018 рр.) – наша економіка перебувала в режимі стабілізації. "Відносно позитивним періодом були 2006-2008 рр., протягом яких Україна нарощувала інвестиційну складову, щороку збільшуючи валове нагромадження основного капіталу. Позитивний тренд був зламаний у 2009 р. і після цього не вдалося вийти з режиму стабілізації у режим модернізації" [80] (рис. 4.12).

ВНОК на рівні 15-25% ВВП відображає режим стабілізації, достатній для підтримання помірної динаміки економічного розвитку. Цей режим не несе ризику деградації економіки, але скоріше зберігає рух за інерцією, ніж сприяє пришвидшеній модернізації економічної системи. Серед країн, які наразі перебувають в цьому режимі можна виділити Німеччину (20%), Великобританію (17%), Польщу (18%), Італію (18%), Францію (23%), Мексику (22%), Південну Африку (19%) та інших. Деякі з цих країн мають багаторічний досвід прискореного розвитку в режимі модернізації і зараз, по суті, просто зберігають досягнутий раніше рівень добробуту. Для деяких країн режим стабілізації, вочевидь, є максимальним рівнем розвитку, який вони не спромоглися перевершити. До речі, Європейський Союз зараз знаходиться на рівні 20%, а середній світовий показник ВНОК у ВВП сягає 23%.

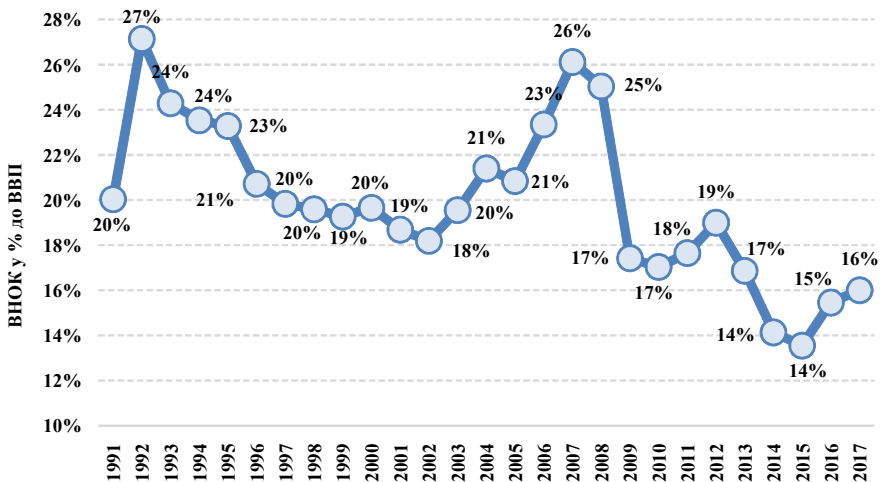

Рис. 4.12. Валове нагромадження основного капіталу в Україні

Джерело: [81].

Коли частка ВНОК у ВВП становить менше 15%, можна стверджувати, що країна перебуває в режимі проїдання, а її економіка у довгостроковому періоді приречена на стагнацію, навіть якщо поточна кон'юнктура зовнішніх ринків носить сприятливий характер для короточасного зростання. Такий режим характерний для більшості сировинних економік, в яких протягом тривалого часу спостерігаються низхідні тенденції у рівні добробуту. Збереження критично низької частки ВНОК у ВВП протягом кількох десятиріч консервує рецесію та бідність в країні, які набувають значної інерції й тому, зазвичай, потребують тривалого часу й значних ресурсів для їх усунення. Серед країн, які досить довго живуть в такому режимі, можна виокремити Нігерію (частка ВНОК у ВВП у 2016 р. становила менше 15%), Зімбабве (12%), Мадагаскар (15%), Гватемалу (13%), Пакистан (14%) та ін.

Важливе значення мають не тільки абсолютні значення та динаміка складових капітальних інвестицій, а й їхні структурні співвідношення з загальною сумою капітальних інвестицій та ВВП, а також міждержавні порівняння на душу населення. Найбільша частка капітальних інвестицій в Україні здійснюється за рахунок власних коштів підприємств. Внесок кредитних ресурсів, іноземних інвестицій, коштів населення та інших складових низький (рис. 4.13; 4.15), як і частка держави в капітальних інвестиціях (рис. 4.14).

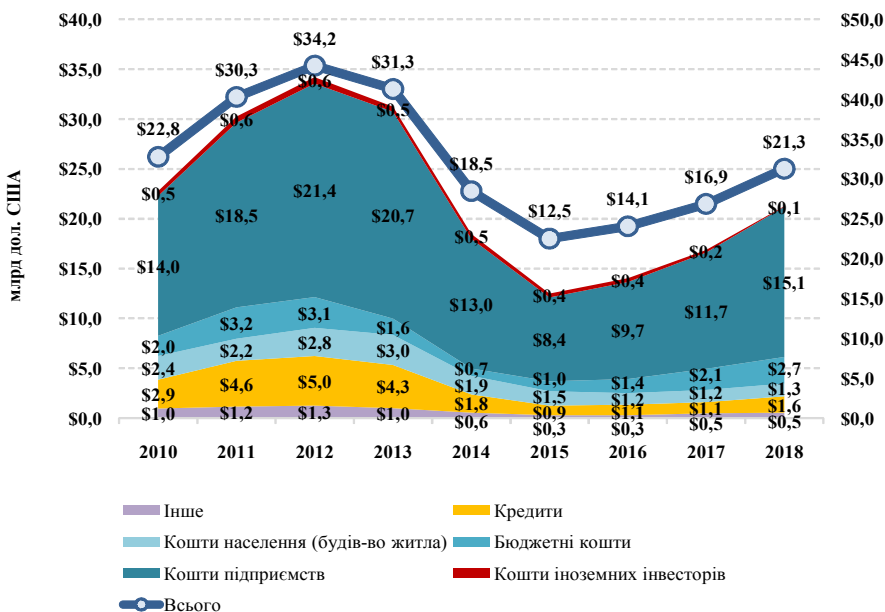

Рис. 4.13. Капітальні інвестиції в Україні

Джерело: [82].

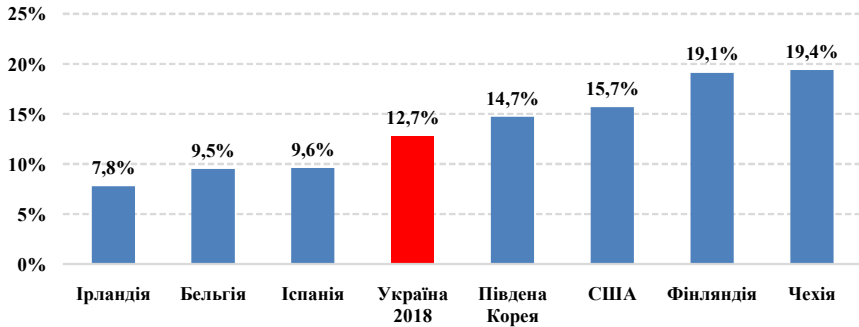

Рис. 4.14. Частка держави у капітальних інвестиціях

Джерело: [83].

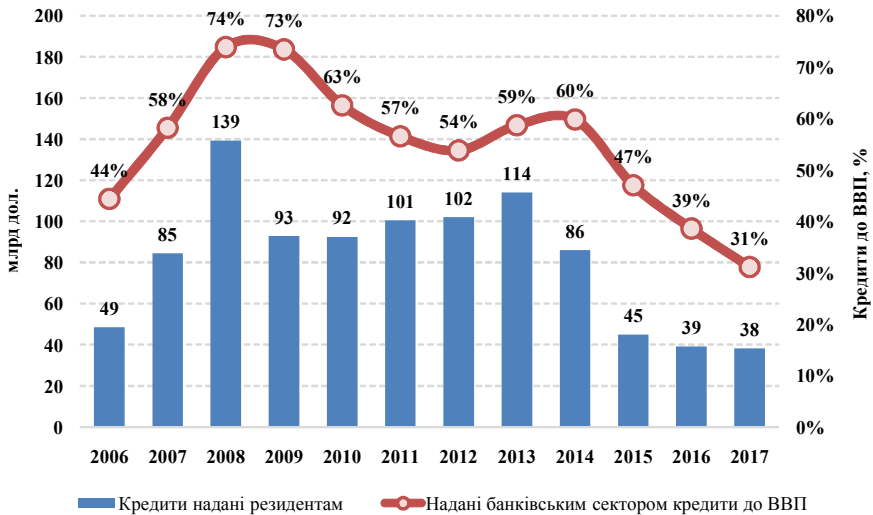

Рис. 4.15. Кредити, надані резидентам

Джерело: [84; 85].

Відсутність адекватних джерел фінансування інвестицій і недостатній рівень валового нагромадження основного капіталу призвели до консервації низького технологічного рівня реального сектору економіки. В результаті, в структурі промислового виробництва домінує випуск продукції 2-го та 3-го технологічних укладів, що вирізняється високою енергоємністю та низьким рівнем доданої вартості.

Інвестиційна частина "приладової дошки" демонструє, що Україна потерпає від затяжного "інвестиційного голоду" та знаходиться у нижній частині "режиму стабілізації" на межі з "режимом проїдання". Джерела фінансування інвестицій обмежені й країна відстає у формуванні фундаменту майбутнього зростання економіки.

Разом з тим, інвестиційний канал формування ВВП має особливий потенціал прискорення економічного зростання, оскільки зазвичай впливає на рівень зайнятості й доходів громадян та експортну спроможність економіки.

4.4. ВПЛИВ ЗОВНІШНЬОТОРГОВЕЛЬНОГО СЕКТОРА НА ЕКОНОМІЧНУ ДИНАМІКУ КРАЇНИ

Чистий експорт – різниця між експортом та імпортом товарів і послуг. Коли цей показник має додатне значення, він збільшує ВВП, коли від'ємне – зменшує.

В Україні торговельний баланс від'ємний вже понад 13 років поспіль. Українська економіка є експортно орієнтованою – експорт становить близько 50% ВВП, але він не перекриває імпорту. Імпорт зростає швидше за експорт. Базовий (оптимістичний) макроекономічний прогноз уряду на 2019-2021 роки, на якому базується держбюджет, передбачає зростання торговельного дефіциту до 13 млрд дол. США (рис. 4.16).

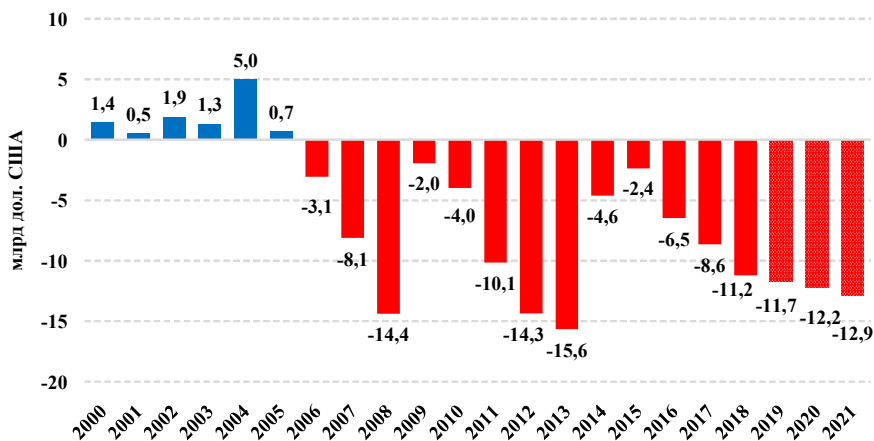

Рис. 4.16. Зовнішньоторговельний баланс України

Джерело: [35].

В МВФ прогнозують, що на фоні 3%-го росту ВВП імпорт дедалі більше випереджатиме експорт і торговельний дефіцит до 2023 року сягне 16 млрд дол. США. По суті, співпраця з МВФ замість вирішення такої серйозної структурної проблеми, як дефіцит зовнішньої торгівлі, дедалі поглиблює її. Більш того, у звіті МВФ відкрито визнають: "Зростання буде недостатнім для того, щоб дозволити рівню життя людей в Україні наздогнати сусідні країни; незважаючи на покращення, ВВП на душу населення в Україні залишиться одним з найнижчих у Європі" [34].

У низці країн чистий експорт грає суттєву позитивну роль у формуванні ВВП і генерує значну частку економіки: у Китаї 3,5%, у Чехії 6,4%, у Південній Кореї 7,0%, у Німеччині 7,8%, а у Сінгапурі 26,9% ВВП. Перевищення експорту над імпортом є не тільки рушієм економічного зростання, а й фактором курсової і цінової стабільності, фінансової стійкості й реальної незалежності держави. Від'ємні значення чистого експорту зменшують економічний ріст, знижуючи ВВП. Таку ситуацію протягом тривалого часу можуть дозволити собі лише "зрілі" економіки з розвинутим внутрішнім ринком і масштабним припливом інвестицій (рис. 4.17). Адже коли чистий експорт довго "в червоній зоні", і це не компенсується іншими компонентами ВВП, то це не тільки підкошує економіку, а й послаблює національну валюту та штовхає рівень цін догори.

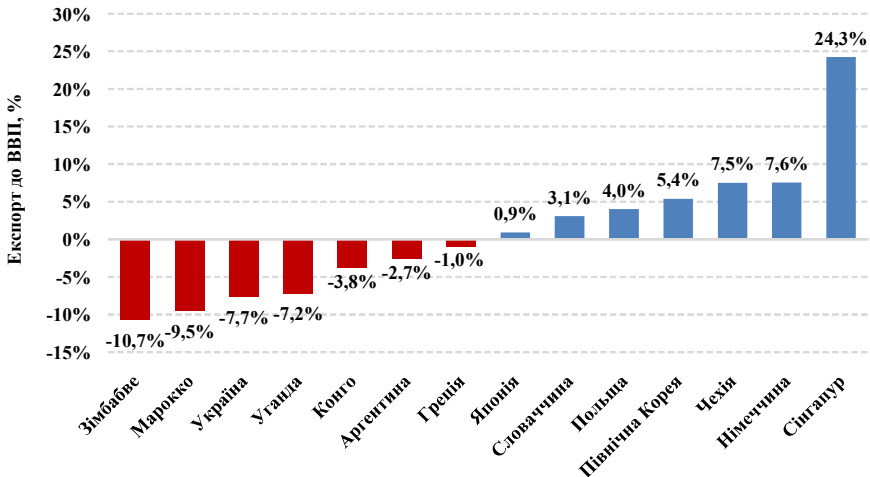

Рис. 4.17. Чистий експорт країн світу як частка ВВП

Джерело: [86].

У низці успішних країн темпи зростання експорту помітно випереджають зростання ВВП, що свідчить про посилення чистого експорту як драй-

вера економічного зростання. В Україні ж спостерігається інша тенденція – після 2004 року роль експорту, як рушія економічного зростання, дедалі послаблювалась (табл. 4.1).

Таблиця 4.1

Середньорічні темпи приросту ВВП та експорту в 2000-2017 рр., %

Країна	2000-2014 рр.		2005-2008 рр.		2009-2017 рр.	
	ВВП	Експорт	ВВП	Експорт	ВВП	Експорт
Україна	8,4	12,7	5,1	-2,5	-1,8	-6,2
Польща	3,3	10,1	5,2	10,6	3,3	6,5
Словаччина	3,9	12,9	7,9	13,4	2,1	5,4
Туреччина	4,5	9,6	5,5	6,4	5,6	5,5
Чехія	3,5	12,7	5,4	11,9	1,4	4,9
Південна Корея	5,7	12,5	4,3	10,0	3,1	4,8

Джерело: [86; 87].

Особливе значення має структура експортного та імпортного кошику. Чим вища частка високотехнологічного експорту, тим більша додана вартість і стійкість до падіння цін на сировину, тим кращі перспективи зростання експорту в майбутньому (рис. 4.18). Чим більша сировинна складова в експортному кошику – необроблені природні ресурси та примітивна продукція з низьким ступенем обробки – тим менша додана вартість і тим вище залежність країни від кон'юнктури світового ринку сировини (рис. 4.19). Це знову повертає до ідеї "професії" країни та якості її економічної спеціалізації.

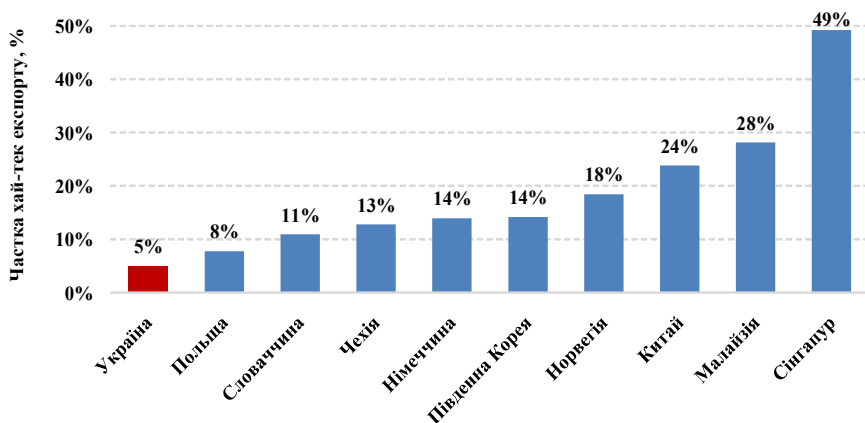

Рис. 4.18. Частка високотехнологічного експорту в товарному експорті

Джерело: [88].

Наукова спільнота і широка громадськість мали дуже великі очікування стосовно Угоди про вільну торгівлю з Європейським Союзом, сподіваючись, що вона стане рушієм економічного зростання та наблизить рівень життя українців до європейського. Проте результати дії торговельної частини Угоди про асоціацію виявилися парадоксальними. Український експорт до ЄС суттєво зріс, і Євросоюз перетворився на головного торговельного партнера України. Але "зворотний бік медалі" полягає у тому, що, по-перше, зростання експорту відбулося передусім за рахунок сировини. А, по-друге, збільшення імпорту з Євросоюзу суттєво перевищило зростання українського експорту до ЄС.

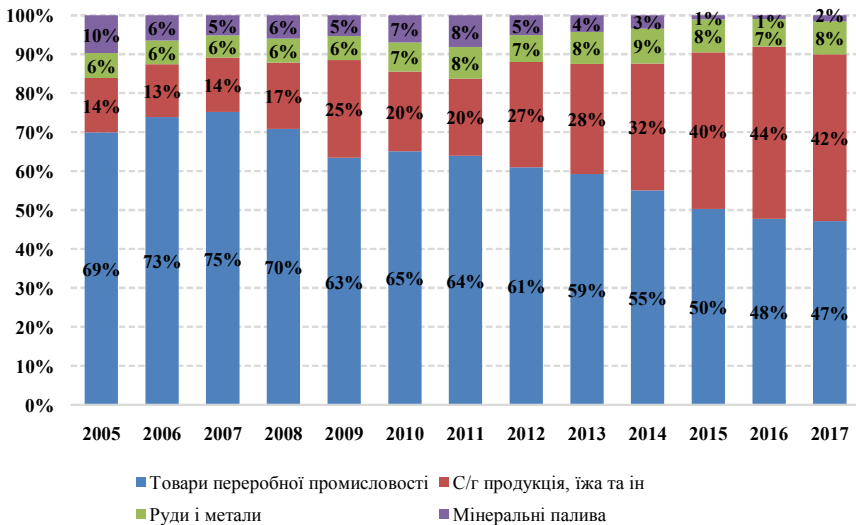

Рис. 4.19. Структура товарного експорту України

Джерело: [89].

З початку дії автономних торговельних преференцій і вступу в дію торговельної частини Угоди про вільну торгівлю з ЄС баланс торгівлі України з Євросоюзом дедалі більше занурюється "в червону зону" (рис. 4.20). Проте слід зазначити, що сальдо торгівлі України з ЄС у 2013р. було більш негативним, аніж станом на тепер.

Справа в тому, що торгівля – носій економічного зростання, а не його джерело. Рушієм економічного розвитку є виробництво. Тому нестача економічної вигоди України від вільної торгівлі з ЄС пов'язана з відсутністю адекватної промислової та інвестиційної політики й національної системи підтримки несировинного експорту.

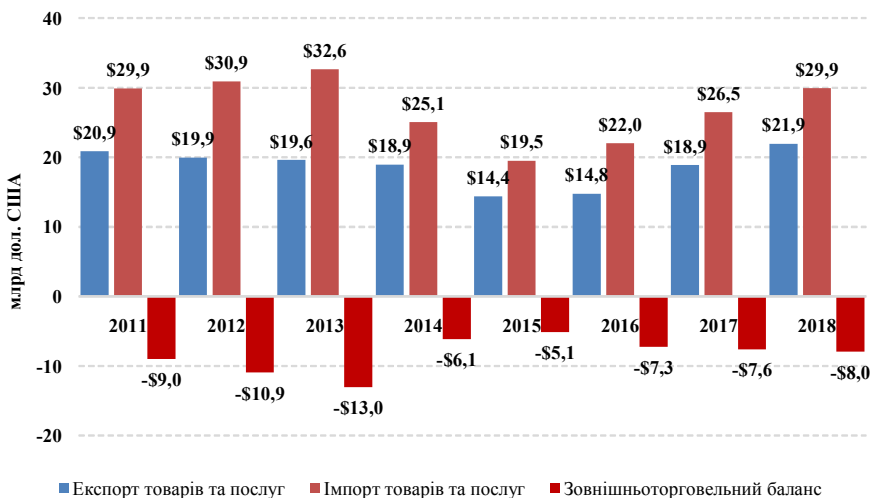

Рис. 4.20. Торгівля України товарами та послугами з країнами ЄС

Джерело: [90].

Чистий експорт досі не використовується як прискорювач економічного розвитку України. Навіть зона вільної торгівлі з ЄС не спрацьовує "в плюс" без належної промислової політики.

4.5. ДЕРЖАВНЕ СПОЖИВАННЯ ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Кінцеві споживчі державні витрати (як і частка держави в капітальних інвестиціях) характеризують ступінь участі держави в економічній діяльності країни. Коли держава бере на себе більше соціальних функцій – вони вищі; коли держава більше залишає в країні та економіці "як є" й на розсуд "невидимої руки вільного ринку" – вони менші.

Як бачите (рис. 4.21, 4.22), те, що в Україні "забагато держави" в економіці, – міф, хоч і досить розповсюджений. Насправді, в нас просто замала економіка відносно чисельності населення. У цьому легко переконатись, перерахувавши будь-яку важливу статтю витратків не у відсотках до ВВП, а в грошовому виразі на душу населення.

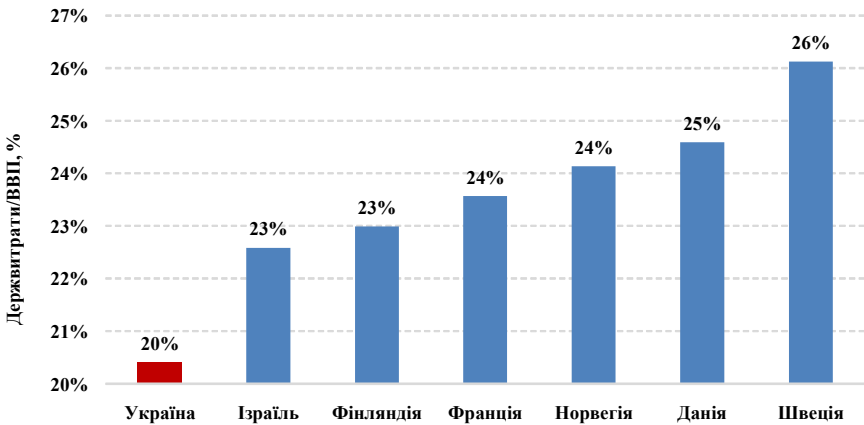

Рис. 4.21. Кінцеві споживчі витрати державного сектору країн світу в 2017 р.

Джерело: [66].

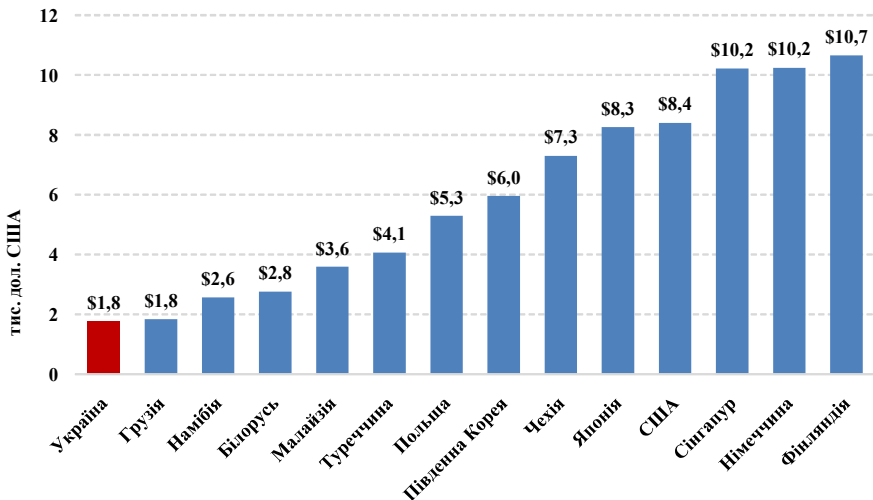

Рис. 4.22. Кінцеві споживчі витрати держсектору на душу населення в 2017 році (реальний ВВП за ПКС)

Джерело: [4; 66].

Одним з ключових показників "приладової дошки" в частині державних видатків є платежі на обслуговування державного боргу та гарантованого державою боргу, які наочно характеризуються своїм відношенням до

загальних витрат державного бюджету. Ця сплата відсотків по державних боргах вимиває з казни ресурси, які в результаті не йдуть ані на споживання, ані на інвестування, що, звісно ж, не сприяє економічному зростанню.

З кожної гривні видатків держбюджету 16 копійок йдуть на сплату одних лише відсотків за державними запозиченнями без врахування повернення самої заборгованості (рис. 4.23). Те, що 2/3 цих запозичень номіновані в іноземній валюті, є додатковим фактором фінансової залежності країни (рис. 4.24).

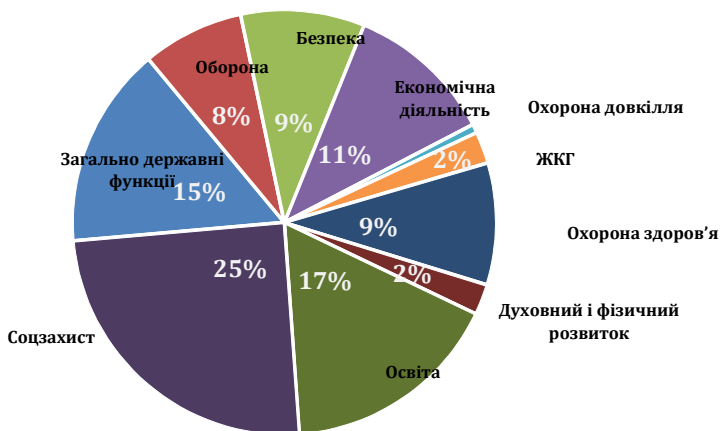

Рис. 4.23. Структура видатків зведеного бюджету України за 2018 рік (функціональна класифікація)

Джерело: [91].

Рис. 4.24. Державний і гарантований державою борг України

Джерело: [37].

Розмір цих непродуктивних для економіки й в певному сенсі "вимушених" відсоткових платежів диктується борговим навантаженням на сектор загальнодержавного управління. Воно характеризується відношенням державного та гарантованого державою боргу до ВВП країни (рис. 4.25), яке, згідно методології МВФ, не повинно перевищувати 60%. В Україні цей рівень перевищено, але протягом 2017-2018 рр. спостерігається позитивна тенденція до зменшення державного боргу відносно ВВП.

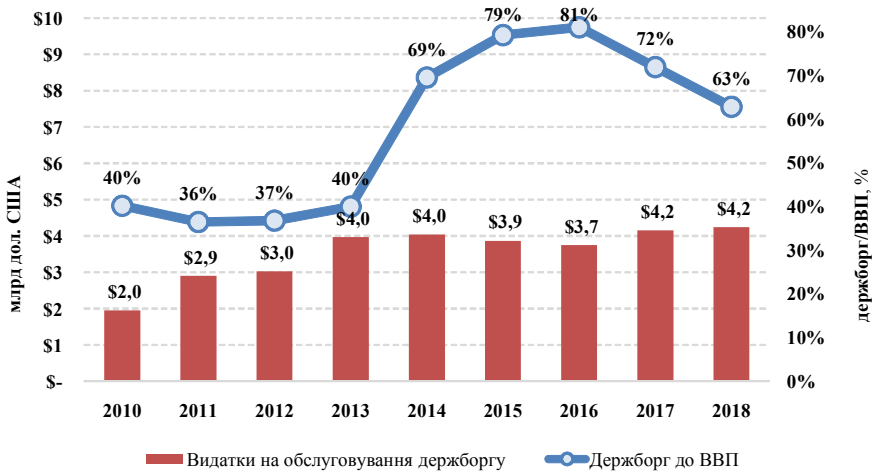

Рис. 4.25. Навантаження державного боргу на економіку України

Джерело: [92].

Іншим важливим показником, що характеризує спроможність додаткового фінансування державних видатків, є дефіцит сектору загальнодержавного управління або бюджетний дефіцит (рис. 4.26). Це перевищення видатків зведеного бюджету (у т. ч. Пенсійного фонду, фондів соціального страхування) над його доходами, виражене у відсотках до ВВП.

Один з "маяків" МВФ для України, що є умовою для виділення чергових кредитних траншів, – збереження дефіциту сектору загальнодержавного управління України на рівні 2,3% з поступовим його зниженням до 2%, починаючи з 2022 року [37].

З одного боку, це нібито логічна й корисна вимога – жити за коштами. А з іншого – цілеспрямоване використання бюджетного дефіциту як джерела фінансування розвитку та модернізації – перевірений досвідом інших країн інструмент.

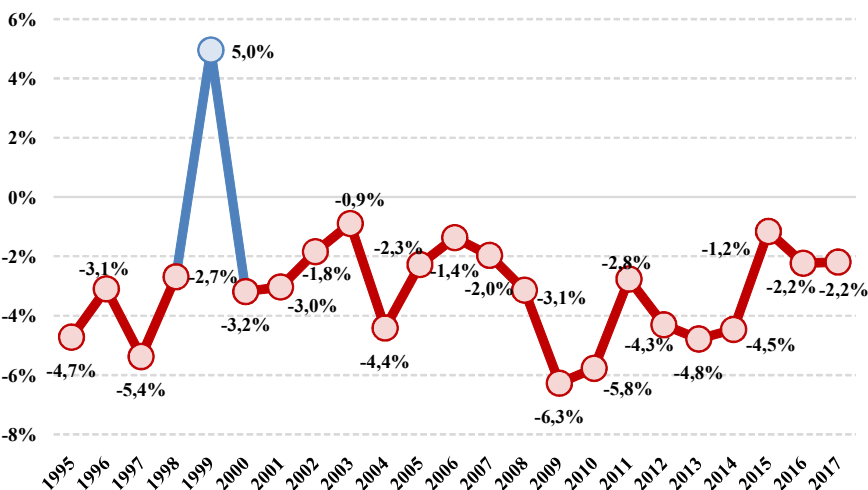

Рис. 4.26. Дефіцит сектору загальнодержавного управління

Джерело: [93].

Серед європейських країн, в яких бюджетний дефіцит протягом п'ятишести років не раз перевищував 5%, а інколи навіть й 10%, – такі країни, як Великобританія, США, Японія, Словаччина, Румунія, Польща, Хорватія, Франція тощо (рис. 4.27).

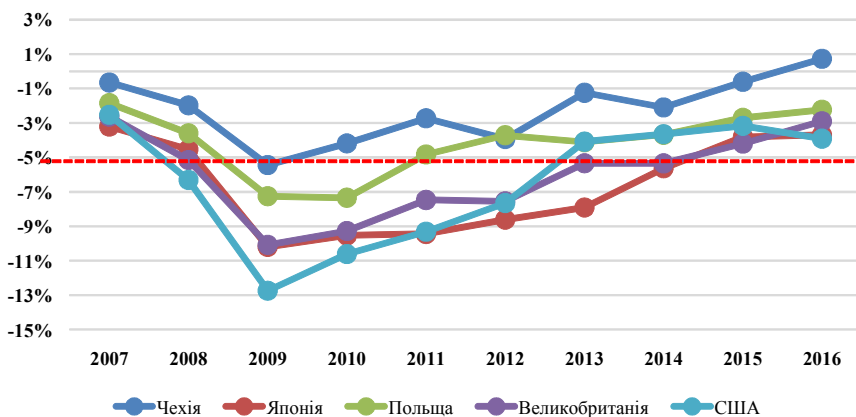

Рис. 4.27. Бюджетний дефіцит різних країн у 2007-2016 роках

Джерело: [34].

Низький дефіцит держбюджету не догма і не панацея. Це доводить не тільки сучасний досвід європейських і азійських країн. Особливо яскравим є історія США періоду Другої Світової війни. Тоді американській економіці було як ніколи складно, але висновки з Великої депресії вже зробили, і уряд США діяв зовсім не так, як сьогодні радить Україні робити МВФ. Чи вони займалися "макрофінансовою стабілізацією", економією державних видатків або мінімізацією бюджетного дефіциту? Ні, вони рятували економіку. Жорстко, рішуче та цілеспрямовано підвищували роль держави в економіці.

Коли американські домогосподарства втратили здатність підживлювати економіку грошима, а приватні інвестори перестали вкладати на перспективу, на "поле гри" вийшла держава. Тимчасово замістивши приватний капітал, держава не дала економіці обвалитись, не дала країні втратити промисловість, а суспільству – довіру. На початку 1940-х рр. частка державних видатків (споживчих і інвестиційних) в економіці США зросла втричі – до 40-45% проти традиційних 14-15%.

Завдяки цим безпрецедентним заходам американська економіка продовжувала зростати навіть під час війни. Але щойно приватний сектор став "піднімати голову", держава змінила економічну політику та стала зменшувати власну роль в економіці, віддаючи врятоване "поле гри" приватним інвесторам та споживачам. ВВП продовжив зростати, а держава сфокусувала подальші зусилля на глобальній торговій експансії.

Ця смілива державна інтервенція в економіці стала можливою завдяки масштабній емісії державних боргових цінних паперів Казначейства США. Американський уряд зробив це цілеспрямовано, незважаючи на "побічні наслідки" у вигляді рекордного дефіциту держбюджету, який тоді сягав майже 30%.

Адже уряд не має права діяти як корпорація, обмежена наявними ресурсами. Державна фінансова та економічна політика – це не зведення бухгалтерського балансу, а уряд – не бухгалтер. Бухгалтерія та фінанси завжди мають бути підпорядковані стратегії, а не навпаки. І кризові умови не відмінюють, а тільки додатково підкреслюють це правило. Таким є важливий урок з американської історії, який має добре засвоїти Україна.

Отже, як наочно демонструють індикатори цієї частини "приладової дошки", те, що в Україні "занадто багато держави" в економіці, – міф. Адже кінцеві державні споживчі витрати достатньо невисокі, як у відсотках до ВВП, так і в грошовому вимірі на душу населення. Можливість розширення цього каналу формування ВВП стримується високим державним боргом і надто консервативним і, по суті, штучним обмеженням бюджетного дефіциту.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 4

Підсумовуючи характеристику оперативних індикаторів економічної "приладової панелі", наведемо основні з них:

I. Споживання домогосподарств:

- безробіття;
- середній наявний дохід;
- середні з/п та пенсія;
- інфляція;
- частка заощаджень.

II. Інвестиційна складова:

- валове нагромадження основного капіталу;
- прямі іноземні інвестиції;
- бюджетні інвестиції;
- інвестиції населення;
- власні корпоративні інвестиції;
- "кредитні" інвестиції.

III. Експортна складова:

- експорт товарів і послуг;
- імпорт товарів і послуг;
- частка високотехнологічного експорту;
- частка переробної промисловості в експорті.

IV. Державне споживання:

- державні видатки споживання;
- державний борг/ВВП;
- обслуговування державного боргу/видатки держбюджету;
- дефіцит держбюджету.

Ці показники мають постійно бути на столі вищого керівництва держави. Адже вони дозволяють реалістично оцінювати динаміку економічного та фінансового становища країни, добробуту громадян, нарешті, вимірювати справжню ефективність економічних реформ. Саме такі фундаментальні показники, а не тільки міжнародні рейтинги "Doing Business" чи аналогічні екзогенні індикатори мають бути центром уваги всіх шаблів державного менеджменту.

Плануючи зміну "професії" країни та прискорення економічного зростання важливо вірно розставити пріоритети: на які канали формування ВВП зробити ставку і в якій послідовності. Наприклад, практично неможливо забезпечити тривале підвищення купівельної спроможності громадян без суттєвої активізації інвестиційної та експортної компонент основної макроекономічної тотожності. Це може бути хіба що короткостроковий "імпульс", наприклад, за рахунок адміністративного підняття соціальних стандартів і

певних заходів з детінізації оплати праці. Державні споживчі витрати, як фактор прискорення економічного зростання, теж мають досить обмежений вплив у часі, якщо їх не супроводжує форсований розвиток інвестиційної та експортної складових.

Приплив інвестицій зазвичай знижує рівень безробіття та підвищує доходи й купівельну спроможність людей, а також створює виробничі потужності, здатні "прокачати" експортну складову формування ВВП. Активізація експортної складової, в свою чергу, зазвичай позитивно впливає на інвестиційну компоненту ВВП, роблячи промислові інвестиції привабливими як в контексті імпортозаміщення, так і експортної експансії.

Тобто 4 складових основної макроекономічної тотожності принципово відрізняються за характером впливу на ВВП у контексті цілеспрямованого прискорення економічного зростання. Споживчий попит домогосподарств і кінцеві споживчі державні витрати здатні забезпечити лише порівняно короткостроковий імпульс для прискореного економічного зростання. Тоді як нарощення валового нагромадження (інвестиційна складова) та чистого експорту здатні зробити "великий поштовх" достатньо тривалої дії. Його кумулятивний вплив створює синергію з двома іншими (державною та приватною) "споживчими" компонентами ВВП, додатково підживлюючи їх.

Розділ 5

ІНСТРУМЕНТАРІЙ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

5.1. ПОДАТКОВІ І МИТНІ СТИМУЛИ ТА ІНФРАСТРУКТУРНІ УМОВИ ТРАНСФОРМАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Досягнення цілей структурної трансформації потребує застосування дієвих інститутів та механізмів економічного розвитку, що мають доповнювати та посилювати один одного, створюючи синергію та прискорюючи економічне зростання. Кількість важелів економічної політики, здатних суттєво вплинути на економічну траєкторію країни, невелика. А у відповідність кожному з них можна поставити певні інструменти економічного розвитку (Додаток Б).

Одним з найбільш ефективних таких механізмів є індустриальні парки – перевірений часом і міжнародним досвідом механізм індустріалізації економіки, залучення інвестицій, збільшення рівня зайнятості населення, збалансованого регіонального розвитку, сприяння малому та середньому підприємництву, а також довгострокової макрофінансової стабілізації.

Перші індустриальні парки були створені у Західній Європі та США ще наприкінці XIX – початку XX сторіччя. Першим в світі з'явився Траффордський індустриальний парк, створений у 1896 році біля Манчестера [94, с. 85]. У США перший індустриальний парк з'явився біля Чикаго у 1907 році. За півсторіччя цим досвідом скористалися "Азійські Тигри". У 1951 році в Сінгапурі з'явився перший в Азії індустриальний парк.

Сьогодні, за даними UNIDO, в світі працює понад 15 тис. індустриальних парків [95]. Вони стали фактором прискороного економічного розвитку

Західної Європи та США 50-100 років тому, країн Азії 30-50 років тому, країн Східної Європи та інших успішних сусідів, таких як Туреччина, 10-20 років тому.

Індустріальні парки принесли економічний успіх нашим сусідам і в Європі, і в Азії. Чехія впровадила державну програму розвитку індустріальних парків у 1998 році. За 7 років було створено близько сотні індустріальних парків, інвестори вклали в нові виробництва 9 млрд євро, створили 70 тис. робочих місць. У Польщі в 14 спеціальних економічних зонах (СЕЗ) функціонує 77 індустріальних та технологічних парків. Відповідне законодавство, що регулює діяльність таких зон, було розроблено ще в 1994 році – "The Polish Act of 1994 on Special Economic Zones" [96]. Перша спеціальна економічна зона в Польщі була створена в 1995 році (Mielec SEZ). Усі інші польські СЕЗ були засновані в другій половині 1990-х років. За 10 років реальний ВВП країни зріс на 50%, а експорт збільшився майже втричі.

У 2002-2010 роках в Туреччині було створено 148 індустріальних парків або так званих організованих промислових зон (на сьогодні їх вже більше 215). ВВП та експорт країни за цей час зросли більше ніж у 3 рази. А у 2013 році Туреччина, яка до цього десятиріччями була боржником МВФ, повернула цій поважній організації останній транш, повністю погасивши свою заборгованість.

Індустріальні парки спрацювали як в найбільших країнах світу, таких як Китай та США, так і в зовсім невеличких, таких як Сінгапур чи навіть Македонія. У Китаї перші спеціальні економічні зони були створені ще в 1980 році. І вже станом на 2006 рік там працювало 54 національні зони технологічного розвитку, по суті індустріальних парків, які вже тоді формували майже 5% ВВП, акумулювали близько 22% прямих іноземних інвестицій та генерували 15% товарного експорту. Сьогодні 5% ВВП Китаю, які генерують індустріальні парки, де працюють 4 млн осіб, це як 6 економік України.

Крихітна Македонія, де інвестори в індустріальні парки (технологічні промислові зони) на 10 років звільняються від податку на прибуток підприємств, ПДВ, податку на нерухомість, ввізних мит на обладнання та сировину й навіть від податку на доходи фізичних осіб, вийшла на перше місце в світі за кількістю створюваних робочих місць на мільйон мешканців завдяки прямим іноземним інвестиціям. У Грузії функціонують дві вільні індустріальні зони, розташовані в Поті (морський порт) і Кутаїсі (друге за величиною місто) [97]. Якщо інвестор виробляє продукцію на експорт в цих зонах, то він звільняється від усіх податків, крім податку на доходи фізичних осіб, який сплачується з зарплати працівників.

Незважаючи на більш ніж 100-річну історію індустріальні парки як інструмент економічного розвитку корисні і сьогодні, і на перспективу. Вони

стали фактором прискореного економічного розвитку Західної Європи та США 50-100 років тому, країн Азії – 30-50 років тому, країн Східної Європи та інших успішних сусідів, таких як Туреччина, – 10-20 років тому.

Критики інколи закидають, що промисловість, як і індустріальні парки – "минуле сторіччя" бо, мовляв, ми вже входимо в пост-індустріальну еру. Але без власного виробництва жодна країна не матиме сильної економіки. Усі розумні люди це усвідомлюють. Мабуть тому в США у штаті Невада створюється найбільший у світі індустріальний парк Tahoe Reno Industrial Center площею 43 тис. га [98]. У ньому розміститься найбільший у світі завод з виробництва літій-іонних акумуляторів Tesla Motors – Gigafactory 1, в який буде інвестовано до 5 млрд дол. США, датацентр SuperNAP Tahoe Reno з інвестиціями 3 млрд дол. США, завод японського виробника Panasonic з інвестиціями 2 млрд дол. США та сотні інших сучасних виробництв.

Доречі, щоб "заманити" Gigafactory 1 у цей новий індустріальний парк губернатор Невади Б. Сандовал запропонував Tesla Motors "податкові знижки" та інші преференції на 1,3 млрд дол. США строком на 20 років [99]. Це дозволить Tesla перші 10 років працювати практично без сплати податків. Тож ті, хто кажуть, що в США немає подібних податкових стимулів – або невігласи, або маніпулятори.

В Організації промислового розвитку ООН (UNIDO) провели дослідження, яке показало, що роль держави у розбудові індустріальних парків поступово змінювалась з пасивної – простого надання інфраструктури, на активну – надання щедрих стимулів та преференцій як на місцевому, так і на національному рівні. Згідно дослідження UNIDO стимули в індустріальних парках включають (але не обмежуються нижченаведеним):

- кредити за спеціальними пільговими ставками
- звільнення від податків та мит
- субсидіювання оренди
- надання землі на пільгових умовах
- субсидіювання тарифів на електрику та воду
- преференційні тарифи на телекомунікаційні послуги
- спрощені регуляторні процедури/єдине вікно
- колективне використання послуг й активів
- створення житлової та комунальної інфраструктури для працівників

В Україні розроблений пакет законопроектів №№2554а-д та 2555а-д [100], що стосується другого пункту вищевказаного переліку. Ці законодавчі ініціативи передбачають набір податкових і митних преференцій для нових виробництв і науково-дослідних центрів (за умови створення ними більше 30 робочих місць і середньої оплати праці в розмірі не менше трьох мінімальних заробітних плат):

- звільнення на 5 років від податку на прибуток та на наступні 5 років половинна ставка (9%) і лише за умови реінвестування цих коштів у розвиток виробництва;

- звільнення від ввізного мита на обладнання та устаткування для облаштування та здійснення господарської діяльності в межах ІІІ;
- розстрочка на 5 років імпортного ПДВ на обладнання та устаткування для облаштування та здійснення господарської діяльності в межах ІІІ;
- можливість отримання фіскальних стимулів з податку на нерухоме майно, земельного податку та орендної плати за користування земельною ділянкою державної чи комунальної форми власності, на якій створено ІІІ, за рішенням місцевої влади.

Разом з цим, законопроекти 2554а-д та 2555а-д містять чіткі норми прямої дії, які вимагають:

- здійснення профільної виробничої та науково-дослідницької діяльності;
- легальну зайнятість – учасник ІІІ повинен найняти щонайменше 30 співробітників;
- середню зарплату не менше 3-х мінімальних.

Головний недолік законодавчого пакету №№2554а-д та 2555а-д у тому, що його недостатньо, щоб перетворити Україну на інвестиційний центр. Слід реально дивитися на речі. Якщо в інших країнах немає військової агресії, такої масштабної контрабанди на митниці, великих проблем з судовою системою, проте є індустриальні парки зі значно більшими податковими стимулами, є спеціальні знижки до тарифів на електроенергію та газ, є пряме бюджетне дотування створення нових робочих місць, є дієвий захист внутрішнього ринку й здоровий протекціонізм, Україні конкурувати за інвестиції, робочі місця та добробут без власних працюючих індустриальних практично неможливо.

Окрім податкових і митних стимулів доцільно запровадити на території індустриальних парків юрисдикцію міжнародних судів. Щоб за вимогою учасника чи керуючої компанії індустриального парку судовий спір підлягав обов'язковому розгляду в закордонному суді за міжнародним правом, і щоб це рішення було обов'язковим в Україні. Це не тільки суттєво підсилить роль індустриальних парків як "магніту" для прямих іноземних і внутрішніх інвестицій, а й дозволить в пілотному режимі відпрацювати механізми захисту прав і законних інтересів підприємців і сформувавши контури майбутньої ефективною судовою реформи.

Набуття чинності розглянути законодавчих ініціатив, запровадження відповідного пакету стимулів повинні стати першим кроком на шляху до розбудови мережі реально діючих вітчизняних індустриальних парків. Надалі в Україні необхідно докласти набагато більших зусиль, щоб створити рівні умови для інвесторів у порівнянні з країнами-конкурентами, де існує можливість залучати кредити під 2% річних, де вже є мережі індустриальних парків та СЕЗ з податковими канікулами та преференціями, де новим інвесторам і роботодавцям надають бюджетні компенсації за створення робочих

місце до 50% їх капітальних витрат, де промисловцям з 30-відсотковою знижкою до ринкової вартості продають електрику та газ, де внутрішні виробники надійно захищені від сірого імпорту, де земля під виробництво надається практично на безоплатній основі.

Зокрема, у Туреччині виробники в індустріальних парках через локальні та національні інвестиційні стимули звільняються від ПДВ і ввізного мита на імпортне обладнання, отримують зниження ставки корпоративного податку (до 90%), звільняються від сплати внесків на соціальне страхування (для індустріальних парків строк звільнення може складати 12 років), зняття податку на нерухомість (на 5 років), також отримують здешевлене виділення землі, зниження вартості електроенергії, води, природного газу та зв'язку [101]. Сьогодні Туреччина випереджає Україну за реальним ВВП на душу населення в 2,5 рази, а в 1990 році ми були на одному рівні.

У Польщі виробники в індустріальних парках, розташованих в СЕЗах, можуть отримати звільнення від сплати корпоративного податку або податку на доходи фізичних осіб, часткове звільнення від податку на майно. Крім того, в Польщі існує підтримка створення нових робочих місць – розмір залежить від проекту і може сягати 15 600 злотих (4 тис. дол США) за одне робоче місце. Також існує підтримка навчальних програм, спрямованих на підвищення кваліфікації персоналу – максимальна сума компенсації становить 70% [102]. Польща випереджає Україну за реальним ВВП на душу населення більш ніж в 3 рази, а в 1990 році Україна економічно була попереду поляків.

Внесок польських СЕЗ, де розташовані їх індустріальні парки, в історію економічного успіху країни надзвичайно вагомий. Понад 100 млрд злотих (близько 25 млрд євро) інвестицій та 300 тисяч сучасних робочих місць – це тільки прямі результати діяльності цих територій в Польщі, не враховуючи величезних опосередкованих позитивних ефектів для економіки.

Коли при вступі до ЄС від Польщі вимагали відмовитись від СЕЗ, поляки вибороли власне право зберегти їх та згодом навіть розширили їхню територію втричі (з 6,5 тис. Га до 16,2 тис. Га). Нещодавно відсвяткувавши 20-у річницю СЕЗ, дійшовши згоди з ЄС, у Польщі в черговий раз продовжили режим СЕЗ до 2026 року. Це ще раз свідчить, що той, хто хоче, знаходить можливості, а той, хто не хоче – виправдання.

У Чехії виробники в індустріальних парках за різними програмами можуть отримати звільнення від сплати корпоративного податку на строк до 10 років та на 5 років звільнення від податку на майно. Крім того, держава надає гранти до 300 тис. крон (12 тис. дол. США) за створення нового робочого місця на території індустріального парку. В 1990 році за реальним ВВП на душу населення Чехія випереджала Україну в 2 рази. Сьогодні Чехія попереду України за цим показником вже в 4 рази.

У Білорусії виробники в індустріальних парках на 10 років звільнені від сплати корпоративного податку, податку на нерухомість та земельного податку. На наступні 10 років застосовується половинна ставка цих податків. Серед інших стимулів – звільнення від імпортного ПДВ і мита на обладнання та комплектуючі, пільгова ставка з податку на доходи фізичних осіб (працівників), пільги по соціальним внескам, звільнення від обов'язкового продажу валютної виручки та компенсаційних виплат за шкідливий вплив на довкілля. Білорусія випереджає Україну за реальним ВВП на душу населення більш ніж в 2 рази, а в 1990 році ми були далеко попереду білорусів економічно.

У Македонії виробники в індустріальних парках на 10 років взагалі звільняються від сплати корпоративного податку, ПДФО, ПДВ, податку на нерухомість і акцизів. Крім того, такий інвестор має право ввозити сировину та обладнання на територію ІП без сплати будь-яких мит. Македонія, згідно звіту дослідницького центру компанії ІВМ, сьогодні №1 у світі за кількістю створюваних робочих місць на мільйон мешканців завдяки ІП.

Отже, індустріальні парки – випробуваний в світі інструмент економічного розвитку. Поки в Україні триває дискусія "чи потрібні нам індустріальні парки", країни-конкуренти десятиріччями успішно використовують цей інструмент економічного розвитку і випереджають нас за рівнем добробуту.

Необхідно принципово наголосити, що запровадження інвестиційних стимулів для нових виробництв та науково-дослідних підприємств в індустріальних парках не потребує фінансування з державного бюджету та не призведе до жодних податкових втрат у дохідній частині бюджету, а навпаки розширить податкову базу за рахунок нових інвестицій і додаткових обсягів економічної діяльності. Адже фіскальні стимули в індустріальних парках передбачаються виключно для нових інвестицій. Існуючі виробництва не отримують жодних податкових преференцій – тільки нові інвестиції. Це гарантовано захищає від "вимивання" податкової бази.

Індустріальні парки в Україні дозволять вирівняти конкурентні умови щодо залучення промислових інвестицій відносно інших країни. В цілому ця мета може бути досягнута різними інструментами. Один із них полягає у тому, щоб змінювати інвестиційні умови одразу в масштабі усієї країни для всіх галузей або для окремої галузі. Інший – у тому, щоб створювати "точки зростання", як ті ж індустріальні парки. Останній підхід ("точки зростання") відрізняється від першого (екстериторіального) тим, що він:

- більш "сфокусований" на розвиток, адже в парках стимулюється тільки найкорисніша для країни виробнича та науково-дослідна діяльність, а не торгівля чи видобуток корисних копалин.

- найбільш безпечний з фіскальної точки зору, адже не створює серйозних загроз вимивання податкової бази, що часто в умовах недосконалого

контролю з боку держави є побічним ефектом першого підходу (екстериторіального).

На користь обрання стратегії промислового розвитку через індустріальні парки свідчить також те, що вони являють собою інструмент економічної політики горизонтального впливу, де інвестиційні стимули передбачені не для якоїсь окремої галузі, а для усїєї переробної промисловості (крім виробництва алкоголю і тютюнових виробів), науково-дослідної діяльності та діяльності в сфері ІТ. Тобто немає жодної вибірковості по галузях виробництва – мова йде про харчову промисловість, фармацевтику, легку промисловість, металургію, машинобудування, вагонобудування, суднобудування, приладобудування, автомобільну, авіаційну оборонну промисловість тощо. При цьому, видобувна промисловість не отримає жодних інвестиційних стимулів. Гарантією цього є прийняття Закону "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо усунення регуляторних бар'єрів для розвитку мережі індустріальних парків в Україні" [103], що виключив видобувну промисловість з переліку видів діяльності, якими дозволено займатись на території українських ІП.

Як видно, вітчизняна економіка володіє колосальним потенціалом активізації промислового розвитку через механізм індустріальних парків за умов реалізації реформ, спрямованих на підвищення інвестиційної привабливості ІП. Однак з огляду на існуючі проблеми у практиці організації господарської діяльності реформування законодавства про індустріальні парки необхідно доповнити рядом заходів зі знаття бар'єрів для залучення інвестицій у нове виробництво. Насамперед йдеться про проблеми приєднання промислових об'єктів до інженерних мереж.

Існуючі забюрократизовані й надмірно ускладнені правила приєднання до інженерних мереж – це одна з основних причин незначного притоку інвестицій в економіку України. З цими неефективними, бюрократичними та корупційними процедурами стикається будь-який інвестор, який прагне щось збудувати в Україні. Коли інфраструктурні монополісти зі своїми агентськими інтересами домінують над інвесторами, виробниками, споживачами, це суттєво обмежує інвестиції в реальний сектор і стримує розвиток усїєї економіки.

Механізми приєднання до інженерних мереж (енерго-, водо-, тепло-, газо- постачання тощо) штучно ускладнені, несправедливі, бюрократизовані й корупціогенні. Їх збереження вигідне лише монополістам і афілійованим з ними структурам. Інвестори ж чекають кардинальної зміни моделі доступу до інженерної інфраструктури.

Україна посідає 71-е місце з 190 країн за легкістю ведення бізнесу у рейтингу "Doing Business 2019". При цьому за показником "приєднання до електромереж" ми ще нижче – на 135-й сходинці. Щоб підключити двоповерхове складське приміщення до електромережі (знаходиться на відстані

150 м від електромереж, потужність приєднання 140 кВт), підприємцю в Україні необхідно витратити 281 день, проти 60 днів в Чехії, 55 днів в Туреччині, 52 днів в Швеції чи 30 днів в Сінгапурі (рис. 5.1). При цьому вартість такого приєднання в Україні за методикою "Doing Business" становитиме 403% від середнього річного доходу на душу населення (% of income per capita), тимчасом як у Білорусії – 98%, Швеції – 30%, Чехії – 25%, а в Польщі – 17% (рис. 5.2).

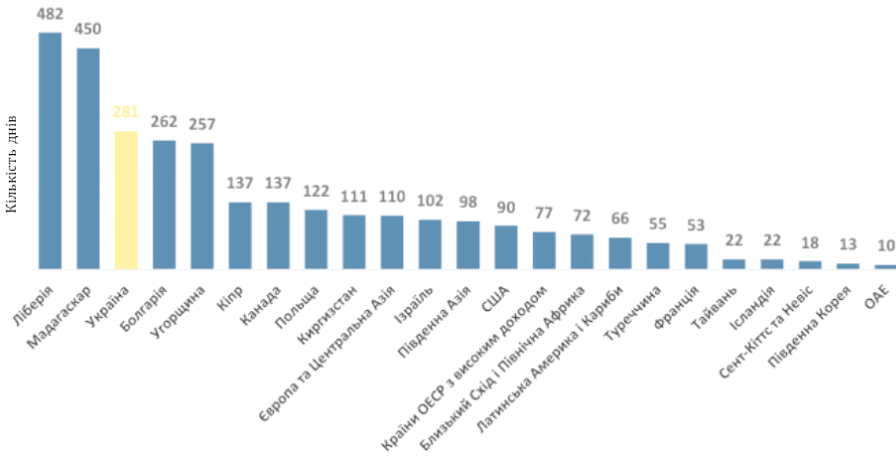

Рис. 5.1. Терміни приєднання об'єктів до електромережі

Джерело: [104].

Тобто приєднання до електромереж в Україні є одним з найдорожчих і тривалих у часі серед усіх країн світу. З іншими інженерними мережами ситуація аналогічна. Неefективна модель приєднання до інженерної інфраструктури є одним з найбільших інвестиційних бар'єрів, що суттєво погіршує інвестиційний клімат в Україні. Негативна дія цього фактору посилюється відсутністю адекватного тарифного регулювання (непрозорість і необґрунтованість рішень НКРЕКП) та відсутністю державної підтримки високотехнологічного бізнесу та несировинного експорту (експортно-кредитне агентство де-факто ще не стартувало).

Тож консервація існуючої неefективної схеми приєднання до інженерних мереж вкупі зі спробами її косметичного поліпшення збереже непереборні бар'єри для нових інвестицій і фактично унеможливить модернізацію інфраструктурних активів, поглиблюючи технологічну відсталість і надмірну енергоємність вітчизняної економіки.

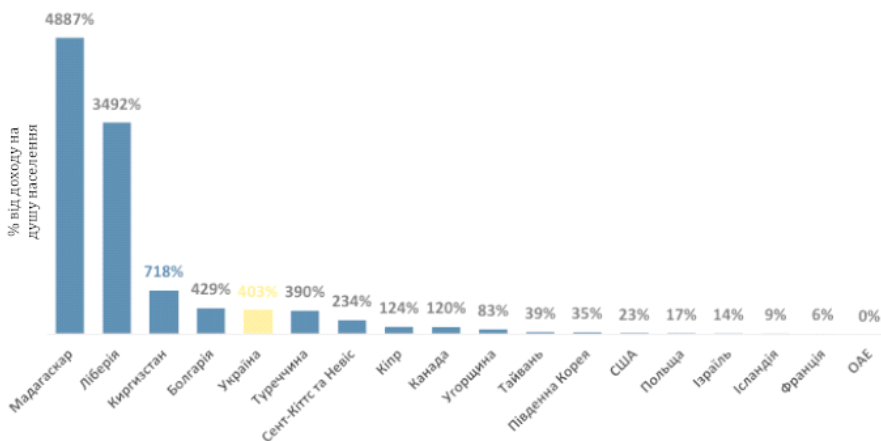

Рис. 5.2. Вартість приєднання об'єктів до електромережі

Джерело: [104].

Про ускладненість доступу до інженерної інфраструктури в Україні неодноразово наголошували представники реального сектору економіки, бізнес-асоціації та авторитетні експерти, у тому числі Агентство США з міжнародного розвитку (USAID), Рада бізнес-омбудсмена (Business Ombudsman Council), Офіс ефективного регулювання (BRDO) та інші.

Згідно звіту Ради бізнес-омбудсмена "Природні монополісти vs. конкурентний бізнес: шляхи поліпшення співпраці" [105], до основних проблем, з якими стикається бізнес під час приєднання до інфраструктури, належать:

- складність і непрозорість процедури приєднання замовників до інженерних мереж, що зумовлює прояви корупції, призводить до зростання витрат замовника та необґрунтованих відмов у наданні цих послуг;

- включення до технічних умов вимог щодо робіт і приладів, які не відносяться безпосередньо до певного приєднання, встановлення обладнання певного класу, торгової марки;

- відсутність чітких термінів для здійснення робіт з приєднання об'єктів замовників до інженерних мереж, що призводить до затягування строків виконання робіт та додаткових необґрунтованих витрат споживачів.

Фактично сьогодні інвестори чотири рази "розплачуються" за свої інвестиції – у вигляді хабарів при отриманні технічних умов; "дарування" монополістам інфраструктури, збудованої власним коштом; податків державі з цього дарування та подальшої оплати тарифів з інвестиційною складовою.

У результаті, всі корупційні та інші штучно спричинені витрати на будівництво об'єктів інженерно-транспортної інфраструктури включаються у

вартість продукції (вироблені товари, надані послуги, збудоване житло тощо), виготовленої замовником. Приєднання до інженерних мереж, в кінцевому підсумку, сплачується з кишень пересічних громадян. При цьому суб'єкти природних монополій, часто контрольовані приватними власниками, отримують кошти на модернізацію та відновлення фактично з двох джерел: інвестиційної програми, яка закладається в тариф, та з вартості приєднання до інженерних мереж.

Спроби врегулювати проблеми приєднання до інженерних мереж в рамках застарілої та фундаментально хибної моделі приречені. Потрібна як існо нова модель із мінімальною дискрецією для монополістів і чиновників та максимальним захистом і гарантіями для інвесторів, виробників, підприємців. У цьому контексті важливо врахувати кращий світовий досвід.

Згідно звіту Ради бізнес-омбудсмена "Природні монополісти vs. конкурентний бізнес: шляхи поліпшення співпраці" [105], існують два основні підходи до оплати за інженерні приєднання. Зокрема, у Сполучених Штатах Америки існує регулярна плата за кВт енергії, але немає плати за стандартне або нестандартне приєднання.

У Європі деякі країни також не мають окремої плати за приєднання, як і в Ізраїлі, де вартість будівництва нових ділянок електричних систем включена до тарифу на електроенергію. Таким чином, уряди цих країн мотивують розподільчі компанії забезпечувати резервну потужність, щоб не перешкоджати розвитку малого та середнього бізнесу.

Для прикладу, в Литві інвестор у разі приєднання до електромереж сплачує лише 40% кошторисної вартості спорудження нових мереж. А приватні домогосподарства сплачують лише 20% від кошторисної вартості. У Польщі для об'єктів електроенергетики з невеликою потужністю взагалі відсутня плата за приєднання до електричної мережі. А в багатьох країнах (Італія, Греція та інші), існує практика виконання робіт з приєднання самими власниками нових об'єктів, якщо вони вважають завищеною вартість, встановлену оператором.

На основі кращого світового досвіду, насамперед, американського та ізраїльського підходів, в Україні може бути реалізована принципово нова модель "безкоштовного" приєднання до усіх інженерних мереж (електрики, води, газу, каналізації). Вартість підключення покриватиметься виключно за рахунок інвестиційної складової тарифу. Жодної корупції, штучних бар'єрів або прихованих чи дублюючих платежів.

За новою моделлю монополіст або надає інвестору готову "точку приєднання" безкоштовно, або гарантовано компенсує інвестору витрати на будівництво інфраструктури за наданими йому технічними умовами. Передбачається також відкритість технічної документації монополістів щодо стану мереж і вільних потужностей, конкурентність підготовки технічних умов, а

також чіткі покрокові процедури взаємодії монополістів з інвесторами та жорсткі санкції за їх порушення.

Для реалізації цієї нової моделі в Україні розроблено законопроект №6671-д від 13.11.2018 року [106], який встановлює справедливі ринкові відносини між замовниками будівництва інженерних мереж і суб'єктами природних монополій (Додаток В).

Серед ключових новацій запропонованої моделі:

1) законодавче закріплення відсутності плати за приєднання до інженерних мереж (для промислового, житлового та громадського будівництва);

2) запровадження економічно обґрунтованої та справедливої моделі взаємовідносин між замовниками будівництва інженерних мереж і суб'єктами природних монополій, яка усуває бюрократію, корупціогенні ризики та надмірні витрати;

3) зобов'язання суб'єктів природних монополій у загальнодоступному режимі оприлюднювати дані про наявні вільні потужності відповідних мереж, технічний стан усіх мереж та інших об'єктів інженерно-транспортної інфраструктури, у тому числі всю наявну проектну та іншу технічну документацію, а також задокументовані висновки результатів проведених перевірок та/або випробувань таких мереж та об'єктів;

4) запровадження прозорості та чітко регламентованої за строками процедури видачі технічних умов замовнику будівництва інженерних мереж, що унеможливило затягування часу та корупціогенні ризики з боку суб'єктів природних монополій;

5) гарантоване звільнення замовника будівництва від сплати пайової участі в розвитку інфраструктури населеного пункту в разі будівництва таким замовником об'єктів соціальної інфраструктури;

6) штрафні санкції для суб'єктів природних монополій за ненадання або несвоєчасне надання замовнику технічних умов, а також за порушення порядку чи строків, передбачених запропонованим законопроектом механізмом спорудження інженерних мереж.

Нова модель передбачає прозорість технічної документації монополістів, конкурентність підготовки технічних умов, чіткі покрокові процедури та жорсткі санкції за їх порушення, а також найголовніше – обов'язок викупу монополістами на справедливих ринкових умовах інженерних об'єктів, створених для них інвесторами згідно наданих монополістами технічних умов. Свою підтримку такій моделі висловили Федерація роботодавців України (ФРУ), Український союз промисловців та підприємців (УСПП), Торгово-промислова палата (ТПП), Американська торговельна палата (AmCham), Конфедерація будівельників, Ліга оборонних підприємств, Офіс ефективного регулювання (BRDO), програма USAID "Лідерство в економічному вря-

дуванні" (USAID ЛЕВ), ще з десяток авторитетних бізнес-об'єднань та галузевих експертів.

Втілення цих новацій суттєво підвищить інвестиційну привабливість України та усуне один з головних інвестиційних бар'єрів на вхід в українську економіку. Виграють усі: інвестори – через економію капітальних видатків, суб'єкти природних монополій – через збільшення обсягів споживання, територіальні громади – через інвестиції та податки, держава – через розвиток економіки та фінансову стабільність, звичайні громадяни – через нові робочі місця та здешевлення продукції.

5.2. ФІНАНСОВІ КАТАЛІЗАТОРИ СТРУКТУРНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ

Досвід провідних країн світу засвідчує визначну роль спеціалізованих фінансових установ у вигляді експортно-кредитних агентств в системі державної підтримки експорту. Такі установи створені в переважній більшості країнах світу, з-поміж країн Європи власного ЕКА досі не мають лише Албанія, Молдова та Україна. В решті країн ЕКА беруть безпосередню й активну участь у забезпеченні виконання державної функції зі стимулювання та сприяння збільшенню обсягів експортних поставок високотехнологічної продукції з високим рівнем доданої вартості.

Основна мета ЕКА – покривати ризики, які закономірно виникають в зовнішньоторговельній діяльності і можуть проявлятися в разі прострочення платежу чи в результаті банкрутства іноземних контрагентів, з якими уклали відповідні угоди вітчизняні суб'єкти ЗЕД. Досягається дана мета шляхом виконання функцій державного страхування, гарантування та кредитування національних компаній, що займаються зовнішньою торгівлею та ведуть бізнес закордоном. В Україні давно назріла потреба запровадження низки механізмів державної фінансової підтримки експорту, що здійснюється з використанням ЕКА. Це зокрема:

- страхування зовнішньоекономічних договорів, експортних кредитів, а також страхування ризиків українських експортерів;
- надання вітчизняним експортерам гарантій за зовнішньоекономічними договорами та гарантій банкам за експортними кредитами;
- надання гарантій виконання зобов'язань українськими експортерами під час участі в міжнародних тендерах;
- часткова компенсація відсотку, який сплачується українськими експортерами за наданими в комерційних банках експортними кредитами, та надання експортних кредитів за пільговою процентною ставкою.

Однією з найважливіших сфер діяльності ЕКА, безумовно, є страхування експортних кредитів, основною метою якого є мінімізація комерційних та політичних ризиків, що виникають при експортному фінансуванні. Страхування експортних кредитів є необхідним фінансовим механізмом, який спрямований на захист національних експортерів, що має позитивний вплив на розвиток зовнішньої торгівлі. У страхуванні експортних кредитів, окрім підприємств, зацікавлені також і банки. При страхуванні експортних кредитів ризики щодо невиконання зобов'язань з боку іноземних контрагентів бере на себе ЕКА, що суттєво впливає на умови надання кредиту банком. Державна страхова компанія, яка безпосередньо страхувала б експортні операції або контракти від політичних (некомерційних) ризиків, відсутня в Україні. Отже, за таких умов продукція експортерів часто є неконкурентною на світовому ринку, оскільки укласти зовнішньоекономічні угоди без відповідного страхування товарів є вкрай ризиковано та невігдно і зі сторони експортера, і одержувача товару.

Надання державних гарантій також суттєво зменшує ризики експортної та іншої зовнішньоекономічної діяльності, що супроводжується зниженням вартості страхових послуг і процентних ставок за кредитами. Разом з цим, масштабні міжнародні проекти на постачання складної і високотехнологічної продукції машинобудування чи розміщення в країні експортно-орієнтованих інноваційних виробництв без надання державних гарантій в сучасному світі практично неможливі. Хоча державні гарантії наразі надаються вітчизняним суб'єктам господарювання з метою реалізації інвестиційних, інноваційних, інфраструктурних та інших проєктів розвитку, однак жодних організаційно-правових умов для надання державних гарантій підтримки саме експортерів в Україні досі створено не було.

Відтак очевидно, що функції страхування, гарантування та забезпечення доступного кредитування експорту є тісно взаємопов'язаними та у поєднанні дають синергетичний ефект спрощення доступу вітчизняної продукції на зовнішні ринки і підвищення довіри іноземного бізнесу та інвесторів до національних компаній.

Єдиної моделі ЕКА у світі не існує, натомість наявні різні набори видів діяльності, які здійснюють подібні установи. Кожна країна самостійно, виходячи зі своїх поточних проблем та пріоритетів, визначається, які саме види послуг вона надаватиме через таку спеціальну установу. Однак спільною рисою для всіх є те, що діяльність цих установ здійснюється з урахуванням забезпечення повноцінної державної політики сприяння експорту. Відповідні установи з підтримки експорту різної форми власності діють практично у всіх розвинених країнах та країнах, що активно розвиваються (рис. 5.3).

Рис. 5.3. Види та приклади експортно-кредитних агентств в країнах світу

Джерело: Укладено автором за даними [107, с. 27].

На сьогодні ЕКА успішно функціонують у понад 100 країнах світу. Найвідоміші серед існуючих у світі ЕКА є: Eximbank (США), NEXI (Японія), Euler Hermes (Німеччина), COFACE (Франція), Atradius (Нідерланди), SBCE (Бразилія), CESCE (Іспанія), SEK (Швеція), Sinosure (Китай). Відповідні установи створені й у країнах Східної Європи, приміром, у Чехії, Польщі, Угорщині, Болгарії, Литві, Естонії. При цьому страхування, з одного боку, та надання банківських послуг, з іншого, зазвичай є взаємовиключними видами діяльності, які не надаються однією організацією. Тому створюються установи, що здійснюють відповідні види діяльності, надаючи або банківські, або страхові послуги. У цьому випадку для прямої та опосередкованої підтримки експорту існують одночасно кілька установ, діяльність яких пов'язана з кредитуванням та страхуванням експорту, і які доповнюють одна одну. Наприклад, у Німеччині – це KfW (банк) та Euler Hermes (страхова установа), у Франції – WriFrance (банк) та COFACE (страхова установа), у Чехії – Чеський експортний банк і Агентство по гарантуванню і страхуванню експорту [108, с. 99].

Роль ЕКА зазначених країн у їх розвитку важко переоцінити. Так, канадське експортно-кредитне агентство "Export Development Canada" щороку обслуговує близько 17% експорту, що забезпечує робочими місцями 570 тис. чоловік та дає додатково до 62 млрд. дол. США у ВВП. Особливо важливим є напрямок діяльності "Export Development Canada" на ринках країн, що розвиваються, на нього за весь час діяльності установи спрямовано 26,5 млрд. дол. США.

Класичним прикладом успішної діяльності у сфері просування експорту є німецька ЕКА "Euler Hermes" (EH), що охоплює процеси управління ризиками ЗЕД на п'яти континентах та має філії і своїх представників у 54 країнах світу. На сьогодні, укладені договори страхування кредитних ризиків забезпечують покриття поставок товарів і послуг в 245 країн. У компанії працює більше 6 тис. співробітників, обслуговуючи близько 52 тис. клієнтів. Чистий прибуток компанії постійно зростає і наразі сягає 500 млн. євро на рік, а власний капітал – 2,5 млрд. євро [109]. EH щороку фінансує близько 18% експорту Німеччини. Діяльність цієї корпорації дозволила сформувати близько 60% робочих місць, що на сьогодні існують в машинобудівній галузі Німеччини, а також на 40% диверсифікувати німецький експорт продукції хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості й машинобудування за рахунок зростання в них питомої ваги продукції з вищим рівнем обробки та доданої вартості.

ЕКА – один з небагатьох інструментів державної підтримки експорту, визнаний на рівні міжнародного права. По-перше, всі ЕКА керуються міжнародними правилами і принципами, закріпленими так званим Консенсусом (рекомендації стосовно надання/страхування експортних кредитів, що офіційно підтримуються державою) країн-членів Організації економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР), а також договорами порозуміння Бернського союзу. Зазначимо, що саме Бернський союз був створений у 1934 р. з метою надання професійної підтримки міжнародній торгівлі й одним з його першочергових завдань постало вироблення та застосування узгоджених умов кредитування і страхування міжнародної торгівлі [110, с. 196]. Таким чином, відповідні міжнародні правила державної підтримки кредитування та страхування експорту на основі залучення бюджетних коштів офіційно визнаються (СОТ), ЕКА належить до абсолютно "законних" форм підтримки експорту, яке, на відміну від прямих експортних субсидій, не зустріне спротиву зі сторони міжнародної спільноти та не завдаватиме шкоди іміджу країни на міжнародній арені.

По-друге, діяльність ЕКА відповідає Директиві Ради Європейського Союзу 98/29/ЄС від 07.05.1998 про гармонізацію основних положень щодо страхування експортних кредитів за трансакціями з середньостроковим та довгостроковим покриттям, Повідомленню Комісії державам-членам згідно з пунктом 1 статті 93 Договору про заснування ЄС, що застосовує статті 92 та 93 Договору стосовно короткострокового експортно-кредитного страхування (97/С 281/03), Повідомленню Комісії державам-членам, що вносить зміни у повідомлення відповідно до частини 1 статті 93 Договору про заснування ЄС, що застосовує статті 92 та 93 Договору стосовно короткострокового страхування експортних кредитів (2001/С 217/02), Угоді СОТ про субсидії і компенсаційні заходи тощо.

Необхідно також принципово зазначити, що альтернативи фінансуванню, забезпеченому ЕКА, не існує: будь-які інші доступні фінансові інструменти (наприклад, документарні та резервні акредитиви тощо) мають певні недоліки у порівнянні з фінансуванням, забезпеченим ЕКА, яке спеціально призначене для цілей торгового фінансування. Крім того, вищезазначені інструменти використовуються банківськими установами в основному для фінансування імпорتنих операцій. І оскільки значні фінансові ресурси зосереджені на Заході, такі умови фінансування зовнішньої торгівлі завжди будуть означати для України переважання імпорту над експортом.

Характерно, що діяльність іноземних ЕКА продовжує суттєво впливати на динаміку вітчизняного імпорту високотехнологічної продукції, що часом негативно позначається на українських товаровиробниках, які виготовляють відповідні аналоги, що не поступаються в якості. Так, у 2012 р. Україна закупила корейські електропоїзди Hyundai, за що уряд було піддано об'єктивній критиці через нехтування вітчизняними виробниками продукції вагонобудування. Проте умови поставки електропоїздів Hyundai передбачали надання корейським експортно-імпортним банком (аналог ЕКА в Південній Кореї) кредиту українській стороні на їх придбання. Відтак, більш вигідні умови оплати завдяки діяльності іноземної ЕКА послабили міжнародну конкурентоспроможність вітчизняного виробника на внутрішньому ж ринку.

З огляду на зазначене, беззаперечним здобутком можна вважати набуття чинності в Україні закону "Про забезпечення масштабної експансії експорту товарів (робіт, послуг) українського походження шляхом страхування, гарантування та здешевлення кредитування експорту", яким передбачено створення вітчизняного ЕКА. Ключовими завданнями ЕКА визначено:

- захист українських експортерів від ризику неплатежів та фінансових втрат, пов'язаних з виконанням зовнішньоекономічних договорів (контрактів), шляхом страхування, перестрахування та гарантування;

- впровадження сучасних фінансових технологій у зовнішній торгівлі та механізмів підтримки експорту шляхом страхування, перестрахування та гарантування;

- розвиток експорту товарів (робіт, послуг) українського походження, підвищення конкурентоспроможності товарів (робіт, послуг) українського походження на світових ринках;

- участь у реалізації програм часткової компенсації відсоткової ставки за експортними кредитами;

- співпраця з міжнародними та іноземними фінансовими організаціями, в тому числі для акумуляції міжнародної фінансової допомоги, для забезпечення зростання експорту та економіки України [111].

Принципово важливим в українських реаліях також є те, що послуг ЕКА потребують насамперед ті суб'єкти ЗЕД, які укладають довгострокові

договори з іноземними партнерами на постачання високотехнологічної продукції з високим рівнем доданої вартості під масштабні проекти розвитку. Таким чином, ЕКА в Україні виконуватиме ще одну надважливу функцію – сприяння подоланню сировинної спеціалізації національної економіки. Відповідні гарантії прописані у положеннях самого закону, де чітко вказаний виключний перелік товарних груп за УКТЗЕД, на які поширюватиметься діяльність ЕКА. Серед них:

- Група 16. Готові харчові продукти з м'яса, риби або ракоподібних, молюсків або інших водяних безхребетних.

- Група 19. Готові продукти із зерна зернових культур, борошна, крохмалю або молока; борошняні кондитерські вироби.

- Група 20. Продукти переробки овочів, плодів або інших частин рослин.

- Група 21. Різні харчові продукти.

- Група 30. Фармацевтична продукція.

- Група 61. Одяг та додаткові речі до одягу, трикотажні.

- Група 62. Одяг та додаткові речі до одягу, текстильні, крім трикотажних.

- Група 64. Взуття, гетри та аналогічні вироби; їх частини.

- Група 84. Реактори ядерні, котли, машини, обладнання і механічні пристрої; їх частини.

- Група 85. Електричні машини, обладнання та їх частини; апаратура для запису або відтворення звуку; телевізійна апаратура для запису та відтворення зображення і звуку, їх частини та приладдя.

- Група 86. Залізничні локомотиви або моторні вагони трамвая, рухомий склад та їх частини; шляхове обладнання та пристрої для залізниць або трамвайних колій та їх частини; механічне (у тому числі електромеханічне) сигналізаційне обладнання всіх видів.

- Група 87. Засоби наземного транспорту, крім залізничного або трамвайного рухомого складу, їх частини та обладнання.

- Група 88. Літальні апарати, космічні апарати та їх частини.

- Група 89. Судна, човни та інші плавучі засоби.

- Група 90. Прилади і апарати оптичні, фотографічні, кінематографічні, контрольні, вимірювальні, прецизійні; медичні або хірургічні; їх частини та приладдя.

- Група 94. Меблі; постільні речі, матраци, матраці основи, диванні подушки та аналогічні набивні речі меблів, світильники та освітлювальні прилади, в іншому місці не зазначені; світлові покажчики, табло та подібні вироби; збірні будівельні конструкції [108]. Зазначимо, що за підсумками 2017 р. сукупна частка товарів в українському експорті за вищезазначеними товарними групами становила всього 16,4%. Частка всієї готової продукції в експорті України становить всього 25%, тоді як 75% досі складає сировинна продукція з низьким рівнем обробки і доданої вартості.

Поряд з ЕКА потужним інструментом розвитку економіки є банки розвитку. Це зазвичай державні банки другого рівня, які забезпечують довгострокове фінансування проектів високої соціально-економічної значущості, фінансова привабливість яких, однак, є недостатньою для комерційних банків та інших фінансових інституцій.

Банки розвитку мають низку принципів особливостей [112]. По-перше, їхнє головне завдання – не заробляти гроші та приносити прибуток, а сприяти соціально-економічному розвитку країни та реалізації державної стратегії. По-друге, вони мають чіткий фокус діяльності на певних секторах і типах проектів, який диктується економічною політикою та необхідністю уникнення конкуренції з комерційними фінансовими інститутами. По-третє, банки розвитку надають фінансування та послуги на "неринкових" умовах, що дозволяє реалізовувати стратегічно важливі проекти, які б в умовах суто комерційного підходу не мали би шансів. По-п'яте, ці інститути розвитку є механізмом реалізації державної економічної політики й тому, як правило, регулюються спеціальним законодавством, не підпадаючи під стандартні банківські нормативи та традиційні правила фінансового ринку. Крім того, банки розвитку значною мірою фінансуються коштами державного бюджету, хоча й інші джерела, наприклад, ресурси міжнародних фінансових інституцій, можуть стати в нагоді.

"У світі більше 250 національних банків розвитку, а їх активи сягають 4,9 трлн дол. США", – наголошують Кевін Галлагер (Бостонський університет) та Роджеріо Стударт (Федеральний університет Ріо-де-Жанейро) [113]. У 2016 році мені пощастило навчатись в Токіо та відвідати лекцію в Японському Інституті економічних досліджень. Зайве казати, що японські лектори були надзвичайно компетентні, вони також мали практичний досвід роботи в Банку розвитку Японії та допомагали запускати аналогічні банки в інших країнах – Китаї, В'єтнамі тощо.

Це зайвий раз переконує у важливості та своєчасності запровадження аналогічного інституту розвитку в Україні. Більше того, Японська агенція міжнародного співробітництва (JICA) та Японський Інститут економічних досліджень (JERI) запевнили, що готові надати Україні необхідну технічну допомогу та супроводити створення в нас Державного банку розвитку. Ця ідея неодноразово пропонувалася вищим посадовим особам України, однак вона досі перебуває в розряді унікальних можливостей, які чекають на політичну волю для втілення в життя. Втім, переконаний, що банк відбудови і розвитку в Україні на певному етапі обов'язково буде створений. До речі, у Японії ця ініціатива також зустрічала великий скепсис і супротив на початковому етапі.

Перші експерименти з цією ідеєю в Японії почались у 1947 році (Банк фінансування реконструкції для післявоєнного відновлення країни). Спо-

чатку американці були проти, але керівництво Японії їх врешті переконало. Тоді в країні була гіперінфляція, але треба було піднімати виробництво, був потрібен інструмент і здоровий глузд переміг.

У 1951 році з'явився відомий сьогодні у всьому світі Банк розвитку Японії (DBJ). Він почав надавати довгострокові кредити за ставками нижче ринкових на фінансування капітальних інвестицій у пріоритетних галузях промисловості, реалізацію інфраструктурних проєктів і регіональний розвиток. Перший капітал сформували коштами держбюджету й американської фінансової допомоги (бо американці все ж захотіли бачити японців сильними та союзниками, а не навпаки). Це був своєрідний аналог Плану Маршала, який реалізовувався в післявоєнній Німеччині.

Після створення Банку розвитку японська економіка протягом понад 15 років зростала в середньому більше ніж на 9% на рік. Країна встала з руїн та була модернізована. Сьогодні активи Банку – 158 млрд дол. США, а кредитний портфель – 120 млрд дол. США [114]. Власником Банку на 100% є уряд Японії, хоча в подальшому не виключають приватизації. Банк діє на основі спеціального закону та не підпадає під стандартні нормативи центрального банку. Кредитні ставки відрізняються в залежності від пріоритетності галузей (історично перевагу віддавали тим, що приносять валюту), строк кредитування – близько 10 років.

Банк кредитує 40-50% вартості проєкту і взагалі не кредитує держпідприємства, а тільки приватний сектор економіки. Також фінансують екстрені потреби (подолання наслідків землетрусів, порятунок стратегічних підприємств). Якби не DBJ, то Японія втратила б Nissan у 1999 і Japan Airlines у 2008. Крім того, японський Банк розвитку – інноватор. Серед його ноу-хау – "зелені облігації", які використовують вже і Світовий Банк, і KfW, і IFC.

В Україні доцільно створити банк відбудови й розвитку, який би забезпечував довгострокове фінансування та консалтингову підтримку стратегічно важливих для країни інфраструктурних, промислових і інноваційних проєктів. Тоді як державну фінансову підтримку експорту надавало б експортно-кредитне агентство, розвитку МСП сприяла б агенція підтримки малого бізнесу.

Така тріада фінансових інститутів розвитку – потужний інструментарій модернізаційної економічної політики, що суттєво сприятиме поліпшенню професії країни (рис. 5.4).

Отже, В Україні потрібно створити аналог американської Адміністрації малого бізнесу (Small Business Administration) – спеціальної урядової структури, що допомагає малому бізнесу розвиватися й зростати, надаючи доступ до здешевлених кредитів, допомагаючи отримувати державні замовлення, сприяючи виходу на закордонні ринки, надаючи консультаційну підтримку.

Разом із запровадженням інших ключових інструментів економічного розвитку – банку відбудови і розвитку, індустріальних парків та експортно-кредитного агентства – це дозволить докорінно змінити ситуацію: прискорити економічне зростання, подолати масове безробіття, збільшити експортні надходження, поповнити бюджети всіх рівнів.

Рис. 5.4. Тріада фінансових інститутів розвитку

Джерело: укладено автором.

З моменту офіційного заснування Адміністрації малого бізнесу (SBA) у 1953 р. за її сприяння в США було надано мільйони кредитів, гарантій, контрактів на державні закупівлі, консультацій, допомоги постраждалим від катастроф та інших заходів підтримки малого бізнесу. Фактично ця структура – "нащадок" Фінансової корпорації реконструкції (RFC), започаткованої ще за президентства Гувера та активно використаної Франкліном Рузвельтом для цілеспрямованого подолання наслідків Великої Депресії. Організація була створена з урахуванням досвіду діяльності Офісу Малого Бізнесу (OSB) – федеральної установи підтримки малого бізнесу, що діяла в США у повоєнні часи.

Довготривала та масштабна підтримка малого бізнесу в США наочно демонструє, що успіх приходить не випадково, а коли його старанно вибудовують через цілеспрямовану державну політику. Адміністрація малого бізнесу (SBA) – потужний рушій економічного зростання США. Це дієвий інструмент підтримки для 28 млн малих підприємств, що створюють 2 з 3 нових робочих місць в приватному секторі економіки.

Тільки за 2017 рік Адміністрація малого бізнесу (SBA) надала понад 30 млрд дол. США кредитів малому бізнесу і 2 млрд дол. експортного фінансування, а також підтримала 675 000 робочих місць по всій країні [115]. Завдяки їй 24,3% державних закупівель здійснюються саме в малого бізнесу. Річна сума федеральних контрактів-держзамовлень у малого бізнесу сягнула 100 млрд дол. США. Понад 1,5 млн підприємців і малих підприємств отримали консультаційну підтримку та навчання завдяки Адміністрації малого бізнесу (SBA). При цьому вона має більше 3000 співробітників і річний бюджет майже 900 млн дол. США.

Досвід використання в США цього інструменту розвитку демонструє, що якщо малий бізнес не кидати напризволяще, не лишати один на один з "невидимою рукою вільного ринку" і великими корпораціями-монополістами, якщо його старанно плекати, допомагати йому, здешевлюючи кредити, допомагаючи отримувати державні замовлення, сприяючи його виходу на закордонні ринки, надаючи консультаційну підтримку, він стане справжнім ядром успішної економіки, фундаментом середнього класу, запорукою добробуту людей. І це саме те, чого потребує Україна.

Поряд з цим, важливим фінансовим каталізатором розвитку промисловості повинні стати державні закупівлі, які, на відміну від більш успішних країн, майже не використовуються як інструмент економічного розвитку в Україні (активізації інвестиційної діяльності, системної підтримки вітчизняного виробництва, селективного імпортозаміщення, технологічної модернізації, регіонального розвитку). Більше того, низка здійснених в Україні державних закупівель демонструють надання штучної переваги імпортним товарам та дискримінацію вітчизняних виробників.

За статистикою ProZogto, понад 99% учасників та переможців у публічних закупівлях – українські компанії, менше 1% – іноземні [116]. Проте, за оцінками експертів мозкового центру CMD-Ukraine, до 38% товарів і послуг в рамках публічних закупівель є імпортними або містять суттєву імпортну складову. У США та Японії цей показник менше 5%, а в ЄС – 7,9% [117].

Враховуючи те, що річний обсяг українських публічних закупівель сягає 658 млрд грн [118], мова йде про потенційну імпортну складову на рівні 250 мільярдів гривень. Це прямий "мінус" і в торговельному балансі, і в українському ВВП.

Купуючи за кордоном те, що Україна виробляє або здатна виробляти сама, країна віддає іншим робочі місця, інвестиції та податки, сама залишаючись боржником і експортером сировини, робочої сили і талантів. Публічні закупівлі – не лише спосіб задоволення суспільних потреб. Це також потужний механізм стимулювання розвитку промисловості, підприємництва та економіки в цілому. Звісно ж, при розумному підході. Змінити ситуацію

може модернізація української системи публічних закупівель з урахуванням потреб економіки та кращого світового досвіду.

Розроблений спільно з виробниками, підприємцями та експертами законопроект №7206 від 17.10.2017 року "Купуй українське, плати українцем" [119] якраз пропонує удосконалену модель публічних закупівель, яка поставить їх на службу економічному розвитку України, подоланню безробіття та еміграції, а також підвищенню доходів громадян. Через "Купуй українське" можна зробити визнану в світі багатofакторну модель публічних закупівель обов'язковою до застосування в Україні, з акцентом на місцеву складову. Чим вище рівень локалізації виробництва продукції – тим більшу вона матиме перевагу на державних закупівлях.

Ключовими особливостями запровадження багатofакторної моделі, які знайшли своє відображення у вищевказаній законодавчій новачці, не наступні:

1. *Зобов'язання для уряду встановити перелік предметів спеціалізованої закупівлі, для яких врахування місцевої складової стане обов'язковим.* На думку автора, до цього переліку мають входити передусім літаки, кораблі, гелікоптери, вагони, трамваї, автотранспорт, сільськогосподарська техніка, турбіни, інша продукція машинобудування, приладобудування та їхні складові.

Сьогодні застосування нецінових факторів є суто добровільним. Законом України "Про публічні закупівлі" визначено єдиний обов'язковий критерій для оцінки тендерних пропозицій – ціну. Інші критерії можуть застосовуватися на розсуд замовника для товарів, які не мають постійно діючого ринку. Експерти Центру вдосконалення закупівель КСЕ зазначають, що на практиці замовники майже не використовують можливість встановлювати інші критерії окрім ціни. Так, лише 0,7% завершених закупівель були проведені з використанням нецінових критеріїв [120]. Державні замовники уникають застосування багатofакторної моделі через недостатньо чітку правову урегульованість.

Як наслідок, в Україні понад 99% держзакупівель "цінові". Тоді як у Франції лише 4% публічних закупівель здійснюється виключно за ціновим критерієм, у Великій Британії – 7%, в Нідерландах – 10%, в Іспанії – 24%. У Німеччині, Австрії та Італії – лише кожна друга держзакупівля суто "цінова".

Те, що на перший погляд є найпривабливішою (найдешевшою) пропозицією, часто коштує платникам податків невиправдано дорого. Тому що, виходячи з життєвого циклу товару, обслуговування та ремонту, "найдешевші" пропозиції можуть виявитися просто "золотими". Від місцевої складової товару залежить скільки зарплати та податків під час його виробництва буде сплачено в Україні, а скільки – за кордоном. Це принципово важливе питання. Для більшості товарів ціна не може бути єдиним чинником прийняття рішення.

Таким чином, удосконалена модель передбачає розподіл предметів публічних закупівель на 2 групи – неспеціалізовані, перелік яких затверджується урядом і для яких застосовується єдиний критерій – ціна, і спеціалізовані – всі інші предмети закупівель, для яких застосування нецінових критеріїв (передусім, місцевої складової) стає обов'язковим. Перелік спеціалізованих закупівель має бути встановлений урядом після ретельної "інвентаризації" та економічного аналізу практики публічних закупівель і проведення консультацій з виробниками та експертами.

2. *Надання 11-відсоткової цінової переваги українській продукції при державних закупівлях.* У США, до речі, на рівні федерального законодавства (закон "Купуй американське" діє з 1933 року) встановлена 12-відсоткова цінова перевага для американських виробників – малого та середнього бізнесу. Тобто якщо вітчизняна продукція на 10% дорожча за аналогічну іноземну, перевага буде віддана вітчизняній. Якщо ж вона дорожча, наприклад, на 15%, тоді виграє вже іноземна. З цього правила є низка винятків, обумовлених у тому числі міжнародними торговельними угодами, але базова норма федерального закону є саме такою. Аналогічний підхід запропоновано і в "Купуй українське". Так ми, з одного боку, створюємо стимули для локалізації виробництва в Україні, а з іншого – зберігаємо і навіть посилюємо конкурентне середовище.

Дуже часто українська продукція привабливіша за іноземну, в тому числі й за ціною. Але навіть у тих випадках, коли вона дещо дорожча за аналогічну іноземну, економічно значно вигідніше купувати українську. Адже з кожної гривні, заплаченої за український товар (наприклад, в машинобудуванні), в економіку одразу повернеться мінімум 15 копійок у вигляді зарплати працівникам і прямих податкових надходжень до бюджету (рис. 5.5).

При закупівлях вітчизняної промислової продукції працюватиме ефект мультиплікатора, який потужно "розкручуватиме" маховик економіки у правильному напрямі. За даними дослідницького центру "Manufacturing Institute", один долар випущеної продукції в переробній промисловості через ефект мультиплікатора створює додатково 1,34 долари випуску в суміжних галузях економіки [121]. У високотехнологічних галузях з довгими виробничими циклами (суднобудування чи авіабудування) мультиплікатор є значно вищим, а отже, і користь для економіки ще більша.

До речі, вага цінового фактору в новій системі пропонується така ж, як і в діючій – мінімум 70%. Максимальна вага нецінових критеріїв (наприклад, умови оплати, гарантія, місцева складова), відповідно, теж така ж сама – 30%. Головна ж новація – запровадження обов'язкового врахування критерію місцевої складової з вагою 10% в структурі приведеної ціни для спеціалізованих предметів закупівель. Місцева складова обраховуватиметься через рівень ресурсної локалізації виробництва предмету закупівлі за про-

зорою формулою, яка має бути встановлена законодавчо (табл. 5.1). Детальна методика розрахунку повинна бути затверджена урядом.

Рис. 5.5. Купувати вітчизняну продукцію корисно для економіки

Джерело: укладено автором.

Таблиця 5.1

Вага і обов'язковість врахування різних критеріїв при публічних закупівлях

Критерії	Діюча система	Нова система «Купуй українське»
Ціна	>70% Врахування обов'язкове	>70% Врахування обов'язкове
Нецінові критерії	<30% Врахування не обов'язкове	<30% Врахування обов'язкове
у т.ч. місцева складова	- Врахування не обов'язкове	>20% Врахування для спеціалізованих предметів закупівлі обов'язкове

Джерело: укладено автором.

Таким чином, ініціатива "Купуй українське" модернізує та розвиває систему ProZorro за рахунок переведення її для спеціалізованих пред-

метів закупівель на багатofакторну модель, яка домінує, в тому числі, в Європі.

Базова ідея "Купуй українське" дуже проста: платиш зарплату українцям, використовуєш українську сировину, матеріали, компоненти, енергію, фінанси – отримай "бонус" вагою до 10% в структурі приведеної ціни! Чим більше "українською" є продукція за її "ресурсним наповненням", тим більшу перевагу вона матиме для державного замовника.

Умовний товар з 100% українським "наповненням", в порівнянні з аналогічним товаром, в якому немає нічого українського, згідно запропонованої формули (70% ціна/10% місцева складова/20% інші фактори, наприклад, гарантія) отримає за показником місцевої складової максимальну цінову перевагу у 11,1%.

Такий рівень цінової переваги цілком виправданий. Адже, по-перше, вартість кредитних ресурсів для українських виробників на 5-7% дорожче, ніж для іноземних. Тож при довгому виробничому циклі, притаманному високотехнологічному виробництву дорожнеча кредитів "з'їдає" невелику цінову перевагу місцевої складової. По-друге, як я вже зазначав, у США національним виробникам – малим і середнім підприємствам (МСП) згідно федерального законодавства про державні закупівлі (FAR) надається цінова перевага 12%.

3. *Встановлення вимоги до мінімального рівня локалізації з 2021 року – 25%, з 2023 року – 40%, а з 2025 року – 60% для предметів спеціалізованої закупівлі.* Звісно, з певними виключеннями згідно рішень уряду, наприклад, щодо товарів, які не виробляються в Україні. Тобто вже за кілька років інвестору буде вигідно і навіть необхідно локалізувати виробництво в Україні, щоб продавати власну продукцію на державних закупівлях. Такий підхід, безумовно, відповідає національним економічним інтересам.

Аналогічна за змістом норма міститься в федеральному законодавстві США Federal Acquisition Legislation – FAR, що веде свою історію з 1933 року, коли було прийнято закон "Купуй Американське" [122]. Згідно з пунктом 25.101 FAR, держустановам (за певними виключеннями) забороняється придбання продукції, яка вироблена не в США та містить менше 50% місцевої складової.

У Євросоюзі замовники на публічних закупівлях часто встановлюють в тендерній документації вимоги до мінімального рівня локалізації предметів закупівлі на рівні 25% чи навіть 40%, а також вимоги щодо наявності виробництва на території ЄС.

Крім того, у системі державних закупівель США існує низка обмежень, зокрема, деякі закупівлі Департаменту оборони недоступні для іноземних компаній (Додаток I, FAR). У закупівлях будівельної сталі, транспорту та вугілля деяких штатів не може брати участь іноземний бізнес.

Усі транспортні послуги, послуги з підтримки військових сил, розташованих за кордоном, наукові дослідження і розробки недоступні для учасників з країн GPA (Додаток II, FAR). Дозволені лише ті будівельні роботи, які перелічені в Частині 51 Попереднього класифікатора основних продуктів (окрім розробки підводних ґрунтів) (Додаток VI FAR).

Навіть в умовах такого явно протекціоністського законодавства щодо публічних закупівель США йдуть на посилення захисту внутрішнього ринку та запускають додаткові механізми імпортозаміщення. Наочним прикладом такої політики є Указ Президента США "Купуй американське, наймай американців" від 18.04.2017 р.

Показовим є нещодавня закупівля Адміністрацією міського транспорту Нью-Йорка 535 нових вагонів метро в японської компанії "Kawasaki" на 1,4 млрд дол. США [123]. Ці вагони буде зібрано безпосередньо в США – в Йонкерсі, Нью-Йорк, та Лінкольні, Небраска. Водночас у країні буде створено 500 нових робочих місць, вартість яких потенційно оцінюється в 270 млн дол. США.

Встановлення в Україні вимог до рівня локалізації для участі в публічних закупівлях створить запобіжник проти безглузлого імпорту промислової продукції, яку Україна виробляє або може виробляти. Мова йде про сумнозвісні випадки закупівлі польських трамваїв, французьких вертольотів, турецької дорожньої техніки, американських локомотивів, білоруських тракторів... Вітчизняні та спільні виробництва в Україні натомість отримають додаткові замовлення на мільярди доларів щороку.

4. *Запровадження врахування життєвого циклу для предметів спеціалізованої закупівлі.* Адже брати до уваги лише ціну товару – дуже нерозумно й недалекоглядно. Треба рахувати, який у предмета закупівлі ресурс, скільки він прослужить, якими будуть витрати на його експлуатацію, обслуговування, ремонт. Можна купити найдешевший продукт, а потім за кілька років витратити на нього в рази більше, ніж на дорожчий та якісніший аналог. Недарма кажуть: "Скупий платить двічі, а дурний – тричі".

Експерти Проекту "Гармонізація системи державних закупівель в Україні зі стандартами ЄС", який фінансується ЄС, у "Звіті про сприяння полегшенню доступу малих та середніх підприємств до процедур публічних закупівель" [124] зазначають: "Щодо закупівель у ЄС, фахівці та органи влади вважають, що якщо приділяти увагу виключно досягненню якомога нижчої ціни конкурсних торгів сьогодні, це призведе до звуження кола постачальників у майбутньому разом зі зниженням стимулів до покращення якості та впровадження інновацій, а також до ускладнення отримання оптимального співвідношення ціни та якості в довгостроковій перспективі. Тож зрештою це призведе до зниження темпів росту економіки".

У звіті "Збірник директив ЄС з питань державних закупівель" [125] експерти наголошують: "Дві нові Директиви про здійснення державних закупівель

в державній і комунальній сферах містять суттєву кількість змін. Дані зміни були внесені з багатьох причин, пов'язаних зі стратегією ЄС "Європа 2020". Такі зміни включають в себе полегшення доступу МСП до державних закупівель, сприяння інноваціям у сфері державних закупівель та інших сферах ЄС через державні закупівлі, таких як соціальний захист та екологія. Основні зміни стосуються наступного: можливість присудження контракту, базуючись тільки на найнижчій пропозиції, скасована. Ціна все ще може бути одним з критеріїв, але має бути доповнена таким критерієм, як якість. Використання критеріїв для визначення переможців, що покривають увесь життєвий цикл продукту, полегшений правилами розрахунку, наприклад, витрати на управління відходами в зв'язку з утилізацією продукту". Критерієм ефективності закупівлі має бути не дешевизна, а економічна, технологічна та соціальна оптимальність. Це принципово інший підхід, на нього спирається ініціатива "Купуй українське".

5. *Зобов'язання Мінекономіки звітувати про товарну структуру публічних закупівель та їхні імпорту й українську складові.* Адже сьогодні точні оцінки чи офіційні дані щодо імпортової складової публічних закупівель відсутні. Міністерство економічного розвитку і торгівлі офіційно повідомило: "Інформація щодо загальної суми коштів, витрачених через процедури публічних закупівель на закупівлю товарів, вироблених в Україні та товарів, вироблених за кордоном, в Мінекономрозвитку відсутня" [126].

Таким чином, незважаючи на те, що держзакупівлі – це майже п'ята частина економіки (18% ВВП України), достеменно невідомо скільки з цих коштів йдуть на розвиток української промисловості, підприємництва та економіки, а скільки вимивається за кордон через імпорт.

Для виправлення ситуації має бути проведена "інвентаризація" публічних закупівель на предмет оцінки імпортової складової та потенціалу імпортозаміщення в розрізі товарних категорій. Більше того, такий моніторинг має стати обов'язковим, регулярним та прозорим для виробників і суспільства.

6. *Запровадження п'ятирічних індикативних планів державних закупівель предметів спеціалізованої закупівлі.* У такий спосіб можна зробити публічні закупівлі прогнозованими, що дасть змогу виробникам планувати свою діяльність на роки наперед. Це також покладе край хаотичним і непередбачуваним тендерам, заздалегідь "заточеним" під іноземних виробників.

Непередбачуваність і штучно встановлені стислі терміни держзакупівель, наприклад, в сфері машинобудування, надають іноземній продукції не виправдану й несправедливу перевагу. Адже вартість кредитів за кордоном в рази менша за українську, а масштаби та "ритмічність" виробництва часто переважають вітчизняні.

Ініціатива "Купуй українське" завдяки довгостроковому індикативному плануванню держзакупівель усуває цей штучний дисбаланс та ставить вітчизняних виробників у співставні умови з іноземними конкурентами.

7. Повноцінне запровадження механізму рамових угод у публічних закупівлях. У комплексі із запровадженням середньострокового планування закупівель, повноцінний запуск інструменту укладання рамових угод, які, до речі, широко використовуються в ЄС [125], дав би вітчизняним виробникам більше стабільності й можливостей планування та розвитку, а державним замовникам забезпечив би додаткову економію і гарантії.

Особливо важливе використання цього інструменту при здійсненні значних обсягів закупівель технологічно складної продукції (в тому числі в рамках програм імпортозаміщення), виробництво якої потребує середньострокового планування, налагодження виробничих процесів, залучення значних фінансових ресурсів.

У Федерації роботодавців України (ФРУ) неодноразово наголошували на необхідності якнайшвидшого запуску цього інструменту та готовності до опрацювання переліку продукції, до якої доцільно застосовувати положення рамових угод [127].

Слід підкреслити, що в контексті зобов'язань України в рамках СОТ та Угоди про зону вільної торгівлі України з ЄС (ПВЗВТ) реалізація ініціативи "Купуй українське" може розглядатись як легітимний виняток із загальних правил, зокрема, як захід макрофінансової та макроекономічної стабілізації, який приймається країною в умовах військової агресії, критичного дефіциту платіжного балансу та суттєвих загроз економічній безпеці, що допускається нормами міжнародного торгового права.

Міжнародне право не заперечує використання багатofакторної моделі оцінки тендерних пропозицій, у тому числі врахування критерію місцевої складової. Останні зміни до Угоди СОТ про публічні закупівлі зумовлюють певні обмеження щодо запровадження нових заходів, проте й не виключають таку можливість.

Світова практика визнає ефективність застосування в критичних ситуаціях механізму публічних закупівель для невідкладного вирішення проблем зайнятості, платіжного балансу, відновлення окремих секторів економіки та регіонів. Так, згідно аналітичних звітів ОЕСР, протягом останніх 30 років спостерігається тенденція стрімкого збільшення кількості випадків запровадження різними країнами заходів щодо вимог наявності місцевої компоненти, зокрема, залучення місцевих трудових і матеріально-технічних ресурсів, а також стимулювання участі в цих процедурах малих та середніх підприємств [128]. За результатами аналізу практичних кейсів відзначається, що головною метою таких заходів є вирішення завдань створення нових робочих місць, промислового розвитку, залучення інвестицій і нових технологій, диверсифікації індустріальної бази країни тощо.

Завдяки реалізації ініціативи "Купуй українське" виробники і підприємці в Україні отримують реальну підтримку – кращий доступ до ринку публіч-

них закупівель, імпортна складова якого, за експертними оцінками, сягає 250 млрд грн, що співставно з обсягом так званого сучасного Плану Маршалла для України, який нині обговорюється в Європі. І це будуть не кредити, які потім прийдеться повертати з відсотками, а розумна мобілізація внутрішнього фінансового ресурсу в інтересах національної економіки та суспільства.

5.3. РЕГУЛЯТОРНІ ЗАХОДИ ДЛЯ УДОСКОНАЛЕННЯ ВИРОБНИЧОЇ СТРУКТУРИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

На хвилі ейфорії, пов'язаної з перспективою швидкого відкриття зовнішніх ринків для вітчизняної продукції завдяки вступу до Світової організації торгівлі (СОТ), Україна легковажно та недалекоглядно зобов'язалася кардинально знизити рівень тарифного захисту.

Починаючи з 2008 р., в Україні встановлені одні з найнижчих у світі ввізні мита. Середньоарифметична ставка мита становить всього 4,51%. Нижчий рівень тарифного захисту мають лише Японія (3,98%), США (3,39%), Перу (2,39%), Австралія (2,83%), Нова Зеландія (2,01%) та Грузія (1,53%).

Більше того, навіть ті країни, які наразі мають нижчий рівень тарифного захисту ніж Україна, зарезервували для себе можливість підняти ставки мит на власний розсуд для реалізації своїх національних інтересів. Відповідним інструментом виступає так званий зв'язаний тариф – верхня межа ставок ввізних мит, яку держави-члени СОТ зобов'язуються не перетинати за жодних умов. Середньоарифметична ставка зв'язаного тарифу в Україні становить 5,84% [129].

Відтак, різниця між реально діючим та максимально допустимим рівнями ввізного мита складає 1,33 відсоткових пункти (в. п.). Цей показник відображає "резервний простір" для маневру в тарифному регулюванні, рівень реального суверенітету України, що залишився у сфері її митно-тарифної політики після вступу до СОТ. Для порівняння, в Австралії відповідна різниця між зв'язаним та реальним рівнем середньоарифметичної ставки становить 6,90 в. п., у Грузії – 5,86 в. п., у Новій Зеландії – 7,82 в. п., а в Перу – аж 27,16 в. п. Тобто навіть країни-"колеги" України по радикальній тарифній лібералізації мають можливість значно збільшити рівень свого торговельного захисту на цілком законних підставах, не провокуючи жодного напруження в СОТ (рис. 5.6).

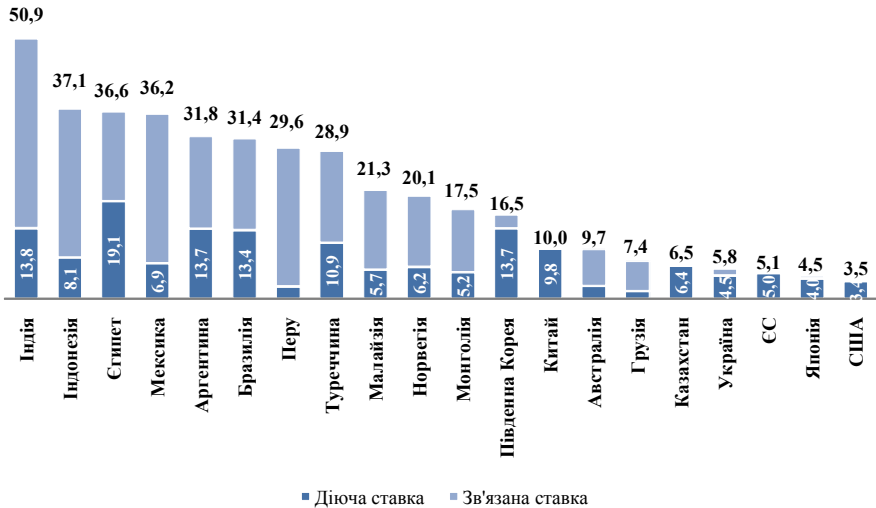

Рис. 5.12. Митні тарифи країн-членів СОТ

Джерело: [129].

Поряд з цим, низка країн-членів СОТ передбачили для себе винятки, відмовившись зв'язувати свої тарифи для найбільш чутливої продукції. Австралія зв'язала ставки ввізних мит для 97,1% товарних позицій, Індонезія – для 96,3%, Канада – для 99,7%, а Туреччина – тільки для 50,5% позицій, залишивши за собою право на власний розсуд встановлювати будь-які ставки імпортованих мит для майже половини від всього обсягу товарної номенклатури. І все це у відповідності до норм і правил СОТ. Україна ж зв'язала всі 100% своїх митних тарифів.

Як видно, драконівські умови членства України в СОТ, які далеко не в останню чергу "посприяли" розглянутим у попередніх розділах економічним проблемам і хибній спеціалізації нашої країни, аж ніяк не є імперативом залучення держав до системи міжнародного торгового права. Країни, які на етапі приєднання усвідомлювали та активно відстоювали свої національні економічні інтереси, вибороли собі цілком адекватні й часом навіть доволі комфортні умови членства в СОТ.

На щастя, для України також не все втрачено, адже згідно Генеральної угоди з тарифів і торгівлі – документу, що лежить в основі діяльності СОТ, – кожна держава має право раз на п'ять років переглядати умови свого членства в СОТ, зокрема й ті, що стосуються тарифних зобов'язань. Україні потрібно невідкладно скористатися даним механізмом, ініціювавши міжнародні переговори щодо підняття рівня як зв'язаних, так і діючих ставок ввізних мит.

Для цього необхідно визначити чіткий перелік товарних позицій, які мають найбільше торговельно-економічне значення для вітчизняної промисловості та національного господарства в цілому з точки зору формування сприятливих передумов для реіндустріалізації економіки і зміни професії країни. При цьому слід бути реалістами й усвідомлювати, що наші партнери захочуть поступок у відповідь, тому варто підготувати список тих товарів, щодо яких зменшення ввізних мит не матиме принципових наслідків для внутрішнього ринку України або навіть може зіграти нам на користь.

Конкретні зміни тарифних зобов'язань в рамках СОТ повинні стати результатом кропіткої роботи вузькопрофільних фахівців з міжнародної торгівлі та консультацій з вітчизняними виробниками. Проте засадничі принципи перегляду ставок ввізних мит у відповідності до реалізації "модернізаційного" курсу економічної політики можна чітко сформулювати вже зараз:

- по-перше, слід максимально знижувати ввізні мита на сировину, комплектуючі та інноваційне обладнання, необхідні для запуску виробництва кінцевої продукції в Україні;

- по-друге, необхідно забезпечувати підвищення рівня тарифного захисту для вітчизняних підприємств переробної промисловості через підняття ставок ввізних мит на відповідну продукцію;

- по-третє, у зв'язку зі зростаючим відтоком закордон вітчизняних сировинних ресурсів мають бути введені нові або підвищені існуючі мита на експорт мінеральних ресурсів, напівфабрикатів первинної обробки, цінних виробничих відходів та брухту, а також сільськогосподарської сировини.

Головне завдання – зробити максимально вигідним виробництво та експорт продукції з високою доданою вартістю замість імпорту готової продукції та експорту сировини, які спостерігаються сьогодні в Україні.

Поряд з неефективною митно-тарифною політикою формування ефективної виробничої структури в Україні стримує також жорстка монетарна політика Національного банку, яка, зменшує фінансову глибину економіки та стримує її розвиток. Адже інфляція не причина, а прояв головної проблеми української економіки – сировинної спеціалізації. І вирішувати її треба не інфляційним таргетуванням, а розвитком виробництва, розумним імпорто-заміщенням та експортною експансією одночасно. Ці завдання потребують монетарної політики іншого типу.

Політика "дорогих грошей" в Україні не здатна приборкати інфляцію без руйнівних наслідків для економіки. Адже інфляція викликана не тим, що у населення та бізнесу забагато грошей. Вона спричинена не "зайвим" споживчим попитом, не "перегрітим" ринком, а адміністративним підвищенням тарифів, домінуванням імпортних товарів, доларизацією економіки на фоні послаблення власної промисловості.

Тож монетарний режим має бути якісно іншим. Сьогодні треба не беззубо таргетувати інфляцію. Потрібно таргетувати економічне зростання, зайнятість, експорт! А кредитно-грошова політика – один з інструментів, а не "річ в собі". І, звісно ж, вона має бути спрямована аж ніяк не на здорожчання кредитів, а на їхнє агресивне здешевлення і саме для потреб реального сектору економіки.

Підсумки ж політики Нацбанку за 2014–2018 роки досить невтішні:

1) Політика Нацбанку роздувала масштабну банківську кризу, створюючи нові дисбаланси та системні ризики для економіки, знижуючи довіру суспільства та інвесторів до фінансової системи, а також до національної економіки та держави в цілому.

Трикратне знецінення доходів громадян в еквіваленті твердої валюти, а значить і відповідне здорожчання імпортованих товарів, майже нульова частка заощаджень населення та втрата значної частини коштів вкладників у майже 100 "зачищених" НБУ банках – це нищівний удар по купівельній спроможності домогосподарств. А саме вона є головним рушієм економіки, адже формує 2/3 ВВП України.

2) Політика Нацбанку послабила українську промисловість і реальний сектор економіки, погіршуючи їхні конкурентні позиції, стримуючи динамічне відновлення виробництва, його експортний потенціал та "рух догори" ланцюгами створення доданої вартості, блокуючи можливості модернізації економіки та формуючи штучну залежність від паліативної допомоги МВФ.

Монетарна політика Нацбанку "висушила" українську економіку, перетворюючи її на фінансову пустелю. "Фінансова глибина" економіки (співвідношення кредитів до ВВП) зменшилася в півтора рази: з 74% у 2008 році до 28% у 2018 році [85]. В країнах, які домоглися модернізації і тривалого прискореного економічного зростання ("економічне диво"), фінансова глибина економіки збільшувалась багатократно і зазвичай перевищувала 100% [130].

Кредити в Україні одні з найдорожчих в світі. У ренкінгу Світового банку за розміром кредитної ставки Україна один з антирекордсменів [131]:

1. Мадагаскар – 55%;
2. Бразилія – 39%;
3. Малаві – 32%
4. Гамбія – 28%
5. Ангола – 21%
6. Сан-Томе і Принсіпі – 20%
7. Уганда – 20%
8. Киргизька Республіка – 20%
9. Україна – 19%.

Такі високі кредитні ставки й низька монетизація реального сектору "заморожують" національну економіку та унеможливають життєво необхідні Україні реіндустріалізацію та експортну експансію.

3) Політика Нацбанку зробила населення значно біднішим через шокове знецінення гривні (девальвацію), значний стрибок цін (інфляцію) і втрату значної частини банківських вкладів у "зачищених" НБУ банках, ще й на фоні створення масштабних спекулятивних можливостей.

Через "зачистку" Нацбанком у 2014–2015 роках банківської системи, вкладники, згідно даних Українського кредитно-банківського союзу (УКБС), втратили близько 65 млрд грн на своїх банківських рахунках [132].

Підприємства реального сектору економіки, за оцінками Українського кредитно-банківського союзу (УКБС) та Українського товариства фінансових аналітиків (УТФА), втратили у збанкрутілих банках близько 80 млрд грн обігових коштів. А це 25% усіх коштів підприємств, розміщених в банківській системі станом на 1 січня 2016 року.

Втрачені в банках гроші підприємств – це частина обігових коштів, якими вони фінансували свою діяльність, а інколи й інвестиційні ресурси. Їх нестача спричиняє скорочення виробництва на багатьох підприємствах і навіть випадки банкрутства.

Завищена облікова ставка дозволяє Нацбанку з лишком платити комерційним банкам, щоб вони не кредитували економіку, а купували ті ж депозитні сертифікати. Більше спекуляцій, менше виробництва. Так фінансовий сектор все далі відривається від потреб сектору реального.

Помилковість та деструктивність політики Нацбанку полягає в тому, що замість проведення скоординованих з урядом заходів, спрямованих на порятунок вкладів населення та підприємців і збереження довіри до національної банківської системи, максимальної орієнтації на потреби реального сектору економіки й відновлення його кредитування, а також створення умов для залучення інвестицій і збільшення несировинного експорту, НБУ вдався до непрозорого та невмотивованого "демонтажу" банківської системи (без належної компенсації втрат вкладників), встановлення штучних регуляцій, реалізації політики "дорогих грошей" і збільшення залежності від іноземних кредиторів.

І при цьому межа відповідальності Нацбанку згідно статті 99 Конституції України полягає лише в забезпеченні стабільності національної грошової одиниці, що, вочевидь, є недостатнім, враховуючи весь набір важелів впливу регулятора та наслідки їхнього застосування.

Світовий досвід свідчить про існування більш комплексних моделей функціонування центральних банків, зокрема коли регулятор відіграє роль провідника монетарної політики, стратегічними цілями якої є соціально-економічний розвиток країни (зокрема, зростання виробництва, підвищення зайнятості та стабілізація цін).

Для прикладу, згідно Розділу 2А "Цілі грошово-кредитної політики" Закону "Про Федеральний резерв" [133] (виконує функції центрального бан-

ку США) Резервна Система США опікується в першу чергу економічним зростанням країни, одночасно дбаючи про довгострокове зростання грошових і кредитних агрегатів, збільшення виробництва, максимальну зайнятість, цінову стабільність, поміркований рівень довгострокових відсоткових ставок.

Аналогічні функції виконує Резервний банк Австралії. Так, відповідно до статті 10 Закону "Про Резервний банк" в Австралії він має забезпечувати стабільність національної валюти, гарантувати максимальну зайнятість населення та економічне процвітання і благополуччя народу Австралії [134]. Відповідно до чеського законодавства, Національний банк Чехії надає підтримку загальній економічній політиці уряду, що спрямована на стійке економічне зростання країни [135]. А основними завданнями Центрального банку Малайзії є сприяння грошовій та фінансовій стабільності з метою забезпечення зростання економіки країни [136].

Саме тому, враховуючи кращий світовий досвід, з метою суттєвого вдосконалення монетарної політики в Україні доцільно реформувати Конституційну функцію Нацбанку. Для цього було напрацьовано законопроект №5303 від 21.10.2016 року "Про внесення змін до статті 99 Конституції України щодо удосконалення конституційної функції Національного банку України для забезпечення економічного зростання країни". Він за досвідом США та інших успішних країн розширює цілі монетарної політики.

Пропонується принципово нова редакція статті 99 Конституції України, згідно якої НБУ розробляє і проводить грошово-кредитну політику, спрямовану на реалізацію потенціалу довгострокового економічного зростання країни, забезпечення цінової і курсової стабільності грошової одиниці, помірною рівня довгострокових відсоткових ставок і сприяння максимальній зайнятості населення [137]. Така новація забезпечить інституційну спроможність регулятора для переходу від "таргетування інфляції" до "таргетування економічного зростання".

Із вказаного у підрозділі можна зробити висновок, що для економічного розвитку Україні потрібна не сліпа дерегуляція, а розумна регуляція. Там, де регуляторні норми й правила є штучними, безсенсовними та корупційними, їх треба ліквідувати. Але інколи для залучення інвестицій, створення робочих місць і розвитку виробництва потрібно запроваджувати певні обґрунтовані заборони чи обмеження. Тобто "розумна" регуляція – іноді лібералізація, а інколи – й жорсткий протекціонізм. Для наочності узагальнимо такий підхід до управління економікою ще на кількох прикладах розумної регуляції обох типів.

Розумна лібералізація: приватне виробництво озброєння та військової техніки. Український парламент, прийнявши у 2015 році новий закон про ліцензування, завдяки позиції Комітету з питань промислової політики та підприємництва, відмінив ліцензування "розроблення, виготовлення, реалі-

зації, ремонту, модернізації та утилізації озброєння, військової техніки, військової зброї і боєприпасів до неї". Після цього кілька урядів за підтримки Президента намагалися повернути це ліцензування, але позиція профільного парламентського Комітету залишилась непохитною – таке ліцензування є надмірною регуляцією і відновлювати його не можна.

Наведу кілька аргументів проти ліцензування розроблення, виготовлення, реалізації, ремонту, модернізації та утилізації озброєння, військової техніки, військової зброї і боєприпасів до неї:

а) Ліцензування – один із засобів держрегулювання господарської діяльності, але далеко не єдиний. Не можна ототожнювати його з можливістю здійснення державного нагляду/контролю. Ліцензування лише додатково обмежить доступ приватних виробників до ринку.

б) У сфері розробки та виробництва озброєння й військової техніки (ОВТ) діють надзвичайно жорсткі та детально регламентовані відомчі акти, механізми та процедури, зокрема "спільні рішення" з Міністерства оборони та Генштабом, визначальні відомчі випробування (ВВВ) та військова прийомка (ВП). Ліцензування жодним чином не підсилить "контроль якості" ОВТ.

в) Підприємства розробники та виробники ОВТ знаходяться на особливому обліку, адже там згідно відповідного Наказу СБУ діють режимно-секретні органи (PCO), що опікуються держтаємницею у відповідній сфері. Цей контроль значно серйозніший за будь-яке ліцензування.

г) Підприємства розробники та виробники ОВТ окрім надзвичайно жорстких відомчих регуляцій підпадають під усі стандартні заходи державного нагляду/контролю. Тобто про будь-яку їхню "безконтрольність" не може бути й мови незалежно від наявності ліцензування.

г) Перспективні рішення в сфері розробки й виробництва ОВТ побудовані на технологіях подвійного використання переважно приватних виробників, доступ держави до яких може бути штучно обмежений через ліцензування.

д) Відновлення такого ліцензування – реальний ризик корупції, штучної монополізації ринку "обраними" та навіть зриву державного оборонного замовлення (ДОЗ) через неможливість виконання раніше укладених контрактів неліцензованими підприємствами.

За даними Асоціації виробників озброєння та військової техніки України, в результаті вищезазначеної лібералізації законодавства в Україні успішно функціонує вже більше 200 приватних виробників ОВТ, які виконують більше половини державного оборонного замовлення.

Розумний протекціонізм: соняшник, ліс, металобрухт. Протекціонізм, який часто огульно критикують прихильники неоліберальної ідеології, може бути дуже корисним для економіки й суспільства. Це вже неодноразово доведено практикою, про свідчать приклади, наведені нижче:

- експортне мито на насіння соняшнику. 20 років тому Україна імпортувала соняшникову олію, а сьогодні вже експортує її в понад 90 країн світу. Для того, щоб це стало можливим, у 1999 році український парламент прийняв закон, яким запровадив 23% адвалорне мито на експорт насіння соняшникового (в 2001 році ставка мита скоротилась до 17%, у 2008 році – до 16% з подальшим зниженням до 10% на сьогодні). З 1999 року олійні виробничі потужності зросли в 8 разів, в 2018 році з України експортовано 5,6 млн тон соняшnikової олії на \$4,1 млрд на рік [39]. На внутрішньому ринку споживається всього 20% виробленої соняшnikової олії, а 80% поставляється на експорт. Тепер Україна посідає перше місце у світі з виробництва та експорту соняшnikової олії. Українська частка світового ринку соняшnikової олії – більше 55%. Соняшnikова олія товар №1 в українському експортному кошику;

- мораторій на експорт лісу-кругляка. Протягом 2011-2015 років з України щороку вивозилось майже 3 млн тон необробленої деревини (лісу-кругляка). Через суцільні неконтрольовані вирубки Україна знаходилась на порозі екологічної катастрофи. Деревообробна галузь розвивалась повільно – при однаковій з Польщею площі лісів українські підприємства деревообробної, паперової та меблевої галузей виробляють в 10 разів менше продукції за польські підприємства. У 2017 році набула повної чинності 10-річна заборона вивезення з України лісу-кругляка (з 01.01.2017 заборонено вивозити ліс-кругляк з сосни, що становив більше 80% всього експорту), прийнята українським парламентом у 2015 році.

За результатами 2 років повноцінної дії мораторію на експорт лісу-кругляка: випуск деревообробної промисловості (в доларовому еквіваленті) зріс на 44%, меблевої промисловості – на 45%, паперової – на 29%; експорт продукції в деревообробці (в доларовому еквіваленті) зріс на 42%, в меблевій промисловості – на 48%, в паперовій промисловості – на 43%; індекс промислової продукції в деревообробці в 6 разів вище, а у меблевій промисловості – в 10 разів вище, ніж загалом у промисловості; несировинний експорт оброблених лісоматеріалів зріс на \$260 млн, облицювальних листів на \$100 млн, фанери на \$25 млн, столярних виробів на \$70 млн, тари, піддонів з деревини на \$40 млн...загалом лише по цим 5 позиціям країна отримала +\$490 млн експортної виручки або практично +13 млрд грн несировинного експорту; капітальні інвестиції в деревообробну та паперову галузі зросли на 50%, залучено 2,5 млрд грн додаткових інвестицій; прямі іноземні інвестиції в деревообробну та паперову галузь зросли на третину, додатково залучено \$130 млн іноземних інвестицій [138].

- підвищення експортного мита на брухт чорних металів. Металобрухт є стратегічною сировиною для української металургії, яка генерує майже 25% усієї валютної виручки країни та забезпечує роботою чверть мільйона

українців. Крім того, продукція металургійних підприємств є сировиною для оборонної промисловості. У 2011-2016 роках обсяги заготовівлі металобрухту в Україні зменшилися більше ніж удвічі – з 7,5 до 3,5 млн т/рік. Водночас його експорт зріс з 2011 по 2015 рік майже вдвічі: з 0,7 млн т/рік до 1,2 млн тон. У результаті дефіцит металобрухту для металургійних підприємств сягнув 22%. Металургійні заводи працювали з перебоями, а деякі навіть зупиняли виплавку [139, с. 47-48].

Враховуючи вищенаведене, українським парламентом в кілька етапів було підвищено мито на експорт металобрухту з 10 до 58 Євро/т. За 2 роки це практично ліквідувало дефіцит сировини і забезпечило безперебійну роботу металургійних заводів по всій Україні. Електрометалургійні підприємства на третину збільшили обсяги виплавки сталі, а надходження в бюджет від мита зросли в 4 рази. Закон зберіг 35 тис. робочих місць в промисловості й більше 3,2 млрд дол. США експортної виручки, а також втримав гривню від девальвації.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 5

Досягнення цілей структурної трансформації потребує застосування дієвих інститутів та механізмів економічного розвитку, що мають доповнювати та посилювати один одного, створюючи синергію та прискорюючи економічне зростання. Відповідні важелі державної економічної політики об'єднують низку податкових і митних стимулів трансформаційних зрушень в економіці (через індустріальні парки, спеціальні економічні зони, спрощення приєднання до інженерних мереж), а також фінансові катализатори структурної модернізації (через інститути державної підтримки – експортно-кредитні агентства, банки розвитку, агенції малого бізнесу).

Міжнародний досвід засвідчує важливу роль діяльності індустріальних парків у забезпеченні випереджаючого розвитку економіки в низці країн світу. Відсутність належних законодавчо встановлених інвестиційних стимулів обумовлює низьку ефективність функціонування індустріальних парків в Україні на поточному етапі. Однак імплементація промислового пакету реформ, спрямованого на наближення привабливості умов діяльності в індустріальних парках України до рівня країн-сусідів (Туреччини, Польщі, Чехії), дозволить здійснити інвестиційний ривок, що подолає існуючі тенденції деіндустріалізації і деградації промислового потенціалу, і забезпечить ряд позитивних структурних ефектів. Україна має колосальний потенціал активізації промислового розвитку через механізм індустріальних парків.

Підвищення інвестиційної привабливості вітчизняної економіки, у тому числі індустріальних парків, потребує вирішення проблем неефективної системи приєднання до інженерних мереж, що знеохочує притік інвестицій,

перешкоджає розвитку інфраструктури та реального сектора економіки в цілому. Вирішення даної проблеми можливе шляхом законодавчого встановлення алгоритму приєднання до інженерних мереж зі спрощеними процедурами й на засадах економічно обґрунтованої та справедливої моделі взаємовідносин між усіма учасниками процесу.

Експортно-кредитне агентство є безальтернативним механізмом державної підтримки й просування експорту продукції з високим рівнем обробки. Поєднання функцій страхування, перестраховування, гарантування та часткової компенсації відсоткової ставки за експортними кредитами дозволяє даному інституційному механізму суттєво підвищувати конкурентоспроможність національних виробників продукції, передусім з довгим виробничим циклом, який потребує залучення значних обсягів фінансових ресурсів, а поставки зазвичай відбуваються за довгостроковими контрактами й супроводжуються підвищеним рівнем ризику.

Введення ЕКА в законодавче поле України сформувало передумови для здійснення якісної реструктуризації та нарощення обсягів експорту, промислового виробництва і економіки в цілому. Поряд з цим, в Україні доцільно створити банк відбудови й розвитку, який забезпечуватиме довгострокове фінансування та консалтингову підтримку стратегічно важливих для країни інфраструктурних, промислових і інноваційних проєктів, тоді як розвитку МСП сприятиме агенція підтримки малого бізнесу.

Важливим каталізатором структурної трансформації вітчизняної економіки повинно стати державне споживання із застосуванням послідовної політики підтримки національних виробників при публічних закупівлях. Це потребує запровадження багатофакторної моделі оцінки тендерних пропозицій при публічних закупівлях з обов'язковим врахуванням місцевої складової для спеціалізованих предметів закупівель. Подібна модель застосовується більшістю провідних держав світу як дієвий механізм імпортозаміщення, що забезпечує ефективне використання коштів платників податків і більш повне і продуктивне використання національних трудових та матеріально-технічних ресурсів.

Разом з цим, перехід на модернізаційний курс державного регулювання потребує перегляду митно-тарифної та монетарної політики України, а також застосування принципу "розумної" регуляції в низці інших сфер формування та реалізації економічної політики. Україні потрібно невідкладно скористатися механізмом перегляду тарифних зобов'язань в СОТ, ініціювавши міжнародні переговори щодо підняття рівня як зв'язаних, так і діючих ставок ввізних мит, позаяк радикальна лібералізація тарифного захисту у період 2005-2008 рр. негативно позначилась на конкурентоспроможності вітчизняних виробників.

Монетарна політика має бути спрямована на порятунок вкладів населення та підприємців і збереження довіри до національної банківської системи, максимальної орієнтації на потреби реального сектору економіки й відновлення його кредитування на противагу сучасній політиці інфляційного таргетування і "дорогих" грошей. Фінансовий сектор не повинен відриватися від потреб реального сектору економіки.

Розділ 6

ІДЕНТИФІКАЦІЯ ТА ОБҐРУНТУВАННЯ "ТОЧОК ЗРОСТАННЯ" ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

6.1. ВИЗНАЧЕННЯ ГАЛУЗЕВИХ ПРІОРИТЕТІВ ТРАНСФОРМАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Для того, щоб сформувати чітке бачення економічної спеціалізації країни, яку можна вибудувати з використанням логіки й інструментів, описаних у попередніх розділах, необхідно ідентифікувати пріоритетні види економічної діяльності (галузі, сектори), що здатні слугувати каталізаторами трансформації і стрімкого розвитку вітчизняного господарства.

Формула розвитку 10x10x10. Пріоритетів не може бути багато. Необхідно концентруватись на головному. На тому, що принесе великі результати. На тому, де масштабна перспектива. На тому, для чого реально знайти ресурси. З цієї точки зору надзвичайно влучною видається ідея українського візонера та освітянина Володимира Співаковського про 10 "мега-брендів" по 10 млрд дол. США [140]. Вважаю за доцільне її додатково розвинути, зробивши поправку на їх економічну "якість" і додавши ще один вимір – інструменти. Десять потужних інструментів, що розвивають десять мега-проектів(індустрій) масштабом десять млрд дол. здатні подвоїти українську економіку.

Про інструменти розвитку мова йшла у попередньому розділі (рис.6.1). Щоб змінити на краще "професію" України треба перестати культивувати погану економічну спеціалізацію, за якої з країни експортується необроблена сировина, а імпортується готова продукція. Справжнє рішення – повернення здорового глузду в економіку та перепрограмування економічної моделі країни. Зміна професії країни – трансформація сировинної економіки у виробничу. Саме це перетворить серйозні економічні проблеми на великі

інвестиційні можливості. На презентації цього підходу на Київському міжнародному економічному форумі (КМЕФ) у 2018 році, ця тактика одержала від автора назву "економічного айкідо" (рис. 6.2).

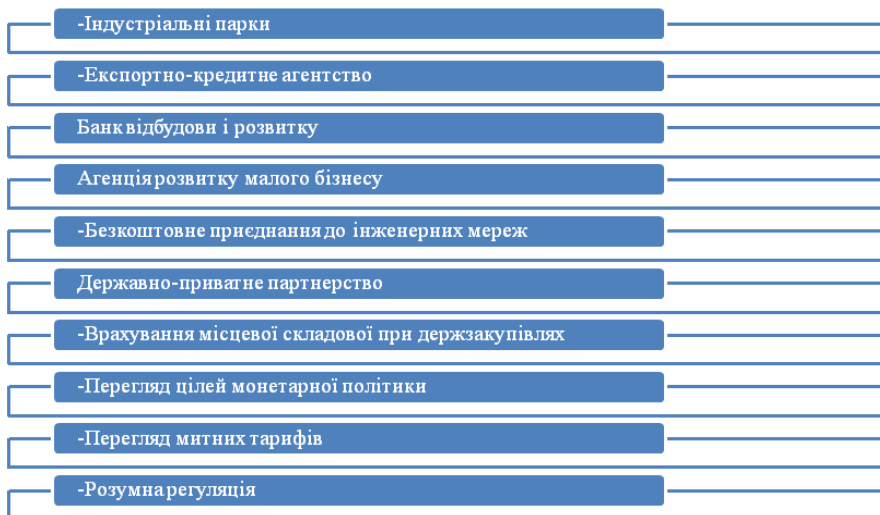

Рис. 6.1. ТОП-10 інструментів економічного розвитку

Джерело: укладено автором.

Рис. 6.2. "Економічне айкідо": збільшити економіку в кілька разів

Джерело: укладено автором.

Перший рівень рішення – розумне імпортозаміщення. Воно стане доволі "швидкою перемогою" і збільшить нашу економіку на десятки відсотків. Адже Україна щороку на мільярди доларів купує за кордоном те що виробляє, або може виробляти сама. А наша участь в глобальних ланцюгах доданої вартості (Global Value Chains) обривається на найнижчих ресурсно-сировинних ланках.

Другий рівень – розвиток внутрішнього ринку. Це як щонайменше подвоєння обсягів економіки, чого можна цілеспрямовано досягти в середньостроковій перспективі. Адже інвестиційна ємність лише модернізації інфраструктури становить понад 100 млрд дол. США. Такі капіталовкладення в будівництво доріг, заміну і розвиток інженерних мереж, оновлення комунального транспорту – мінімальна планка, яка співставна з нинішнім номінальним ВВП країни.

Третій рівень – експортна експансія. Україна може і має експортувати літаки, вертольоти, кораблі, вагони, турбіни, труби, обладнання, ліки, ІТ-рішення та іншу високотехнологічну продукцію на десятки й десятки мільярдів доларів. Це спричинить швидке масштабування української економіки в кілька разів.

Перспективні індустрії. Серед ТОП-10 перспективних індустрій, розвиток яких вдосконалить професію країни та збільшить українську економіку в кілька разів (виходячи з нашого ресурсного і виробничого потенціалу та глобального попиту) було відзначено наступні:

1) *Аграрні технології і харчова промисловість.* Експорт українського агросектору становить більше \$17 млрд на рік. З них понад \$14 млрд – агросировина та напівфабрикати [141]. Щороку ця сума помітно зростає. Наприклад, експорт зернових за останні 7 років в грошовому вимірі збільшився втричі [142]. Однак сільське господарство з аграрним експортом належить до "низькоякісних" видів діяльності. Тож нарощення сировинного с/г виробництва та експорту – класична "гонитва за бідністю".

Вихід – створити супер-привабливі умови для розробки й застосування новітніх аграрних технологій, глибокої агропереробки та розвитку харчової промисловості. Країні необхідно піднятися догори в ланцюгах доданої вартості. Для цього треба, аби виробляти продукти харчування в Україні стало значно вигідніше аніж продавати за кордон необроблену аграрну сировину.

Елементарна економічна логіка (виробляти і продавати макарони й борошно, а не зерно; експортувати соки та джеми, а не яблука і сливи; продавати м'ясо та молоко, а не кормові технічні культури), підтримана належною державною політикою, здатна суттєво поліпшити економічну спеціалізацію України. Від цього експорт сільгосппродукції (з урахуванням різниці цін сировини і продукції) зросте щонайменше втричі – до 50-60 млрд дол. на рік, не кажучи вже про підвищення харчової безпеки українців.

Зміна економічної моделі українського агросектору з сировинної на продуктову створить додаткові \$30-40 млрд ВВП, що в 10-річному горизонті означає +2-3% ВВП в річному вимірі відносно бази 2018 року.

2) *Інфраструктура*. Українська інфраструктура зношена на 50-60% [143]. Будівництво і модернізація доріг, мостів, теплотрас, енергомереж, комунального транспорту – величезний відкладений інвестиційний попит. Задовольнити його можна залучивши масштабні кошти шляхом створення інвестиційно-привабливих умов, встановлення стимулів та надання гарантій.

У Міністерстві інфраструктури України оцінюють інвестиційні потреби транспортного сектору на рівні 20-25 млрд дол. до 2030 року [144]. У Світовому Банку зазначають, що на наступні 10 років для реконструкції та розвитку вітчизняної інфраструктури необхідно залучити 100 млрд дол. [145].

Одним з головних інструментів реалізації цього потенціалу може стати механізм державно-приватного партнерства (ДПП). За оцінкою Міністерства економічного розвитку і торгівлі України втілення проектів державно-приватного партнерства забезпечить якісні дороги та зростання ВВП на 5-7% щорічно [146].

Таким чином, розбудова та модернізація української транспортної інфраструктури здатна додати п'яту частину ВВП в середньостроковій перспективі. Якщо ж врахувати й енергетичну та інші сфери і охопити більш довгий горизонт, то за рахунок інфраструктурної складової можна "додати" ще одну економіку України. Це дасть від 2 до 8% річного приросту ВВП від бази 2018 року.

3) *Авіаційна промисловість і космічна індустрія*. Авіакосмічна промисловість є однією з найбільш стратегічно важливих галузей вітчизняної економіки. Це й не дивно, адже їй притаманна дуже висока економічна складність. Україна входить до "елітного клубу" аерокосмічних держав із замкнутим циклом виробництва – їх у світі менше 10. У нас наявні усі складові інфраструктури, які дозволяють розробляти, випробовувати, серійно виготовляти літаки, супутники та ракети, двигуни до них, спеціальне обладнання, бортову радіоелектронну апаратуру, авіаційні агрегати, виконувати модернізацію та ремонт аерокосмічної техніки.

Однак попри величезний виробничий потенціал галузь перебуває у стані анабіозу. Протягом 2010-2015 рр. в Україні було виготовлено й передано замовникам лише 26 повітряних суден. З 2016 року не побудовано жодного серійного літака. Виробництво більшості моделей літаків призупинено, всього виробляється від 3 до 7 літаків на рік, тоді як за оцінками фахівців, для налагодження нормального виробничого, фінансового та операційного циклів, зниження витрат на виробництво одиниці продукції вітчизняна авіабудівна галузь повинна виробляти не менше 20 літаків на рік [147].

Сподіватися на стрімкий сплеск попиту зі сторони приватних замовників марно, тим більше в умовах жорсткої олігополії на глобальному рин-

ку повітряних суден, в той час як літакобудування в Україні залишається на 90-95% орієнтованим на експорт [148]. У всьому світі уряди створюють базовий попит на продукцію в цій галузі, даючи змогу виробникам досягти масштабів виробництва, які гарантуватимуть його беззбитковість, й надалі приймати одиничні замовлення від приватних структур.

Україна має стимулювати експорт вітчизняних літаків і гвинтокрилів в інші країни світу, у тому числі, за допомогою експортно-кредитного агентства. Не менш важливо вибудувати у галузі єдиний вертикально-інтегрований, ефективно функціонуючий комплекс, який допоможе зменшити витрати часу на підготовку нових моделей літаків до серійного виробництва.

Сьогодні частка літакобудування у вітчизняному ВВП менше 0,01%, тоді як у США сягає 1,4%, а у Франції завдяки знаменитому "Airbus" – до 4% ВВП [149]. Зважаючи на співвідношення обсягів виробництва повітряних суден і їх частки у вітчизняній економіці, можна вивести закономірність, що виробництво і технічне обслуговування в Україні 200 літаків на рік забезпечуватиме близько 1% ВВП.

За прогнозами Bank of America Merrill Lynch космічна індустрія, яка сьогодні оцінюється в 350 млрд дол. США за 30 років зросте у 8 разів – до 2,7 трлн дол. США [150]. Україна має усі шанси стати безпосереднім учасником та бенефіціаром цього космічного буму. Але для того щоб отримати \$2-3 млрд на рік та навіть більше треба усунути бар'єри розвитку галузі, передусім, такі як державна монополія на виготовлення ракетоносіїв. Такий законопроект про демонополізацію і розвиток космічної діяльності в Україні я ініціював в парламенті у 2019 р. Його проведення відкриває українську космічну індустрію для приватних інвестицій і світових лідерів. Дослідження, виробництво і навіть пуски зможуть здійснювати не лише державні, а й приватні підприємства.

Така демонополізація разом із модернізацією галузі та запровадженням сучасного корпоративного управління через залучення стратегічних міжнародних інвесторів перетворить українську космічну індустрію разом з авіабудуванням на доларовий 10-мільярдник.

4) *Хімічна промисловість*. За останні 10 років обсяги реалізації хімічної продукції скоротилися в доларовому еквіваленті в 2,5 рази – з 10,5 млрд до 4,3 млрд дол. США. За цей же період частка хімічної продукції у промисловому виробництві знизилась з 6,1% до 4,8%. В той же час, у промислово розвинутих країнах частка хімічної продукції у структурі промислового виробництва становить від 8 до 16%.

У 2018 році порівняно з 2010 роком обсяги експорту хімічної продукції скоротились в 3,3 рази – з \$5,2 млрд до \$1,6 млрд. При цьому в 2018 році в Україну імпортовано хімічної продукції на \$8,4 млрд, а від'ємне сальдо зовнішньої торгівлі за цією категорією товарів склало \$6,8 млрд [151].

Продукція хімічної галузі може сформувати базис для багатьох технологічно пов'язаних галузей та економіки в цілому. Вітчизняна хімічна галузь здатна стати однією з ключових складових процесу реіндустріалізації країни та її інноваційного розвитку.

Так, за оцінками Федерації роботодавців України та Союзу хіміків України, реалізація ряду реанімаційних заходів, що передбачені Стратегією розвитку хімічної галузі до 2030 року, допоможе вивести хімічну галузь з кризи й повернути втрачені протягом останніх десяти років 3,5-4 % ВВП і понад 120 тисяч робочих місць [152].

5) *Машинобудування*. Протягом 2008-2018 рр. частка машинобудування українському експорту знизилась з 16 до 11,2%. Обсяги виробництва у 2018 році склали лише 54,4% від тих, які були в галузі у 2008 р. Найскладніша ситуація спостерігається у секторі виробництва транспортних засобів. Майже повністю зупинилося виробництво легкових автомобілів. За даними асоціації автовиробників України [153], випуск нових легкових авто в Україні у період 2008-2017 рр. впав на 98,2% – з 401,6 до 7,3 тис. одиниць, число робочих місць у галузі скоротилось з 22,5 до 1,4 тис. Натомість у понад 14 разів зріс імпорту вживаних авто в режимі тимчасового ввезення (так звані "євробляхи") – з 4,1 до 59 тис. одиниць.

Таким чином, лише на прикладі легкових авто можна говорити про "втрачену" галузь, яка забезпечувала 160 млн податкових надходжень та 600 млн дол. США експортної виручки щорічно. Водночас імпорту легкових автомобілів у 2018 р. збільшив негативне сальдо торгового балансу на 2,2 млрд дол. Внутрішній попит на автомобілі, наразі, майже повністю задовольняється за рахунок імпорту.

Якщо Україні вдасться хоча б повернутися до обсягів випуску машинобудівної продукції рівня 2008 р., валовий продукт переробної промисловості зросте на 1,4 млрд дол. США на рік (9,3% від рівня 2018 р.), а ВВП – на 1,07% (виходячи з частки машинобудування у структурі реалізованої продукції переробної промисловості та частки переробної промисловості у ВВП). Але й це далеко не межа можливостей.

Надзвичайно яскравим прикладом поліпшення професії країни за рахунок автомобілебудування є сусідня Словаччина, яка побудувала цю індустрію практично з нуля. Стартувавши у середині 90-х з виробництва кількох десятків тисяч автомобілів на рік, через 10 років Словаччина виробляла вже 200 тис. авто, а ще через 10 років – більше 1 млн авто на рік. Цей виробничий і економічний бум, звісно ж, відбувся зовсім не випадково. Він став можливим завдяки потужному пакету інвестиційних стимулів, преференцій та бюджетної допомоги, які були цілеспрямовано використані урядом Словаччини для залучення інвестицій та розгортання нових високотехнологічних виробництв [154].

Сьогодні автомобільна промисловість Словаччини генерує більше 20 млрд дол. США на рік [155]. Немає причин, щоб у 10-15 річному горизонті Україна не змогла розвинути власну індустрію до рівня хоча б 10 млрд дол. США на рік, особливо враховуючи чисельність населення нашої країни в порівнянні з тією ж Словаччиною.

У 2019 році Skoda могла почати будувати завод в Україні. Це б принесло 1,4 млрд євро інвестицій та 4-5 млрд євро на рік високотехнологічного експорту, не кажучи про 5 000 високооплачуваних робочих місць. Але ця можливість "вагою" в понад 3% українського ВВП була упущена українським урядом. Незважаючи на візит до українського Прем'єр-міністра у 2017 р. керівництва компанії Skoda і переданий ними перелік 10 умов розміщення в Україні нового заводу, влада навіть не вступила в боротьбу за цю можливість. Серед основних побажань словацьких інвесторів було й запровадження стимулів для нових виробництв через індустріальні парки (інструмент економічного розвитку, який розглядався у попередньому розділі).

6) *Фармацевтика і медицина.* В 2018 році галузь охорони здоров'я згенерувала більше 2% вітчизняного ВВП [156], обсяг ринку лікарських засобів становить понад \$3 млрд. Сьогодні в Україні функціонує 113 фармацевтичних підприємств (мали ліцензію станом на 01.03.2019 року), що забезпечують роботою більше 24 тис. працівників і формують майже 1% ВВП [157].

Водночас через складність та довготривалість процедур реєстрації лікарських засобів за кордоном, невизнання українських сертифікатів якості GMP та реєстраційних посвідчень в інших країнах, високу економічну конкуренцію (особливо в низькоцінових сегментах) експорт вітчизняних лікарських засобів поки знаходиться на доволі низькому рівні – \$216 млн у 2018 році.

В той же час, очікується, що сукупний? середньорічний? приріст обсягу світових продажів лікарських засобів 2017-2024 роки буде суттєво вищим за попередній? аналогічний? період і становитиме 6% (проти 2% в 2010-2017 роках). В грошовому еквіваленті прогнозується зростання світового ринку продажів лікарських засобів з \$911 млрд у 2019 році до \$1 249 млрд у 2024 році [158].

У разі повноцінної реалізації реформи охорони здоров'я, запровадження страхової медицини, усунення бар'єрів на шляху розвитку фармацевтичної індустрії з акцентованою експортною орієнтацією, країна цілком може отримати ще один напрям економічної діяльності на \$10 млрд.

7) *IT-індустрія.* Сьогодні експорт IT-послуг, а це близько 90% IT-індустрії, приносить Україні до \$4 млрд на рік. Досить суттєва частка економіки – понад 3% ВВП. Україна входить в ТОП-30 найпривабливіших локацій для IT-аутсорсу та займає 4-те місце в світі за кількістю сертифікованих технічних фахівців [159].

Українська ІТ-індустрія зростає дуже швидко – більш ніж на 20% на рік. Асоціація "IT Ukraine" прогнозує збільшення експорту ІТ-послуг з України до \$8,4 млрд у 2025 році [160]. Навіть якщо після того темпи зростання ІТ-індустрії скоротяться до 10% на рік, до 2030 року вона виросте до \$14 млрд. Це +\$10 млрд до ВВП в порівнянні з поточним станом.

Якщо ж хоча б частково трансформувати модель ІТ-індустрії з аутсорсингової у продуктову та "цифровізувати" економіку, розвинувши внутрішній ринок ІТ-продуктів, потенціал зростання в цій складовій може виявитись навіть більшим за традиційний експорт ІТ-послуг.

Таким чином, розвиток та масштабування ІТ-індустрії може кожного року впевнено приносити Україні більше 2% ВВП відносно бази 2018 р.

8) "Зелені" інвестиції". Висока енергоємність української економіки (в 3,5 рази вища ніж в ЄС) обумовлює величезний потенціал інвестування в скорочення енергоспоживання. Інвестиційні потреби енергомодернізації лише будівель оцінюються в \$51 млрд [161]. Навіть якщо реалізувати цей потенціал протягом 20 років, це принесе країні понад \$2,5 млрд інвестицій в річному вимірі, або близько 2% ВВП відносно бази 2018 року.

Не менш масштабними є перспективи інвестування у відновлювальну енергетику в Україні. За даними дослідницької організації "Bloomberg NEF", у 2018 році світові інвестиції в "зелену" енергетику 5-й рік поспіль перевищили \$300 млрд, сягнувши \$332,1 млрд [162].

Крім цього, "BloombergNEF" відзначає Україну серед країн-лідерів інвестування в чисту енергію. У 2018 р. "зелені" інвестиції в Україні сягнули \$2,4 млрд, продемонструвавши 15-кратне зростання.

Глобальні тренди (в Німеччині у І півріччі 2019 р. половину електроенергії згенеровано з відновлювальних джерел [163]) та збереження "зеленого" тарифу в Україні свідчать про масштабні перспективи України на світовому ринку чистої енергії. Збереження поточного рівня інвестицій в українську "зелену" енергетику збільшуватиме "економічний піриг" України майже на 2% відносно бази 2018 року.

Необхідно наголосити, що інвестиції в енергетичну модернізацію також спричиняють потужний мультиплікативний ефект в інших галузях – будівництві, промисловості, сфері послуг тощо. А "зелена" енергетика (відновлювальні джерела енергії), на відміну від "традиційної" (вичерпуванні джерела енергії) є "висококорисним" видом економічної діяльності, подібним до промисловості зі зростаючою віддачею.

Таким чином, енергетична модернізація і розвиток відновлювальних джерел енергії в Україні несуть потенціал економічного зростання більше 5% ВВП від бази 2018 року.

9) *Транзит*. Транспортна система України включає понад 22 тис. км залізничних колій (які виходять на кордони, взаємодіють із залізницями 7 сусідніх

країн і на яких функціонує 40 міжнародних залізничних переходів), близько 170 тис. км автомобільних доріг, 30 аеропортів (130 злітних смуг), 18 державних морських торговельних портів (загальною технологічною потужністю понад 170 млн т), 4 рибних порти, 13 приватних портових пунктів і причалів, понад 42 тис. км нафтогазопроводів [164]). Значну частку вантажних перевезень становить транзит, що зумовлено вигідним розташуванням нашої країни, наявністю потужностей з переробки транзитних вантажів у портах та можливостей доставки трубопровідним транспортом вуглеводневої сировини.

Технологічні потужності національної транспортної інфраструктури дозволяють щорічно перевозити (залізницями, внутрішнім водним та автомобільним транспортом) і переробляти в портах понад 60 млн т вантажів. Однак цей потенціал використовується лише близько на 40% [165] та з кожним роком дедалі менше. Протягом 2008-2018 рр. експорт транспортних послуг України знизився на 23,2% (з 7,62 до 5,85 млрд дол.), а їх частка у загальному експорті послуг – на 11,9 в. п. (з 62,2 до 50,3%). Головна причина цього – великий ступінь зносу інфраструктури, занедбаність транспортно-логістичного комплексу в цілому. За оцінками The Global Competitiveness Report 2018, Україна посідає: 51 місце зі 140 країн за рівнем розгалуженості мережі автомобільних доріг та лише 123 місце за якістю цих доріг; 53 місце за мережею аеропортів та 94-е за якістю послуг повітряного транспорту; 43 місце за водним сполученням та 77-е за якістю послуг водного транспорту [166].

За оцінками Міністерства інфраструктури України, відновлення всієї вітчизняної транспортно-логістичної інфраструктури потребує \$18-24 млрд до 2030 року [167]. Серед іншого, це дасть відновити можливість 100-відсоткового використання транзитного потенціалу. В розрізі експорту транспортних послуг це рівноцінно зростанню у 2,5 рази, тобто підвищенню рівня використання потенціалу з 40 до 100% (з \$5,85 до \$14,63 млрд). Це забезпечить додаткові \$8,8 млрд експорту щорічно відтоді, як завершиться повна реконструкція інфраструктурних об'єктів. Це відповідає 6,8% ВВП від бази 2018 року.

10) *Туризм*. Нині туризм формує близько 1,5% української економіки, в той час як у світі цей показник сягає 10% від ВВП [168]. Після різкого падіння у 2013 році чисельності іноземних туристів, кілька років в Україні спостерігається відновлення висхідного тренду в туристичній індустрії. За даними Світового банку у 2017 році Україну відвідало більше 14 млн іноземних туристів (в 2013 році було майже 25 млн) [169]. Ці іноземні туристи витратили в Україні у 2017 році майже 2 млрд дол. (в 2013 році майже 6 млрд дол.).

Відповідно до "Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року", затвердженої урядом, передбачається зростання кількості іно-

земних туристів у 2,5 рази (до 30 млн осіб) та внутрішніх туристів в 5 разів (до 1,5 млн осіб), а також збільшення у 5 разів кількості туристичних об'єктів та робочих місць у цій сфері [170].

З урахуванням природно-рекреаційного потенціалу України, а також її історико-культурної спадщини та географічного розташування, за умови створення привабливих умов для розвитку туризму і популяризації України за кордоном, в 10-річній перспективі для української туристичної індустрії цілком реально досягнути позначки 10 млрд дол. на рік (з урахуванням ніші медичного туризму). Це тільки напряму додасть до економічного зростання країни понад 0,5% ВВП в річному вимірі від бази 2018 року. Розвиток туристичної індустрії також має значний опосередкований позитивний вплив на економічне зростання країни.

6.2. ОБҐРУНТУВАННЯ ПЕРСПЕКТИВНИХ ДЛЯ УКРАЇНИ НАПРЯМІВ ВИСХІДНОГО РУХУ ЛАНЦЮГАМИ ДОДАНОЇ ВАРТОСТІ

Концепція глобальних ланцюгів доданої вартості (Global Value Chains – GVC) розкриває послідовність та зв'язок бізнес-процесів протягом усього життєвого циклу продукту, – від ідеї створення до його постачання кінцевому споживачу (рис. 6.3).

Рис. 6.3. Схема глобального ланцюга доданої вартості

Джерело: [171].

Всеохоплюючий характер концепції глобальних ланцюгів доданої вартості дозволяє простежити принципово важливі закономірності, які стосуються проблем економічного розвитку, але детально ще не розглядалися у вітчизняних дослідженнях виробничо-експортного потенціалу в галузевому й товарному розрізі. Прикладом використання даної концепції може бути аналіз створення доданої вартості різними країнами світу при виробництві iPhone (рис. 6.4).

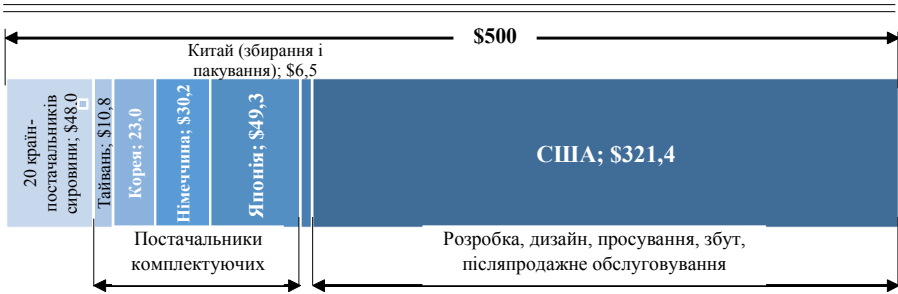

Рис. 6.4. Внесок країн у створення доданої вартості при виробництві iPhone

Джерело: [172].

Внесок близько 20 країн-постачальників сировини з Африки і Південної Азії складає \$48, що при роздрібній ціні кінцевого продукту у \$500 становить лише 9,6% (в середньому 0,48% на країну). Країни-виробники й постачальники комплектуючих (відеокамери, карти пам'яті, екрани тощо) – Тайвань, Корея, Німеччина та Японія – привносять у вартість кінцевого продукту \$113,3 (22,7%). Показово, що Китай, де відбувається тільки збірка пристрою з іноземних компонентів, робить внесок лише на рівні \$6,5 (1,3%). Компанія "Apple" у США зрештою акумулює 64,3% вартості своєї продукції [172].

Наведений приклад яскраво ілюструє, що від місця, яке країна займає у глобальному ланцюгу доданої вартості, безпосередньо залежить її внесок у формування вартості кінцевого продукту, а отже, й кінцевий рівень національного доходу і добробуту населення.

Очевидно, що економічна політика в країні, яка сформувала негативну міжнародну спеціалізацію на постачанні сировинних матеріалів, має бути спрямована на висхідний рух у ланцюгах доданої вартості, спершу до виробництва комплектуючих і продукції кінцевого споживання, а далі до спеціалізації й на невиробничій сфері.

З метою ідентифікації ланцюгів доданої вартості, які для вітчизняної промисловості "обриваються" на первинних, ресурсно-сировинних ланках, виділено 55 найбільших за вартісними обсягами товарних позицій в експортних (Додаток Д) та імпорتنих (Додаток Е) поставках за шестизначними кодами УКТЗЕД у 2017 р. Порівняльний аналіз переліків основних товарних позицій за експортом й імпортом дозволив виявити найбільші внутрішньогалузеві зв'язки, в яких українська економіка бере участь як постачальник сировини і напівфабрикатів в обмін на продукцію їх обробки закордоном (Додаток Ж). Відповідно, вибір галузевих пріоритетів трансформації національної економіки пов'язаний насамперед з можливостями зменшення негативного сальдо в торговельному балансі України за основними статтями.

Далі кожен з визначених кейсів розглядається в контексті перспектив руху догори в глобальних ланцюгах доданої вартості, передусім, через організації промислової переробки сировини всередині країни. Відповідні перспективи оцінюються з огляду на наявну сировинну базу, внутрішній попит на продукцію її переробки, що забезпечується іноземними виробниками, а також виробничо-експортний потенціал вітчизняної промисловості.

Додатково розглянуті кейси, обумовлені проблемами надмірного імпорту сировини та напівфабрикатів паливно-енергетичного комплексу, щодо яких в Україні існує власна ресурсна база (зокрема, газ природний, антрацит) або виробничі потужності (нафтопереробні заводи), для того щоб власними силами обробляти імпортовану сировину, а не ввозити відповідну продукцію переробки з інших країн.

Нижче наведені проекти, пов'язані з експортом сировини, яка може бути оброблена в Україні.

І. Зернові культури – комбікорми – м'ясо-молочна продукція. Провідні позиції сировинного експорту України, згідно Додатку Д мають зернові культури – кукурудза (\$2,97 млрд), м'яка пшениця (\$2,75 млрд), а також ячмінь (\$710,6 млн). Попри традиційно високі урожаї, надмірний експорт зернових з України розпочався доволі нещодавно. Ще в 2007 р. частка товарної групи 10 за УКТЗЕД "Зернові культури" у вітчизняному товарному експорті складала лише 1,6% (\$0,8 млрд), а за підсумками 2017 р. сягнула 15,0% (\$6,5 млрд). Відтак сировинна спеціалізація національної економіки у цій сфері сформувалась відносно нещодавно.

З початком нарощення експорту зернових в Україні прискорились темпи скорочення поголів'я великої рогатої худоби (ВРХ), свійських тварин і птиці (за винятком курей). Поголів'я ВРХ протягом 2007-2017 рр. скоротилось на 40,4% – з 6,2 до 3,7 млн голів, у тому числі корів з 3,3 до 2,1 млн голів. Аналогічні тенденції простежуються у виробництві продукції тваринного походження – молока і вовни (табл. 6.1).

Таблиця 6.1

Динаміка поголів'я свійських тварин і виробництва деяких видів продукції тваринництва в сільському господарстві України

Показники	2007	2009	2011	2013	2015	2017	2018	2018/2007
ВРХ, млн голів	6,2	5,1	4,5	4,6	3,9	3,7	3,5	-2,7
у т.ч. корови	3,3	2,9	2,6	2,6	2,3	2,1	2,0	-1,3
Свині, млн голів	8,1	6,5	8,0	7,6	7,4	6,7	6,1	-2,0
Вівці та кози, млн голів	1,6	1,7	1,7	1,7	1,4	1,3	1,3	-0,3
Молоко млн т	12,3	11,6	11,0	11,5	10,6	10,3	-	-2,0
Вовна тис. т	3,4	4,1	3,9	3,5	2,3	2,0	-	-1,4

Джерело: укладено автором на основі [178].

З огляду на ситуацію, що склалася, доцільним вбачається включення вітчизняних зернових у ланцюги доданої вартості в галузі тваринництва на національному рівні, як це відбувається з українськими зерновими в країнах ЄС. Пшениця, кукурудза, ячмінь та шрот з насіння соняшнику є основними складовими комбікормів для відгодівлі великої рогатої худоби та переважної більшості інших свійських тварин. Відповідно можна сформулювати такий ланцюг доданої вартості (рис. 6.5).

Рис. 6.5. Орієнтовна схема ланцюга доданої вартості у виробництві м'ясної продукції в країнах ЄС з використанням українського зерна

Джерело: укладено автором.

Зовнішньоторговельні "перехрестя" в експорті сировини та імпорту готової продукції з неї в розглянутому секторі наведені в табл. 6.2.

Таблиця 6.2

Співвідношення цінних показників вітчизняного експорту зернових й відходів насіння соняшнику та імпорту продукції з їх використанням у 2017 р.

Експорт				Імпорт			
100590	Кукурудза	\$2,97 млрд. 19,4 млн. т	153,4 \$/т	020000	М'ясо і субпродукти свійських тварин	\$112,0 млн. 203 тис. т	551,6 \$/т
100199	Пшениця м'яка	\$2,75 млрд. 17,3 млн. т	159,3 \$/т	190000	Готові продукти із зерна	\$117,8 млн. 65,7 тис. т	1792,2 \$/т
230630	Тверді відходи з насіння соняшнику	\$787,0 млн. 4,8 млн. т	164,0 \$/т	0401-06	Молоко і молочні продукти	\$64,8 млн. 18,3 тис. т	3542,8 \$/т
100390	Ячмінь	\$710,6 млн. 4,9 млн. т	146,3 \$/т	1601-02	Готові харчові продукти з м'яса	\$15,6 млн. 3,5 тис. т	4419,4 \$/т

Джерело: [179].

Проблема переорієнтації експорту зернових на внутрішнє виробництво м'ясо-молочної продукції вже розглядалась вітчизняними вченими Національної академії аграрних наук та Інституту аграрної економіки. Зокрема, згідно розрахунків О.Шпичак та О.Боднар [173] при використанні 100 тис. т зерна можна виробити:

"260 тис. т молока, що дозволить одержати у 5,4 рази більше доданої вартості порівняно з експортом зернових. Крім того, це сприятиме створенню додаткових 930 робочих місць в спеціалізованих молочних комплексах;

"18 тис. т м'яса свиней, що дозволить одержати у 6,7 рази більше доданої вартості порівняно з експортом зернових. Крім того, це сприятиме створенню додаткових 440 робочих місць в спеціалізованих відгодівельних комплексах з високим рівнем механізації.

Виходячи з даних розрахунків, відновлення обсягів виробництва лише молока і свинини хоча б до рівня 2007 р. (табл. 6.1) дозволить скоротити сировинний експорт зернових на 1,26 млн т та створити понад 9,3 тис. робочих місць. Своєї черги, це збільшить випуск продукції тваринництва на \$1,2 млрд або на 42,6% від рівня 2018 р. (з урахуванням в середньому шестиразової переваги у здатності генерувати додану вартість порівняно з вирощуванням зернових). Валовий продукт галузі тваринництва у 2018 р. склав близько \$2,8 млрд або 2,15% у структурі ВВП України. Звідси зростання цього сектора на 42,6% відповідатиме в середньому 1% обсягу вітчизняного ВВП від бази 2018 року.

II. Залізна руда – чорні метали – продукція машинобудування. Друге місце за вартісними обсягами у вітчизняному сировинному експорті посідають руди та концентрати залізні (майже \$2,59 млрд). Як і у випадку зернових культур, експорт залізних руд відчутно зріс протягом останнього десятиріччя. У 2007-2017 рр. частка товарної групи 26 за УКТЗЕД "Руди, шлаки, зола" в товарному експорті України збільшилась з 2,2% до 6,3%, а у вартісному вираженні – з \$1,1 млрд до \$2,7 млрд.

Основним чинником зростання експортних поставок вітчизняної руди є підвищення попиту на неї на світовому ринку, насамперед зі сторони Китаю, в якому власних розвіданих покладів цієї мінеральної сировини вистачить лише на 8 років. На сьогоднішні, практично всі потужності Полтавського гірничо-збагачувального комбінату працюють на виконання 10-річного контракту з китайськими металургами, а з 2015 р. ним розпочато промислову експлуатацію нового Єристовського родовища залізо-містких руд. Полтавський ГЗК не є вертикально інтегрованим у вітчизняну металургійну чи машинобудівну галузі, а тому працює винятково на експорт, мало переймаючись стимулювання внутрішнього попиту на власну сировину [174]. Зокрема, за підсумками 2017 р. лише до Китаю з України вивезено 11,8 млн т залізних руд.

Іншим чинником зростання обсягів експорту залізних руд стало падіння вітчизняного виробництва чорних металів від початку світової фінансово-економічної кризи 2009 р. У свою чергу, стагнація металургійної галузі відбулася внаслідок, по-перше, перенасичення світового ринку чорних металів і падіння глобального попиту на них, а по-друге, через скорочення внутрішнього попиту на метали з боку виробників машинобудівної продукції, які значно зменшили власний випуск під впливом світової фінансово-економічної кризи (табл. 6.3).

Таблиця 6.3

Динаміка виробництва основної продукції чорної металургії та машинобудування в Україні у 2007-2018 рр.

Показники	2007	2009	2011	2013	2015	2017	2018	2018/2007
Руди залізні неагломеровані, млн т	-	-	173	185	175,1	165,3	160,5	-7,2%
Чавун, млн т	35,6	25,7	28,9	29,1	21,9	20,1	20,5	-42,4%
Напівфабрикати, отримані безперервним литтям, млн т	14,7	14,6	17,8	18,7	11,9	10,6	9,3	-36,7%
Готовий прокат чорних металів, млн т	24,5	16,1	19,5	17,8	12,1	11,7	-	-52,2%
Вагони вантажні, тис. шт.	31,5	12,7	52,7	25,3	1,4	6,8	11,1	-64,8%
Трактори для сільського і лісового господарства, тис. шт.	5,3	1,4	6,8	4,3	4,2	3,3	2,4	-37,7%
Комбайни зернозбиральні, шт.	137	56	399	68	100	69	45	-67,2%

Джерело: [180].

Як видно, обсяги видобутку залізної руди не зазнали суттєвих змін (-7,2%), тоді як рецесія найбільше зачепила виробництва продукції з вищим рівнем обробки, насамперед зернозбиральних комбайнів (-67,2%), вантажних вагонів (-64,8%), готового прокату чорних металів (-52,2%). Однак найбільший занепад протягом аналізованого періоду відбувся у вітчизняному автомобілебудуванні, криза в якому призвела до найбільш суттєвого наروшення вартісних обсягів імпорту протягом аналізованого періоду. Якщо у 2008 р. в Україні було випущено 401,6 тис. легкових і 11,8 тис. вантажних автомобілів, то у 2017 р. лише 7,3 та 0,4 тис. одиниць відповідно (табл. 6.4).

У 2017 р. сумарний імпорт лише тих видів продукції автомобільного та сільськогосподарського машинобудування, які потрапили в топ-55 (Додаток Е), склав \$3,23 млрд, що більш ніж на \$640 млн перевищує вартісні обсяги експорту залізних руд. Ключові "перехрестя" у торговому балансі України щодо експорту руд та імпорту виготовленої з їх використанням кінцевої продукції наведено в таблиці 6.5.

Динаміка виробництва, зовнішньої торгівлі легковими автомобілями та числа робочих місць у їх виробництві в Україні у 2008-2017 рр., тис. штук

Показники	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Виробництво	401,6	65,6	75,3	97,5	69,7	45,8	25,9	5,7	4,3	7,3
Експорт	73,3	18,0	32,7	39,8	26,8	5,9	2,1	0,1	0,03	0,07
Імпорт:	371,0	61,2	106,7	189,9	205,0	173,2	62,7	62,4	87,8	139,5
- нові	366,8	59,5	104,4	186,5	197,0	164,4	58,0	38,2	65,6	80,5
- вживані	4,2	1,7	2,3	3,4	8,0	8,8	4,7	24,2	22,2	59,0
Робочі місця	22,5	14,3	11,3	9,7	9,7	7,1	4,8	2,0	1,4	1,4

Джерело: [153].

III. Титанова руда – вироби з титану. Нераціональним залишається також використання руд кольорових металів вітчизняного видобутку, насамперед титанових. Україна володіє близько 18-20% світових запасів титанових руд, які зосереджені в 40 родовищах. З них 15 мають високий ступінь розвідки і промислового освоєння. Україна належить до семи країн світу, здатних виробляти якісну титанову сировину – губчастий титан. Більше того, лише Україна, Китай та США мають повний цикл виробництва титанового прокату ("ільменіт – губка – зливки – прокат").

Відповідна продукція з титану використовується більшістю найбільш високотехнологічних галузей промисловості: авіакосмічною, автомобілебудівною, суднобудівною, хімічною, фармацевтичною, нафтовидобувною, енергетичною, будівельною тощо (рис. 6.6).

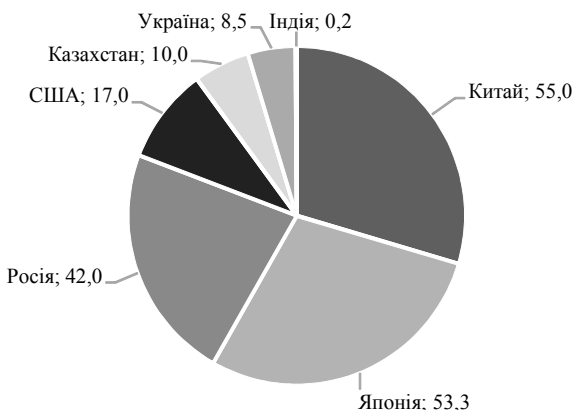

Рис. 6.6. Світове виробництво губчастого титану за країнами-виробниками у 2016 р., тис. т

Джерело: [175].

Таблиця 6.5

Співвідношення цінкових показників вітчизняного експорту залізних руд і брухту чорних металів та імпорту продукції з їх використанням у 2017 р.

Експорт		Імпорт			
		870331-870333	Легкові автомобілі дизельні	\$1,20 млрд. 86,5 тис. шт.	13,9 тис. \$/шт. 7700,0 \$/т
260111	Руди та концентрати залізні, неагломер.	870322 870323	Легкові автомобілі бензинові	\$771,4 млн. 60,2 тис. шт.	12,8 тис. \$/шт. 8846,7 \$/т
260112	Руди та концентрати залізні, агломер.	870120 870190	Трактори	\$665,6 млн. 39,2 тис. шт.	17,0 тис. \$/шт. 3947,1 \$/т
720449	Відходи та брухт чорних металів	843351	Комбайни зернозбиральні	\$309,7 млн. 3,2 тис. шт.	95,2 тис. \$/шт. 6762,3 \$/т
		870421	Вантажні автомобілі масою до 5т	\$170,2 млн. 23,2 тис. шт.	7,3 тис. \$/шт. 3905,5 \$/т
		870590	Транспортні засоби спешпри-значення	\$114,8 млн. 794 шт.	144,6 тис. \$/шт. 14059,5 \$/т

Джерело: [179]

Проте, незважаючи на весь потенціал, Україна здебільшого експортує титанові руди, майже не виробляючи губчастого титану, не кажучи вже про продукцію глибшої обробки (табл. 6.6).

Таблиця. 6.6

Співвідношення цінних показників вітчизняного експорту титанових руд та імпорту продукції з їх використанням у 2017 р.

Експорт				Імпорт			
261400	Руди та концентрати титанові	\$105,2 млн. 583,8 тис. т	180,3 \$/т				
810820	Титан необроблений губчастий	\$44,7 млн. 7,5 тис. т	5962,4 \$/т	810890	Вироби з титану: прутки, бруски, труби, дрiт, листи	\$13,7 млн. 0,6 тис. т	23687,9 \$/т
720291	Феро-титан	\$11,7 млн. 3,4 тис. т	3442,8 \$/т				

Джерело: [179]

Таким чином, маючи 20% запасів титанових руд, частка України у виробництві первинного напівфабрикату з цих руд – губчастого титану становить лише 4,6%. Його виробництво сягає 8,5 тис. т на рік (при можливості виробляти до 18 тис. т), з яких 7,5 тис. т спрямовується на експорт. Водночас руди та концентрати титанові Україна експортує в обсязі 583,8 тис. т. на рік. За оцінками експертів [175], це пов'язано з істотним надлишком світових виробничих потужностей. При фактичному світовому виробництві титанової губки в обсязі 186 тис. т загальні виробничі потужності зазначених семи країн сягають майже 300 тис. т, внаслідок чого розгортається шалена боротьба за доступ до титанових руд і концентратів. Очевидно, що не маючи стратегічного бачення розвитку галузі, Україна наразі програє цю боротьбу, залишаючись в ролі сировинного придатку.

На вищих рівнях переробки титану спеціалізуються країни Західної Європи (Великобританія, Німеччина, Франція, Іспанія та Італія), США і Південна Корея, які споживають основні обсяги виробленого у світі губчастого титану для потреб авіакосмічної промисловості.

За наявними міжнародними прогнозами [176], до 2026 р. світовий ринок титану і титанова галузь в цілому динамічно розвиватимуться. Світовий попит на губчастий титан зросте на понад 60%, а попит на вироби з титану в авіакосмічній та фармацевтичній галузях зростатиме на 5% щорічно. Світовий попит на титан для потреб металургійної та будівельної галузей зростатиме на 1,7% щорічно. З огляду на це, нагальне вирішення проблем сировинної орієнтації у вітчизняній титановій галузі дозволить Україні скористатися перевагами сприятливої кон'юнктури світових ринків для нарощення виробничо-експортного потенціалу у секторі вищого рівня обробки кольорових металів. А враховуючи унікальне становище України як однієї з трьох країн, що має повний цикл виробництва титанового прокату, перед нею відкриваються перспективи не лише відродження вітчизняної авіакосмічної галузі, а й входження до глобального кластеру літако- і ракетобудування як одного з основних споживачів виробів з титану.

За вказаних умов повне завантаження вітчизняних потужностей з виробництва титанового прокату забезпечить додаткові \$200 млн експорту на рік, а отже щорічний приріст ВВП на додаткові 0,15%.

IV. Лісоматеріали необроблені – продукція лісопромислового комплексу. Значні перспективи висхідного руху ланцюгами вартості зберігаються у лісопромисловому комплексі України, що охоплює деревообробну, целюлозно-паперову, меблеву й лісозаготівельну галузі промисловості. На сучасному етапі міжнародна спеціалізація України в даній сфері сформувалась на продукції первинної обробки деревини, адже основі позиції в експорті посідає продукція за кодом 440710 "Лісоматеріали розпиляні або розколоті хвойних порід" (\$318,2 млн), а також за кодом 440890 "Листи для облицювання та листи для фанери клеєної" (\$173,2 млн). До топ-55 позицій експорту потрапила й продукція за кодом 940190 "Частини меблів для сидіння" з вартісним обсягом поставок закордон у \$160,5 млн. Проте поглиблений аналіз за 8-значними тарифними лініями показав, що на частини дерев'яних меблів для сидіння (код 94019030) припадає лише \$7,1 млн або 4,4% від обсягів експорту за даною товарною позицією.

Істотними залишаються фізичні обсяги експортних поставок вітчизняної деревини паливної (код 4401) – понад 1,97 млн т, які забезпечують лише \$114,3 млн валютної виручки на рік. Поряд з цим, дослідження на основі порівняння даних дзеркальної статистики Державної служби статистики України та Євростату вказують на те, що під виглядом деревини паливної до ЄС в обхід мораторію на експорт лісу-кругляка щороку вивозиться 450-480 тис. т лісоматеріалів необроблених. Як наслідок, у вітчизняних деревообробних підприємств через контрабанду лісу досі є проблеми з доступом до сировини внутрішньої заготівлі, у першу чергу, до дефіцитних сортиментів лісоматеріалів (технічної та фансировини), використовуваних у виробництві про-

дукції глибокої переробки – деревоволокнистих і деревостружкових плит, фанери, що, своєї черги, служать базовими комплектуючими для виготовлення меблів та столярно-будівельних виробів.

Паливна деревина також є цінною сировиною для виробництва низки видів продукції з високим рівнем доданої вартості. Основним напрямом її переробки є виготовлення пелет, брикетів та гранул, які можуть використовуватись як домогосподарствами для спалювання, так і для виробництва електроенергії в якості альтернативного джерела. Сучасні технології дозволяють застосовувати паливну деревину у виробництві деревного борошна, яке має надзвичайно широке застосування в різних галузях промисловості – хімічній (виробництво фенопластів, полімерних композицій, добрив), металургійній (при виробництві феросплавів й виготовленні ливарних форм), сільськогосподарській (як добавка до деяких комбікормів, у промисловому вирощуванні грибів, копченні риби та м'яса). Також деревне борошно застосовується як сировина для виробництва вибухових речовин.

В контексті дисбалансу у зовнішньоторговельних потоках та негативної динаміки промислового виробництва найбільш несприятливою у вітчизняному лісопромисловому комплексі залишається ситуація в целюлозно-паперовій галузі. Сальдо торгівлі продукцією в галузі залишається негативним і сягає -\$132,3 млн. Значне розгалуження товарних позицій за чотиризначними кодами в діапазоні 4801-10, які охоплюють різні види паперу та картону, призвело до того, що окремі з них за шестизначним кодом не потрапили в топ-55 по імпорту. Проте за переважною більшістю з них спостерігається значний імпорт за майже повної відсутності експорту.

Позитивним винятком можна вважати імпорт паперу, що використовується як основа для виготовлення шпалер (код 480240), у розмірі \$25,1 млн, оскільки він переробляється в Україні на шпалери й аналогічні покриття для стін (код 481420) та експортується в обсязі \$132,7 млн. Поряд з цим, виробництво шпалер в Україні протягом 2011-2018 рр. впало зі 113 до 54 тис. т на рік. Загальне виробництво паперу, картону і виробів з них знизилось на 6,9% (табл. 6.7).

Таблиця 6.7

**Динаміка вітчизняного виробництва паперової продукції
у 2011-2017 рр., тис. т**

Товарні групи	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2017/2011
Папір та картон некрейдовані для друку і писання	33,2	14,6	13,7	8,7	3,5	2,8	1,3	1,4	-31,8
Папір та картон некрейдовані технічного призначення	465	472	497	442	392	399	435	445	-20

Закінчення табл. 6.7.

Товарні групи	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2017/ 2011
Папір та картон гофровані	158	159	168	146	149	149	160	149	-9
Папір санітарно-гігієнічного і побутового призначення	113	129	121	124	119	115	120	127	14
Папір туалетний	93	104	111	115	102	104	106	105	12
Коробки і ящики з паперу та картону	528	543	595	557	474	511	542	605	77
Шпалери та інші вироби з паперу для покриття стін	113	117	119	117	57	60	65	54	-59

Джерело: [180].

Основні зовнішньоторговельні "перехрестя" в експорті сировини та імпорті готової продукції з неї у вітчизняному лісопромисловому комплексі наведені в таблиці 6.8.

Розрахунки за даними таблиць "витрати-випуск" показали, що частка необроблених лісоматеріалів у вартості виготовленої з них готової продукції деревообробної промисловості в ЄС складає близько 9,4%, а в паперовій продукції – лише 1,02%.

Отже, реалізація виробничих інвестиційних проектів у лісопромисловому комплексі України з використанням вітчизняної деревини сприятиме створенню в національній промисловості відповідно у 10,6 (100/9,4) та у 98,0 (100/1,02) разів більше доданої вартості. Зважаючи на дані співвідношення й поточні обсяги сировинного експорту в галузі, реалізація відповідних інвестиційних проектів в деревообробці має потенціал підвищити обсяги експорту протягом декількох років на понад \$3 млрд., що еквівалентно 2,3% ВВП від бази 2018 року.

V. Пісок – скло. Додатковий аналіз за фізичними обсягами експорту дозволив виявити значні поставки кварцових та кремнеземних пісків, що використовуються у виробництві скла (код 250510). У 2017 р. їх експорт склав 333,4 тис. т (98,9% якого спрямовано в Білорусь і РФ), за які одержано валютної виручки всього \$6,3 млн. При цьому, імпорту скла (код 7005) у 2017 р. становив 346,7 тис. т, на які витрачено \$110,4 млн. А 83,1% імпорту скла припадає на ті самі РФ і Білорусь. Експортуючи піски в середньому по \$18,9/т, Україна імпортує скло з них середньою вартістю \$318,4/т. Отже, за деякими галузями промисловості роль сировинного приросту притаманна Україні і на пострадянському просторі (табл. 6.9).

При цьому, для зовнішньої торгівлі України характерний хронічний дефіцит балансу для товарної групи 70 "Скло і вироби зі скла". У 2018 р. вартісні обсяги імпорту відповідної продукції (\$316,4 млн) майже удвічі перевищили її експорт (\$160,3 млн).

Таблиця 6.8

Співвідношення цінних показників вітчизняного експорту лісоматеріалів й імпорту продукції їх переробки у 2017 р.

Експорт			Імпорт			
440100	Деревина паливна	\$114,3 млн 1,97 млн. т	57,7 \$/т	470300 Целюлозна деревина	\$31,1 млн. 52,8 тис. т	589,5 \$/т
440710	Лісоматеріали розпиляні хвойних порід	\$318,2 млн. 1,68 млн. т	189,1 \$/т	471100 Плити деревоволокнисті	\$95,4 млн. 186,0 тис. т	512,9 \$/т
440791	Лісоматеріали розпиляні з дуба	\$94,6 млн. 212,9 тис. т	444,3 \$/т	4802-05 Папір і картон некрейдовані	\$255,2 млн. 321,5 тис. т	793,8 \$/т
440890	Листи для облицювання	\$173,2 млн. 126,4 тис. т	1370,0 \$/т	4810-11 Папір та картон з покриттям	\$306,6 млн. 223,1 тис. т	1373,9 \$/т
				481900 Тара з паперу та картону	\$76,9 млн. 27,4 тис. т	2811,1 \$/т
				940330- 940360 Дерев'яні меблі	\$31,9 млн. 11,4 тис. т	2798,2 \$/т

Джерело: [179].

Таблиця 6.9

**Співвідношення цінних показників експорту пісків
та імпорту скла у 2017р.**

Експорт		Імпорт			
		700500	Скло термічно поліроване	\$110,4 млн. 346,7 тис. т	318,4 \$/т
		700900	Дзеркала скляні	\$11,3 млн. 15,6 тис. т	724,4 \$/т
250510	Піски кременеземні та кварцові	701900	Скловолокно	\$57,9 млн. 50,5 тис. т	1146,9 \$/т
		701300	Посул, кухонні й туалетні речі зі скла	\$44,3 млн. 26,2 тис. т	1692,2 \$/т

Джерело: [179].

Аналіз динаміки імпорту товарів скляної промисловості показав, що впродовж 2007-2018 рр. спостерігається тенденція до помірному збільшенню обсягів імпорту, у першу чергу, за базовими товарними групами галузі, до яких належать скловолокно й термічно поліроване скло (рис. 6.7).

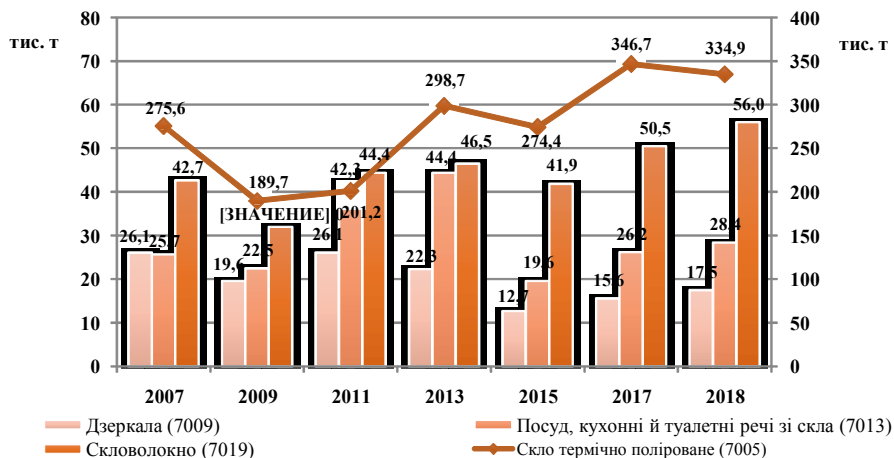

Рис. 6.7. Динаміка імпорту в Україну деяких видів продукції зі скла у 2007-2018 рр.

Джерело: [179].

Одним із основних чинників занепаду вітчизняної скляної промисловості, зменшення виробництва та збільшення обсягів імпорту продукції залишається проблема технічного переоснащення українських переробних потужностей. Виробництво скляної продукції в Україні є надто енергоємним, порівняно з закордонними виробниками (зокрема, 30-40% ціни скляного посуду складають витрати на газ). Ефективне залучення інвестицій і впровадження нових сучасних технологій, нового устаткування на склозаводах дозволить зменшити кількість відходів та дасть можливість значно зекономити паливо й енергоресурси, а отже знизити собівартість продукції та підвищити її конкурентоздатність.

Однак в разі успішної модернізації відповідних потужностей, українські виробники зіштовхнуться з ускладненим доступом до кременистих і кварцових пісків вітчизняного видобутку, оскільки найбільші їх родовища знаходяться на Донбасі на тимчасово непідконтрольній території чи у безпосередній близькості до зони ведення бойових дій. Найбільші родовища пісків, що використовуються у скляній промисловості України, знаходяться у Донецькій (Новомихайлівське, Авдіївське), Харківській (Новоселівське), Чернігівській

(Глібівське), Львівській (Великогібовицьке) областях. Загальні запаси скляних пісків України сягають 110-120 млн т. На Донецьку, Харківську та Чернігівську області припадає близько 86% вітчизняного видобутку скляних пісків.

Видобуток кременистих та кварцових пісків (скляних) в Україні впродовж 2013-2018 рр. скоротився на понад 1,08 млн т (або на 35,1%), тоді як їх експорт у даний період знизився лише на 360,0 тис. т (табл. 6.10).

Таблиця 6.10

Динаміка видобутку кременистих і кварцових (скляних) пісків та виробництва скляної продукції в Україні у 2013-2018 рр.

Товарні групи	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2018/ 2013
Піски кременисті та кварцові, тис. т	3075,3	2604,3	2189,9	2285,9	2038,2	1994,5	-35,1
Скло листове, тис. т	16,6	16,3	9,7	10,4	10,0	11,9	-28,3
Скло безпечне (безосколкове) загартоване, тис. м ²	872,9	535,1	882,3	1089,4	975,0	1058,5	21,2
Скло безпечне (безосколкове) багатощарове, т	13867,0	3424,0	2340,0	581,0	112,0	2342,0	-83,1
Вироби багатощарові ізолюючі зі скла, тис. м ²	3458,1	2180,3	2101,8	2417,8	2510,2	2153,9	-37,7
Дзеркала скляні, в рамах або без рам, т	1133,0	2137,0	7426,0	9310,0	-	-	721,7
Банки зі скла для консервування; пробки, кришки та засоби для закупорювання інші, зі скла, тис. т	189,3	214,5	164,3	164,1	196,6	177,8	-6,1
Пляшки зі скла безбарвного і кольорового, місткістю менше 2,5 л, млн шт.	2239,6	2129,5	1956,7	2060,7	2101,7	2193,4	-2,1
Стрічки, пряжа та пасма рублені, зі скловолкна, т	587,0	652,0	590,0	586,0	-	458,0	-22,0
Скловолкно, включаючи скловату, та вироби з них, т	-	996,0	2411,0	2559,0	3022,0	2392,0	-
Вироби зі скла лабораторного, гігієнічного чи фармацевтичного призначення, градуйовані чи неградуйовані, тис. т	20,0	17,9	15,3	7,0	-	2,7	-86,5

Джерело: [179].

В умовах стрімкого скорочення доступу до кременистих і кварцових пісків вітчизняного видобутку серед українських підприємств скляної промисловості позитивна динаміка спостерігалась лише у виробників дзеркал і загартованого скла. По іншій продукції темпи падіння виробництва перевищували темпи скорочення видобутку пісків, зокрема, обсяги виробництва ізолюючих виробів зі скла у 2013-2018 рр. впали на 37,7%, виробів зі скла лабораторного призначення – на 86,5%, а обсяги виготовлення багат шарового скла скоротились на 83,1%. За даними Державної служби статистики України, обсяги вітчизняного виробництва та реалізації продукції за КВЕД 23.1 "Виробництво скла та виробів зі скла" знизились з \$572,1 млн у 2013 р. до \$449,2 млн у 2018 р. Отже, відновлення ланцюгів створення доданої вартості у скляній промисловості України сприятиме зростанню її обсягів щонайменше на \$122,9 млн, що відповідає 0,1% ВВП рівня 2018 р.

VI. Вогнетривка глина – металургія – будівельна кераміка. Обсяги видобування та експорту вогнетривкої глини в Україні зростають стрімкими темпами, незважаючи на циклічні коливання в розвитку економіки. У 2017 р. відповідна товарна позиція за кодом УКТЗЕД 250830 опинилась на 27-у місці у топ-55 позицій по експорту. Вартісні обсяги поставок вогнетривкої глини вітчизняного видобутку закордон сягнули \$236,0 млн, а фізичні обсяги склали майже 6,0 млн. т при тому, що ще у 2010 р. Україна експортувала лише трохи більше 3,5 млн т вогнетривкої глини. Порівняльний аналіз статистичних даних по видобутку й експорту цієї продукції засвідчує, що відповідні компанії видобувної промисловості України орієнтовані, в першу чергу, на зовнішні ринки. За підсумками 2018 р. з України було експортовано 68,7% видобутої на її території вогнетривкої глини. Протягом 2013-2018 рр. динаміка видобутку цього ресурсу практично повністю корелює з динамікою його експорту (рис. 6.8).

На Державному балансі в Україні 30 родовищ вогнетривких глин (з них – 3 комплексні), 12 родовищ зараз розробляються. Основним районом покладів вогнетривких глин, придатних промислового використання, є північно-західна частина Донбасу. Розвідані запаси промислових категорій вогнетривких глин на підконтрольній Україні території становлять понад 474 млн т (станом на 01.01.2017 р.).

Близько половини вітчизняного споживання вогнетривких глин припадає на виробництво жаростійких матеріалів для металургійної, коксохімічної, скляної промисловості. Зокрема, ними облицьовують доменні металургійні та скляні печі, їх також застосовують у виробництві сталерозливного припасу. Однак по мірі відмови від мартенівського способу виплавки металів та переходу до використання більш сучасних електропечей і конверторів попит на вогнетривку глину у підприємств металургійної галузі стрімко знижується.

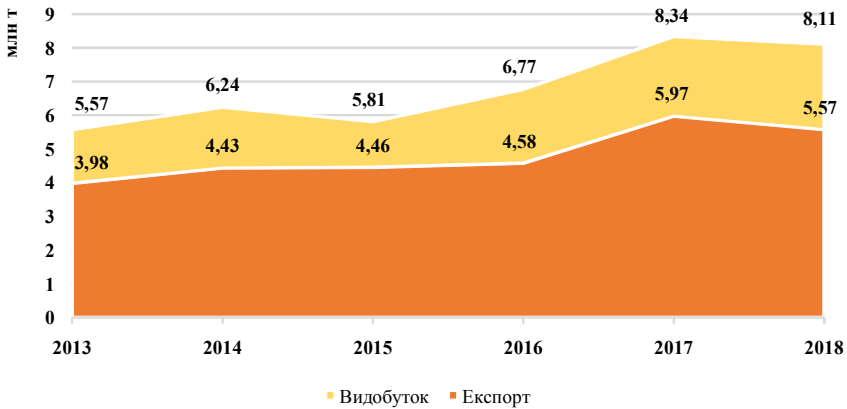

Рис. 6.8. Динаміка видобутку й експорту вогнетривких глин в Україні у 2013-2018 рр.

Джерело: [179; 180].

У зв'язку з цим необхідна активізація використання вогнетривкої глини у вітчизняному виробництві будівельної і іншої грубої кераміки (плит для підлоги, вогнетривкої клінкерної цегли, каналізаційних і дренажних труб, різноманітних стійких до агресивних кислот керамічних виробів тощо). Властивості цього виду глин дозволяють застосовувати їх у виробництві ряду будівельної продукції, попит на яку за умов реалізації масштабних проектів розвитку інфраструктури зростатиме так само стрімко, як і на продукцію металургійної галузі.

Наразі дані офіційної статистики свідчать про спадну динаміку виробництва в Україні вогнетривкої будівельної кераміки. Зокрема, вітчизняне виробництво продукції за КВЕД 23.20.12.35 "Цегла, блоки і плитки, вогнетривкі та вироби вогнетривкі керамічні будівельні..." протягом 2013-2017 рр. знизилось на 20,3%, з 204,4 до 162,6 тис. т. Імпорт даної продукції досі не набув масштабних обсягів, проте поступово зростає: у 2013 р. в Україну було ввезено 27,9 тис. т продукції за кодом 6902 УКТЗЕД "Цегла вогнетривка...", а в 2017 р. – вже 33,8 тис. т. Імпорт здійснюється переважно з РФ (19,3%), Китаю (16,1%), Німеччини (13,2%).

Виявлення зовнішньоторговельних "перехресть" щодо експорту з України вогнетривких глин й імпорту виготовленої з таких глин керамічної продукції засвідчили істотну різницю в цінах сировини та готової продукції з неї. Так, середньорічна ціна експорту 1 т вогнетривкої глини з України склала \$39,6, тоді як імпорт вогнетривкої цегли – \$867,1/т (табл. 6.11).

Таблиця 6.11

**Співвідношення цінових показників експорту
вогнетривких глина та імпорту вогнетривких керамічних
будівельних матеріалів з них у 2017 р.**

Експорт				Імпорт			
250830	Глина вогнетривка	\$236,0 млн. 5,97 млн. т	39,6 \$/т	690200	Цегла вогнетривка	\$29,3 млн. 33,8 тис. т	867,1 \$/т
690200	Цегла вогнетривка	\$15,3 млн. 33,9 тис. т	452,8 \$/т	690300	Інші вироби з вогнетривкої кераміки	\$11,3 млн. 6,1 тис. т	3799,1 \$/т

Джерело: [179].

Сучасні технології виробництва вогнетривкої цегли передбачають використання 2,5 м³ глини на виготовлення 1000 шт. цеглин. У ваговому співвідношенні це відповідає споживанню 6,175 т глини на виробництво 3,5 т цегли (1,76:1). Звідси, з експортованих 5,97 млн т глини (табл. 6.11) можна виготовити 3,39 млн т цегли. При середній ціні вітчизняного експорту 1 т цегли в \$452,8, загальний експорт даного обсягу переробленої продукції складе понад \$1,5 млрд. Позаяк експорт вогнетривкої глини за такого сценарію припиниться (мінус \$236,0 млн), чистий ефект зростання експорту складе майже \$1,3 млрд., що відповідає майже 1% зростання ВВП України відносно бази 2018 року.

Проекти, пов'язані з надмірним імпортом готової продукції.

VII. Нафтопереробка. Перші позиції у вартісних обсягах товарного імпорту України посідають дистилати нафти: середні (дизельне пальне, газойлі, авіаційне паливо), важкі (мазут) та легкі (автомобільний бензин). У 2017 р. вітчизняний імпорт продукції за кодом 271019 УКТЗЕД "Середні та важкі дистилати нафти" перевищив \$3,3 млрд, а за кодом 271012 "Легкі дистилати нафти" – \$834 млн, що разом сягає \$4,1 млрд або 8,35% імпорту товарів. І хоча вартісні показники імпорту цих нафтопродуктів демонструють негативну динаміку (що пов'язано з обвалом цін на нафту у 2014-2015 рр. на понад 40%), фізичні обсяги їх ввезення стрімко зростають. Так, якщо у 2010 р. Україна імпортувала 4,2 млн т продуктів нафтопереробки, то у 2017 р. – 7,8 млн т.

Поряд з цим, спостерігається істотне падіння як імпорту так і вітчизняного видобутку сирої нафти, з якої слід було б одержувати вкрай необхідні дистилати за рахунок використання національних переробних потужностей (рис. 6.9).

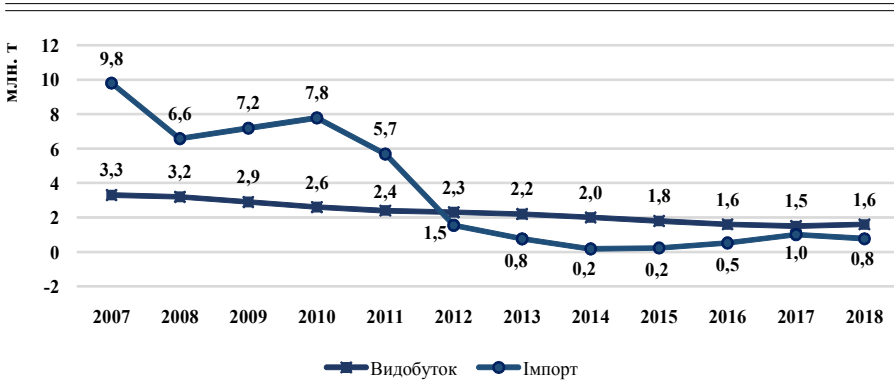

Рис. 6.9. Динаміка видобутку й імпорту в Україні сирої нафти у 2007-2018 рр.

Джерело: [180]

Основними причинами падіння обсягів вітчизняного видобутку нафти є неналежний рівень інвестування в обслуговування, модернізацію обладнання та буріння нових свердловин, системне недофінансування розвідувальних робіт, а в останні роки додалися високі рентні ставки на видобуток нафти. Можливості нарощування обсягів видобутку залишаються обмеженими через те, що основні родовища в Україні вичерпуються, а потенційні джерела збільшення видобутку нафти для внутрішнього ринку не освоюються через відсутність інвестицій.

Поряд з цим, знижується попит на сирину нафту зі сторони вітчизняних нафтопереробних заводів. Непродумана приватизаційна політика і спричинена нею подальша зупинка більшості нафтопереробних заводів України у поєднанні зі складнощами забезпечення модернізації переробних потужностей призвели до того, що з шести вітчизняних НПЗ на сьогодні функціонує лише один – Кременчуцький, який у 2017 р. переробив всього 2,35 млн т нафти, тоді як його проектна потужність з переробки сягають 18,6 млн т нафти/рік. Проектна потужність закритих на сьогодні Лисичанського НПЗ становить 16,0 млн т, Херсонського – 7,3 млн т, Дрогобицького – 3,2 млн т, Одеського – 2,8 млн т, Надвірнянського – 2,6 млн т.

Попри підвищення стандартів палива, що виробляється на вітчизняних НПЗ, якість нафтопродуктів, що потрапляють до кінцевого споживача, залишається далекою від належного рівня. Через неможливість виробляти необхідну кількість якісних нафтопродуктів, понад 80% вітчизняного ринку цих продуктів складає імпорт (для ринку дизельного пального цей показник сягнув 88% у 2016 р.).

Починаючи з 2015 р., в Україні відсутня офіційна статистика з виробництва нафтопродуктів, оскільки згідно Закону "Про державну статистику", якщо

на ринку діє лише одне підприємство, воно має право не звітувати Держстату, чим користується Кременчуцький НПЗ. Однак за даними "Консалтингової групи А-95" у 2017 р. в Україні вироблено 794 тис. т легких дистилятів (бензину), що становить лише 25,7% від рівня виробництва у 2010 р., коли вітчизняними НПЗ було виготовлено понад 3 млн т бензину. За підсумками I кварталу 2018 р. виробництво бензину на Кременчуцькому НПЗ зросло на 7,7%.

Дані зовнішньоторговельної статистики засвідчують, що середньорічна ціна імпорту 1 т сирової нафти є на 17,3-19,7% нижчою за ціну 1 т імпорту її дистилятів (табл. 6.12). Відтак скорочення негативного сальдо торгового балансу шляхом активізації вітчизняного виробництва нафтопродуктів з імпоротної сирової нафти оцінюється орієнтовно в \$740 млн.

Таблиця 6.12

Співвідношення цінних показників імпорту в Україну сирової нафти та її дистилятів у 2017 р.

Імпорт			
270900	Сира нафта	\$441,1 млн. 1,01 млн. т	435,2 \$/т
271012	Легкі дистиляти нафти	\$834,0 млн. 1,54 млн. т	542,2 \$/т
271019	Середні та важкі дистиляти нафти	\$3,31 млрд. 6,29 млн. т	526,2 \$/т

Джерело: [179].

У подальшій перспективі, розробка нових родовищ і збільшення видобутку нафти в Україні сприятимуть значному зміцненню економічної й енергетичної безпеки. Таким чином, модернізація та відновлення роботи вітчизняних НПЗ у поєднанні з нарощенням внутрішнього видобутку нафти вбачаються одним з пріоритетних напрямів промислової політики України в контексті ліквідації дефіциту торгового балансу.

VIII. *Фармацевтичні препарати.* Загрозливим для вітчизняної економіки та безпеки в цілому залишається рівень імпоротної залежності в частині продукції фармацевтичної галузі. В топ-55 за імпортом потрапляють дві товарні позиції з цієї групи – 300210 "Сироватки імунні" з вартісними обсягами поставок з-закордону в \$150,5 млн, а також 300450 "Лікарські засоби, що містять вітаміни" (\$117,1 млн). Значна диференціація товарних позицій у даній сфері призводить до того, що в той час як за кожною з позицій вартісні обсяги імпорту залишаються не надто високими, їх агрегація у товарну групу 30 "Фармацевтична продукція" демонструє загальний імпорт відповідної продукції в \$1,95 млрд. Ці обсяги майже вдсятеро перевищують експортні поставки вітчизняних фармпрепаратів на світові ринки (рис. 6.10).

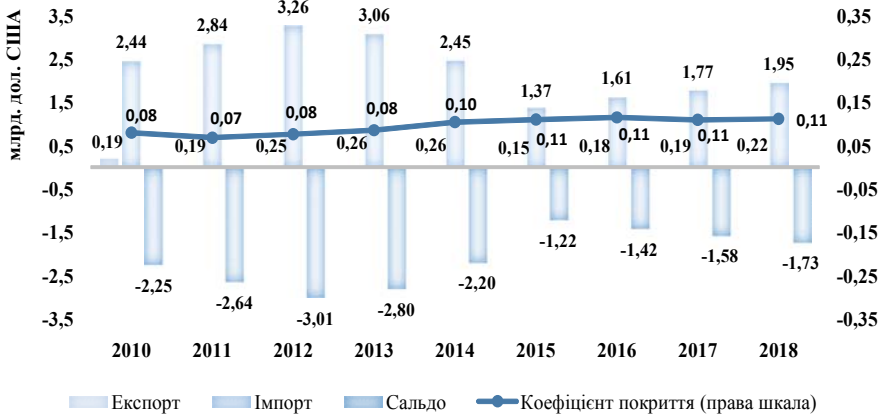

Рис. 6.10. Динаміка зовнішньої торгівлі України фармацевтичною продукцією у 2010-2018 рр.

Джерело: [179].

Попри істотне падіння імпорту у 2015 р. в результаті розгортання кризових явищ, протягом 2016-2018 рр. його обсяги відновили висхідну динаміку, а сальдо торгівлі у 2018 р. склало -\$1,73 млрд. За даними Держстату, частка імпорту, що реалізовується через мережу торгових підприємств для фармацевтичних товарів продовжує неухильно зростати (рис. 6.11).

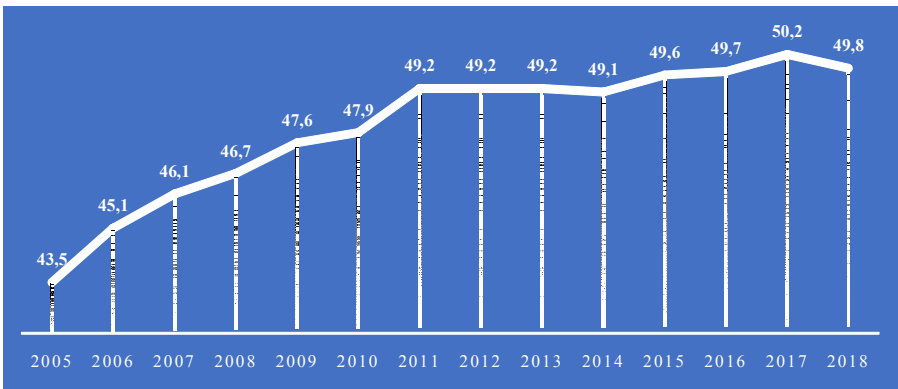

Рис. 6.11. Динаміка частки імпорту на внутрішньому ринку фармацевтичної продукції України у 2005-2018 рр., %

Джерело: [181].

Витісненню вітчизняних виробників з внутрішнього ринку України сприяє національне законодавство, яке потурає іноземним постачальників лікарських засобів. Частиною четвертою статті 6 Закону України "Про охорону прав на винаходи і корисні моделі" дозволено продовжувати термін патентного захисту ще на 5 років на додачу до 20-річного терміну на оригінальний лікарський засіб. У результаті, перед українськими компаніями виникають серйозні перепони на шляху виведення на ринок вітчизняних аналогів ("генериків"). Повний цикл розробки та реєстрації "генерика" тривалий і зазвичай становить 4-5 років. Тому якщо своєчасно не розпочати їх розробку, цим користаються закордонні конкуренти, які виводять на український ринок схожий, але дорожчий за ціною препарат.

Крім того, у 2012 р. статтю 9 Закону України "Про лікарські засоби" було доповнено наступними нормами: "Якщо лікарський засіб, зареєстрований на підставі поданої у повному обсязі (повної) реєстраційної інформації (далі – референтний/оригінальний лікарський засіб), зареєстровано в Україні вперше, державна реєстрація іншого лікарського засобу, що містить ту саму діючу речовину, що й референтний/оригінальний лікарський засіб, можлива не раніше ніж через п'ять років з дня першої реєстрації референтного/оригінального лікарського засобу в Україні".

З того моменту вітчизняні фармацевтичні виробники втратили право розробляти, реєструвати і виводити на ринок перші генерики впродовж усього п'ятирічного терміну ексклюзивності, який був "подарований" іноземним виробникам. Відтоді після закінчення 20-річного терміну патентного захисту на оригінальну молекулу іноземні постачальники фармацевтичної продукції мають додатковий п'ятирічний термін ексклюзивності на українському ринку.

За оцінками фахівців, імпорт фармацевтичних препаратів, генерики яких виробляються в Україні, сягає 43,7% (\$1,24 млрд у 2011 р.) від загальних обсягів імпорту фармацевтики [177]. Імпортозаміщення у цій сфері допоможе скоротити негативний торговий баланс на понад \$770 млн й сприяти зростанню ВВП на 0,85% відносно бази 2018 року.

6.3. ОЦІНКА ПОТЕНЦІЙНИХ МАКРОЕКОНОМІЧНИХ ЕФЕКТІВ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Структурна трансформація національної економіки, в першу чергу, покликана реалізувати її виробничий потенціал та прискорити економічне зростання країни до темпів, які відповідають рівню складності економіки. Згідно досліджень, проведених в Гарвардському університеті, відповідно

власного рівня складності, економіка України здатна зростати на 5% щороку [182].

Більш того, її структурна трансформація дозволить поліпшити економічну спеціалізацію країни, підвищивши складність економіки, що додатково прискорить темпи зростання. Виходячи з досвіду Польщі, Туреччини та Південної Кореї, які здійснили економічну модернізацію у 1990-2010х роках, завдяки структурній трансформації економіки та з урахуванням ефекту низької бази темпи економічного зростання України можуть бути збільшені принаймні до 7-8% на рік.

Таким чином, умовно можна виділити три потенційних економічних траєкторії України:

1) *Еволюційний сценарій: рух за інерцією*. Реалізація цього сценарію збереже поточний тренд повільного економічного зростання. Базовий прогноз зростання ВВП України на найближчі роки від МВФ – 3% на рік – виглядає навіть оптимістично на фоні прогнозу дослідницького підрозділу The Economist, згідно якого до 2050 року українська економіка зростатиме в середньому на 1,4% на рік в реальному вимірі [12].

Але навіть 3-відсоткове зростання – це вирок для української економіки. Адже за такої економічної динаміки відставання України від європейських країн-сусідів лише збільшуватиметься. Темпи зростання, які пророкують нашій економіці МВФ та The Economist Intelligence Unit, по суті, унеможливають євроінтеграцію України.

Три відсотки річного зростання ВВП це "плюс" лише номінально, а насправді – гарантія подальшої дивергенції рівня доходів українців та європейців. Адже з такими темпами Україна не лише ніколи не наздожене нікого зі своїх європейських сусідів, а й вийде на власний рівень 2013 року лише у 2030 році.

2) *Реіндустріалізація: розкриття економічного потенціалу*. Якщо реалізувати наявні виробничі можливості на повну, економічне зростання України можна прискорити до 5% на рік. З таким показником Україна є потенційним лідером економічного зростання в Європі, як я вже відзначав у третьому розділі ("Радикальна трансформація"). Але щоб цей прогноз гарвардських дослідників справдився Україні треба починати цілеспрямовано міняти "професію" – розбудовувати інфраструктуру, розвивати промисловість, запроваджувати інновації.

Аналіз ланцюгів доданої вартості та галузевих пріоритетів, здійснений в цьому розділі, наочно демонструє: для України цілком реально прискорити економічне зростання з 2-3% до 5% на рік. Вихід на таку траєкторію економічного розвитку з часом створить в Україні якісно нову соціально-економічну реальність. Адже такі темпи економічного розвитку, принаймні, дозволять перейти до скорочення розриву рівня доходів людей в Україні та

ЄС. За таких умов українська економіка зросте вдвічі в реальному вимірі менш ніж за 15 років.

3) *Радикальна модернізація: економічне прискорення.* Цей сценарій передбачає цілеспрямоване застосування комплексного інструментарію державного регулювання для здійснення масштабної структурної трансформації економіки України. Її результатом має стати радикальна зміна економічної спеціалізації країни з сировинно-ресурсного донора на диверсифікованого виробника та інноватора. Це дозволить підвищити рівень складності економіки, модернізувати її виробничу структуру та, відповідно, суттєво пришвидшити економічне зростання і підняти добробут людей (рис. 6.12).

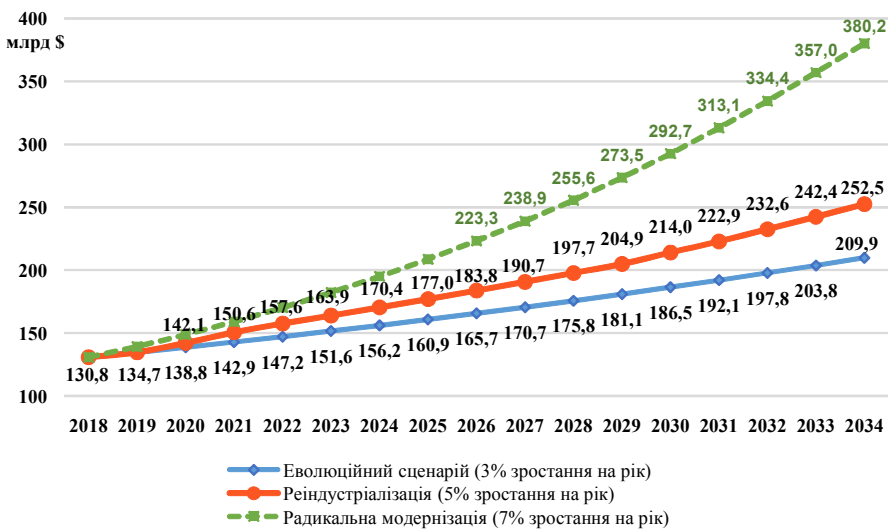

Рис. 6.12. Три сценарії економічного розвитку України

Джерело: розраховано автором.

В умовах цього сценарію українська економіка зможе зростати на 7-8% в річному вимірі та навіть швидше. Це дозволить Україні не лише надолужити втрачені позиції, а й перейти до випереджального розвитку та забезпечити реальну євроінтеграцію в економічному вимірі. Така економічна динаміка збільшить реальний ВВП України вдвічі менше ніж за 10 років.

Еволюційний сценарій розглядається як база, відносно якої може бути оцінений потенційний ефект цілеспрямованого державного регулювання трансформації національної економіки. І звісно ж, цей сценарій, по суті, є песимістичним. Інші два сценарії, можливі в умовах здійснення структурної трансформації національної економіки – реіндустріалізація та радикальна

модернізація економіки є, відповідно, бажаним та оптимальним варіантами розвитку подій.

Консервативна оцінка ефекту цілеспрямованого державного регулювання трансформації національної економіки – прискорення економічного зростання з 3% до 5% на рік, більш оптимістична оцінка – збільшення річних темпів зростання ВВП України з 3% до 7-8%.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 6

Найбільш перспективними десятима індустріями, розвиток яких якісно вдосконалив професію України та збільшить вітчизняну економіку в кілька разів (виходячи з нашого ресурсного і виробничого потенціалу та глобального попиту) визначені наступні: аграрні технології і харчова промисловість, авіаційна промисловість та космічна індустрія, інфраструктура, хімічна промисловість, машинобудування, фармацевтика та медицина, ІТ-індустрія, туризм, транзит, відновлювальна (зелена) енергетика. Висхідний рух ланцюгами доданої вартості в цих і низці інших індустрій вітчизняної економіки дозволить запуснути процеси реіндустріалізації, розкриє потенціал наявних виробничих можливостей та забезпечить темпи зростання економіки України до 5% на рік, що дозволить подвоїти її ВВП до 2034 р. Однак для цього необхідно починати цілеспрямовано змінювати професію – розбудовувати інфраструктуру, розвивати промисловість, запроваджувати інновації.

Цілеспрямоване ж застосування комплексного інструментарію державного регулювання (за модернізаційним підходом) дозволить здійснити масштабну структурну трансформацію економіки України, завдяки чому темпи її зростання сягатимуть 7-8% на рік. Це стане запорукою не лише надолуження втрачених позицій, а й переходу до випереджального розвитку та забезпечення реальної євроінтеграції в економічному вимірі.

Висновки

Протягом останніх десятиріч українська економіка зазнала руйнівного впливу політики, неадекватної посталим викликам трансформаційного періоду під час переходу до ринкових відносин, а також сучасним процесам глобалізації світового господарства. Слабка динаміка розвитку вітчизняного господарства призводить до негативних демографічних трендів і дедалі більшого відставання України від країн Європейського Союзу й інших промислово розвинутих держав за рівнем добробуту. Відбувається маргіналізація ролі та значущості України як активного учасника міжнародних економічних відносин, що зводить нанівець євроінтеграційні потуги та перспективи підвищення рівня життя українських громадян до європейських стандартів.

За умов продовження неоліберальної політики, наві'язаної міжнародними кредиторами, експертами прогнозуються вкрай незначні темпи економічного зростання, за яких Україні знадобляться кілька десятків років, щоб досягти рівня розвитку, наявного в країн-сусідів на сучасному етапі. Відтак, неоліберальна економічна політика, яку іноземні експерти продовжують називати успішною, замість модернізації спричиняє стагнацію вітчизняної економіки. Реальний стан та перспективи української економіки надсилають негативний сигнал іноземним і внутрішнім інвесторам, що надалі позбавляє Україну можливостей здійснити перехід від сировинно-торгового дрейфу до інноваційного розвитку економіки. Тимчасом країна продовжує зазнавати істотних втрат і потрясінь через слабкість національної економіки, серед яких: на 10-12 років нижча очікувана тривалість життя порівняно з розвинутими країнами; виїзд понад 10 млн співвітчизників закордон в пошуках кращих умов праці і життя; тимчасова окупація близько 7% території держави.

В Україні спостерігається разюча невідповідність між рівнем розвитку людського капіталу та економічним становищем, яка може бути подолана лише двома способами: або підтягнути економіку до високого рівня її людського капіталу (через масштабну модернізацію та індустріалізацію), або допустити деградацію людського капіталу (через подальшу еміграцію та депопуляцію). Попри те, що наразі Україна рухається другим шляхом, цю безперспективну траєкторію можливо докорінно змінити, застосувавши ефективну економічну політику та змінивши економічну модель країни. Необхідно позбутися догм ринкового фундаменталізму і прийняти за основу, що

нехтування свідомим керуванням національною економікою є не менш неочікуваним, ніж відмова від регулярного менеджменту в бізнесі, позаяк на макrorівні економічна система піддається "проектуванню" через механізми економічної політики так само, як і діяльність окремих підприємств. І її необхідність проектувати і вибудовувати відповідно до потреб і прагнень суспільства.

Тривала деградація економічної системи призвела до появи низки бар'єрів на шляху досягнення випереджаючих темпів економічного зростання в Україні. Ці бар'єри формуються за рахунок: перезрілих проблем соціально-економічного характеру (низьких доходів населення, високого безробіття, масової еміграції); поглиблення структурно-галузевих деформацій (деіндустріалізація, надмірна енергоємність, залежність від імпорту енергоресурсів, примітивізація експорту); різноманітних факторів позаекономічного характеру (військова агресія, загрози екологічного штибу, корупція, інституційна слабкість). Серед усіх вищевказаних бар'єрів засадничим чинником низького рівня життя в Україні і маргіналізації її економіки на світовій арені є деформована та вкрай неефективна структура вітчизняного господарства.

В українській економіці сформувався стійкий тренд згортання виробничого виробництва та нарощення сировинного експорту. На фоні деіндустріалізації економіки це є свідченням системного регресу та звуження економічного горизонту країни як в економічному, так і в технологічному та соціальному вимірах. Сировинна спеціалізація експорту й економіки в цілому обумовлює неефективний зовнішньоторговельний обмін, призводячи до від'ємного сальдо торгового балансу, який, своєї черги, формує макрофінансову вразливість і зовнішню фінансову залежність України. А в результаті низького рівня стійкості та стабільності економічної системи посилюється відтік капіталу в офшори та низькоподаткові юрисдикції.

Таким чином, Україна виступає донором не лише сировини та робочої сили, а й капіталу для більш успішних економік, хоча сама при цьому потерпає від дефіциту інвестиційних надходжень.

Численний міжнародний досвід та результати емпіричних досліджень провідних сучасних науковців засвідчують засадниче значення виробничої спеціалізації як рушія економічного розвитку. Економічна спеціалізація і технологічний рівень країни мають на порядок більший вплив на економічне зростання з-поміж усіх інституційних чинників, таких як політична стабільність, верховенство права, якість врядування, контроль корупції тощо. Ряд країн з гіршим інституційним середовищем, менш якісною освітою, менш розвинутою інфраструктурою, незважаючи на відставання за цими факторами, суттєво випереджають Україну в економічному розвитку через більш ефективну економічну спеціалізацію, технологічний рівень, структуру економіки. Визнання вирішального значення структури економ-

іки з домінуванням певних видів діяльності є поворотним моментом в еволюції економічної теорії та підставою для докорінного перегляду економічної політики України.

Існує низка методичних підходів до класифікації та градації видів економічної діяльності залежно від перспективності для економічного розвитку. Найбільш революційним з них є концепція продуктового простору, на основі якої надається кількісна оцінка економічної складності кожного продукту. Відповідно, вищий рівень економічної складності продуктів, на яких спеціалізується країна, відображає вищу складність економіки та рівень доходів, і одночасно – більше можливостей для розвитку та диверсифікації національного виробництва та експорту. Встановлено, що переважна частка українського експорту зосереджена на низьких щаблях економічної складності, що обумовлює низькі показники доходу на душу населення в Україні, а також значні складнощі на шляху диверсифікації виробництва й експорту, здатної забезпечити швидке зростання вітчизняної економіки.

Спеціалізація України на продуктах з периферії продуктового простору несе весь набір ознак "неякісних" видів економічної діяльності, серед яких: спадна віддача, досконала конкуренція, низький технологічний рівень, низька синергія, вичерпування природних ресурсів, значний "екологічний відбиток", скорочення людського капіталу, некваліфікована й низькооплачувана праця. Поряд з цим, автори атласу економічної складності все ще продовжують розглядати Україну як одного з потенційних лідерів економічного зростання у майбутньому. Однак наявний розрив між потенціалом та реальним рівнем розвитку свідчить про те, що проблема такого розриву не вирішується автоматично, сама по собі, а вимагає докладання цілеспрямованих зусиль на рівні державної політики.

Для зміни спеціалізації країни важелі економічної політики повинні бути спрямовані на структурну трансформацію економіки, максимальне наповнення її високоякісними видами діяльності, підвищення складності економіки і на цій основі прискорення темпів економічного зростання й суттєве підвищенні рівня життя. Така політика передбачає важливу роль державного регулювання, яке має стимулювати високоякісні економічно складні види діяльності і, за можливості, стримувати низькоякісну економічно примітивну діяльність.

Система оперативних індикаторів економічної "приладової панелі" для ґрунтового аналізу і характеристики становища та перспектив національного господарства має включати наступні показники: споживання домогосподарств (безробіття, середній наявний дохід, середні заробітна плата та пенсія, індекс споживчих цін, частка заощаджень); інвестиційна складова (ВНОК – валове нагромадження основного капіталу, ПІІ – прямі іноземні інвестиції, бюджетні інвестиції, інвестиції населення, власні корпоративні інвестиції,

"кредитні" інвестиції); експортна складова (експорт товарів і послуг, імпорту товарів і послуг, частка високотехнологічного експорту; частка переробної промисловості в експорті); державне споживання (державні видатки споживання, частка державного боргу у ВВП, відношення обслуговування державного боргу до видатків держбюджету, дефіцит держбюджету).

Ці показники мають постійно бути на столі вищого керівництва держави. Адже вони дозволяють реалістично оцінювати динаміку економічного та фінансового становища країни, добробуту громадян, нарешті, вимірювати справжню ефективність економічних реформ. Саме такі фундаментальні показники, а не тільки міжнародні рейтинги "Doing Business" чи аналогічні екзогенні індикатори мають бути центром уваги всіх шаблів державного менеджменту.

Плануючи зміну "професії" країни та прискорення економічного зростання важливо вірно розставити пріоритети: на які канали формування ВВП зробити ставку і в якій послідовності. Наприклад, практично неможливо забезпечити тривале підвищення купівельної спроможності громадян без суттєвої активізації інвестиційної та експортної компонент основної макроекономічної тотожності. Це може бути хіба що короткостроковий "імпульс", наприклад, за рахунок адміністративного підняття соціальних стандартів і певних заходів з детінізації оплати праці. Державні споживчі витрати, як фактор прискорення економічного зростання, теж мають досить обмежений вплив у часі, якщо їх не супроводжує форсований розвиток інвестиційної та експортної складових.

Приплив інвестицій зазвичай знижує рівень безробіття та підвищує доходи й купівельну спроможність людей, а також створює виробничі потужності, здатні "прокачати" експортну складову формування ВВП. Активізація експортної складової, в свою чергу, зазвичай позитивно впливає на інвестиційну компоненту ВВП, роблячи промислові інвестиції привабливими як в контексті імпортозаміщення, так і експортної експансії.

Тобто 4 складових основної макроекономічної тотожності принципово відрізняються за характером впливу на ВВП у контексті цілеспрямованого прискорення економічного зростання. Споживчий попит домогосподарств і кінцеві споживчі державні витрати здатні забезпечити лише порівняно короткостроковий імпульс для прискореного економічного зростання. Тоді як нарощення валового нагромадження (інвестиційна складова) та чистого експорту здатні зробити "великий поштовх" достатньо тривалої дії. Його кумулятивний вплив створює синергію з двома іншими (державною та приватною) "споживчими" компонентами ВВП, додатково підживлюючи їх.

Досягнення цілей структурної трансформації потребує застосування дієвих інститутів та механізмів економічного розвитку, що мають доповнювати та посилювати один одного, створюючи синергію та прискорюючи еко-

номічне зростання. Відповідні важелі регуляторної політики держави об'єднують ряд податкових і митних стимулів трансформаційних зрушень в економіці (через індустріальні парки, спеціальні економічні зони, спрощення приєднання до інженерних мереж), а також фінансові каталізatori структурної модернізації (через інститути державної підтримки – експортно-кредитні агентства, банки розвитку, агенції малого бізнесу).

Міжнародний досвід засвідчує важливу роль діяльності індустріальних парків у забезпеченні випереджаючого розвитку економіки в ряді країн світу. Відсутність належних законодавчо встановлених інвестиційних стимулів обумовлює низьку ефективність функціонування індустріальних парків в Україні на поточному етапі. Однак імплементація промислового пакету реформ, спрямованого на наближення привабливості умов діяльності в індустріальних парках України до рівня країн-сусідів (Туреччини, Польщі, Чехії), дозволить здійснити інвестиційний ривок, що подолає існуючі тенденції деіндустріалізації і деградації промислового потенціалу, і забезпечить ряд позитивних структурних ефектів. Україна має колосальний потенціал активізації промислового розвитку через механізм індустріальних парків.

Підвищення інвестиційної привабливості вітчизняної економіки, у тому числі індустріальних парків, потребує вирішення проблем неефективної системи приєднання до інженерних мереж, що знеохочує притік інвестицій, перешкоджає розвитку інфраструктури та реального сектора економіки в цілому. Вирішення даної проблеми можливе шляхом законодавчого встановлення алгоритму приєднання до інженерних мереж зі спрощеними процедурами й на засадах економічно обґрунтованої та справедливої моделі взаємовідносин між усіма учасниками процесу.

Експортно-кредитне агентство є безальтернативним механізмом державної підтримки й просування експорту продукції з високим рівнем обробки. Поєднання функцій страхування, перестраховування, гарантування та часткової компенсації відсоткової ставки за експортними кредитами дозволяє даному інституційному механізму суттєво підвищувати конкурентоспроможність національних виробників продукції, передусім з довгим виробничим циклом, який потребує залучення значних обсягів фінансових ресурсів, а поставки зазвичай відбуваються за довгостроковими контрактами й супроводжуються підвищеним рівнем ризику. Введення ЕКА в законодавче поле України сформувало передумови для здійснення якісної реструктуризації та нарощення обсягів експорту, промислового виробництва і економіки в цілому. Поряд з цим, в Україні доцільно створити банк відбудови й розвитку, який забезпечуватиме довгострокове фінансування та консалтингову підтримку стратегічно важливих для країни інфраструктурних,

промислових і інноваційних проєктів, тоді як розвитку МСП сприятиме агенція підтримки малого бізнесу.

Важливим каталізатором структурної трансформації вітчизняної економіки повинно стати державне споживання через послідовну політику підтримки національних виробників із цілеспрямованим застосуванням публічних закупівель. Це потребує запровадження багатофакторної моделі оцінки тендерних пропозицій при публічних закупівлях з обов'язковим врахуванням місцевої складової для спеціалізованих предметів закупівель. Подібна модель застосовується більшістю провідних держав світу як дієвий механізм імпортозаміщення, що забезпечує ефективне використання коштів платників податків і більш повне і продуктивне використання національних трудових та матеріально-технічних ресурсів.

Разом з цим, перехід на модернізаційний курс державного регулювання потребує перегляду митно-тарифної та монетарної політики України, а також застосування принципу "розумної" регуляції в низці інших сфер формування та реалізації економічної політики. Україні потрібно невідкладно скористатися механізмом перегляду тарифних зобов'язань в СОТ, ініціювавши міжнародні переговори щодо підняття рівня як зв'язаних, так і діючих ставок ввізних мит, позаяк радикальна лібералізація тарифного захисту у період 2005-2008 рр. негативно позначилась на конкурентоспроможності вітчизняних виробників.

Монетарна політика має бути спрямована на порятунок вкладів населення та підприємців і збереження довіри до національної банківської системи, максимальної орієнтації на потреби реального сектору економіки й відновлення його кредитування на противагу сучасній політиці інфляційного таргетування і "дорогих" грошей. Фінансовий сектор не повинен відриватися від потреб реального сектору економіки.

Найбільш перспективними десятима індустріями, розвиток яких якісно вдосконалив професію України та збільшить вітчизняну економіку в кілька разів (виходячи з нашого ресурсного і виробничого потенціалу та глобального попиту) визначені наступні: аграрні технології і харчова промисловість, авіаційна промисловість та космічна індустрія, інфраструктура, хімічна промисловість, машинобудування, фармацевтика та медицина, ІТ-індустрія, туризм, транзит, відновлювальна (зелена) енергетика. Висхідний рух ланцюгами доданої вартості в цих і низці інших секторів вітчизняної економіки дозволить запуснути процеси реіндустріалізації, розкриє потенціал наявних виробничих можливостей та забезпечить темпи зростання економіки України до 5% на рік, що дозволить подвоїти її ВВП до 2034 р. Однак для цього необхідно починати цілеспрямовано змінювати "професію" країни – розбудовувати інфраструктуру, розвивати промисловість, запроваджувати інновації.

Цілеспрямоване ж застосування комплексного інструментарію державного регулювання (за модернізаційним підходом) дозволить здійснити масштабну структурну трансформацію економіки України, завдяки чому темпи її зростання сягатимуть 7-8% на рік. Це стане запорукою не лише надолуження втрачених позицій, а й переходу до випереджального розвитку та забезпечення реальної євроінтеграції в економічному вимірі.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ПОСИЛАНЬ

1. GDP per capita, PPP (constant 2011 international \$) / The World Bank data. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.PP.KD?view=chart>.
2. Quarterly National Accounts: GDP – income approach / OECD.Stat. URL: <https://stats.oecd.org/Index.aspx?QueryId=77>.
3. Валовий внутрішній продукт розподільчим методом за 2017 рік / Державна служба статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2017/vvp/vvp_kv/vvp_kv_u/vvpf_kv2017u.htm.
4. GDP, PPP (current international \$) / The World Bank data. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.PP.CD?locations=UA&view=chart>.
5. Medina L., Schneider F. Shadow Economies Around the World: What Did We Learn Over the Last 20 Years? IMF Working Paper. 2018. No. 17/18. URL: <https://www.imf.org/~media/Files/Publications/WP/2018/wp1817.ashx>.
6. Зміна обсягу валового внутрішнього продукту / Державна служба статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2004/vvp/ind_vvp/ind_vvp_u/arh_indvvp.html.
7. World Economic Outlook Reports / International Monetary Fund. URL: <https://www.imf.org/en/publications/weo>.
8. Rz?d przyj?? Plan na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju / Ministerstwo Rozwoju. URL: <http://web.archive.org/web/20160217094921/http://www.mr.gov.pl/strony/aktualnosci/rzad-przyjal-plan-na-rzecz-odpowiedzialnego-rozwoju>.
9. Лагард: Україна здивувала світ / Українська правда. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2015/09/6/7080338>.
10. Європейська Комісія налаштована й надалі надавати підтримку Україні – єврокомісар / 5 канал. URL: <https://www.5.ua/polityka/yevropeiska-komisiia-nalashtovana-i-nadali-nadavaty-pidtrymku-ukraini-yevrokomisar-92853.html>.
11. Бальцерович назвав "величезними" здобутки України в економіці / BBC-Україна. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/press-review-43238024>.

12. The Economist Intelligence Unit. Country Profile: Ukraine. URL: <http://country.eiu.com/article.aspx?articleid=1057121489&Country=Ukraine&topic=Economy&subtopic=Long-term+outlook&subsubtopic=Summary>.
13. Foreign direct investment, net inflows (BoP, current US\$) / The World Bank data. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/BX.KLT.DINV.CD.WD>.
14. World Population Prospects 2019 / UN DESA: Population Division. URL: <https://population.un.org/wpp/Graphs/Probabilistic/POP/TOT>.
15. Reinert E.S. How Rich Countries Got Rich and Why Poor Countries Stay Poor. London: Constable & Robinson, 2007.
16. Life expectancy at birth, total (years) / The World Bank data. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/SP.DYN.LE00.IN?end=2016&locations=UA-DE-FR-NO-SE-IL-JP&start=2016&view=bar>.
17. Helliwell, J., Layard, R., & Sachs, J. World Happiness Report 2019. New York: Sustainable Development Solutions Network. URL: <https://worldhappiness.report/ed/2019>.
18. Гаврилишин Б. Д. До ефективних суспільств: доповідь Римському Клубові. К.: Університетське видавництво "Пульсари", 2009. 248 с.
19. Результати дослідження "(Без)коштовна медицина" / Міністерство охорони здоров'я України. URL: <https://moz.gov.ua/article/statistic/rezultati-doslidzhennja-bezkoshtovna-medicina>.
20. На чому економлять українці / finance.ua. URL: <https://news.finance.ua/ua/news/-/444758/na-chomu-ekonomlyat-ukrayintsi-infografika>.
21. Average income around the world / World Data info. URL: <https://www.worlddata.info/average-income.php>.
22. Соціально-економічний розвиток України: січень-лютий 2019 р. / Державна служба статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/infografika/2019/soes/soes_02_2019.pdf.
23. Про оплату населенням житлово-комунальних послуг у грудні 2017 року: Експрес-випуск / Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/express/expr2018/01/13.zip>.
24. Про оплату населенням житлово-комунальних послуг у грудні 2018 року: Експрес-випуск / Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/express/expr2019/01/13.pdf>.
25. Безробіття населення (за методологією МОП) за статтю, типом місцевості та віковими групами у 2018 році / Державна служба статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2018/tp/eans/bnsmv2018_u.xls.
26. Unemployment, total (% of total labor force) (modeled ILO estimate) / The World Bank data. URL: https://data.worldbank.org/indicator/sl.uem.totl.zs?year_high_desc=false.

27. International Migration Report 2017: Highlights / United Nations. URL: https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/publications/migrationreport/docs/MigrationReport2017_Highlights.pdf.
28. У 2017 році найбільше дозволів на проживання в ЄС отримали українці / Deutsche Welle. URL: <https://www.dw.com/uk/a-46042685>.
29. Record High Remittances Sent Globally in 2018 / The World Bank. URL: <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2019/04/08/record-high-remittances-sent-globally-in-2018>.
30. Динаміка обсягів приватних грошових переказів в Україну / Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=19208357>.
31. The Atlas of Economic Complexity: research and data visualization tool used to understand the economic dynamics and new growth opportunities for every country worldwide / Growth Lab and Harvard University. URL: <http://atlas.cid.harvard.edu>.
32. Manufacturing, value added (constant 2010 US\$) / The World Bank data. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/NV.IND.MANF.KD?locations=UA-PL>.
33. ТОП-10 експортерів пшениці з України 2018 / Група компаній BKW. URL: <https://ambarexport.ua/blog/top-10-exporters-of-wheat-from-ukraine-2018>.
34. IMF Country Report No. 19/3: Ukraine / International Monetary Fund. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/CR/Issues/2019/01/08/Ukraine-Request-for-Stand-By-Arrangement-and-Cancellation-of-Arrangement-Under-the-Extended-46499>.
35. Динаміка платіжного балансу України: аналітична форма представлення / Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=19208301>.
36. Про Державний бюджет України на 2019 рік / Закон України № 2629-VIII від 23 листопада 2018 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/2629-viii>.
37. Боргова статистика: Державний борг та гарантований державою борг / Міністерство фінансів України. URL: <https://mof.gov.ua/uk/derzhavnij-borg-ta-garantovaniy-derzhavju-borg>.
38. GDP per unit of energy use (constant 2011 PPP \$ per kg of oil equivalent) // The World Bank data. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/EG.GDP.PUSE.KO.PP.KD?end=2015&locations=UA-SG-TR-PL-CZ-DE&start=2015&view=bar&year>.
39. Сумарний обсяг імпорту та експорту у розрізі товарних позицій за кодами УКТ ЗЕД / Державна фіскальна служба України. URL: <http://sfs.gov.ua/ms/f11>.

40. Енергетичний баланс України / АТ "Національна акціонерна компанія "Нафтогаз України". URL: <http://www.naftogaz.com/www/3/nakweb.nsf/0/46A5C4BF95F10296C2257ACA004DE290>.
41. Illicit Financial Flows to and from 148 Developing Countries: 2006-2015 / Global Financial Integrity. URL: <https://www.gfintegrity.org/wp-content/uploads/2019/01/GFI-2019-IFF-Update-Report-1.29.18.pdf>.
42. Прямі інвестиції за принципом активів/пасивів (запаси) / Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=29318280>.
43. Близько 2 млрд євро інвестовано в енергоефективність та "чисту" енергетику за останні 4 роки / Державне агентство з енергоефективності та енергозбереження України. URL: <http://sae.gov.ua/uk/news/2773>.
44. Статистична інформація за січень-грудень 2018 року / Міністерство енергетики та вугільної промисловості України. URL: http://tre.kmu.gov.ua/minugol/control/uk/publish/article?art_id=245340530&cat_id=35081.
45. Мельник В. Ерік Райнерт: "Подивіться на імпорт і скажіть: а що ми можемо виробляти самі?" / Бизнес Цензор. URL: https://biz.censor.net.ua/resonance/3033931/erk_rayinert_podivitsya_na_mport_skajt_a_scho_mi_mojemo_viroblyati_sam.
46. Дубровик-Рохова А. Україна сьогодні – це Перу 1979-го / Газета "День". URL: <https://day.kyiv.ua/uk/article/ekonomika/ukrayina-sogodni-se-peru-1979-go>.
47. Вайцзекер Е.У., Війкман А. Come On! Капіталізм, недалекоглядність, населення і руйнування планети. Доповідь Римському клубу / переклад з англ. Ю. Сірош; за наук. ред. В. Вовка, В. Бутка. К.: Саміт-Книга, 2019. 276 с.
48. Manufactures exports (% of merchandise exports) / The World Bank Data URL: <https://data.worldbank.org/indicator/TX.VAL.MANF.ZS.UN?view=chart>.
49. Analytical data / Ukrmetalgrom Association of Enterprises. URL: <http://www.ukrmetalgrom.org/analitichni-dani>.
50. Hausmann R., Hidalgo C.A. The Atlas of Economic Complexity Mapping Paths to Prosperity. URL: https://atlas.media.mit.edu/static/pdf/atlas/AtlasOfEconomicComplexity_Part_I.pdf.
51. Reinert E.S., Reinert A.S. Mercantilism and Economic Development: Schumpeterian Dynamics, Institution-building and International Benchmarking. The Origins of Development Economics: How Schools of Economic Thoughts Have Addressed Development. London: Zed books.
52. Serra A. Breve trattato delle cause che possono far abbondare l'oro e l'argento dove non sono miniere, Lazzaro Scorriglio, Naples, 1613.

53. Hausmann R., Klinger B. Structural Transformation and Patterns of Comparative Advantage in the Product Space. CID Working Paper. 2016. No. 128. URL: <https://growthlab.cid.harvard.edu/files/growthlab/files/128.pdf>.
54. Hidalgo C.A., B. Klinger, A.-L. Barab?si, Hausmann R. The product space conditions the development of nations. Science. 2007. No. 317(5837). P. 482-487.
55. Hausmann R., Hidalgo C.A. et al., The Atlas of Economic Complexity. Hollis New Hampshire: Puritan Press, 2009. 369p.
56. Якобчук В.П., Богоявленська Ю.В., Тищенко С.В. Історія економіки та економічної думки: Навч. посіб. К.: "Центр учбової літератури", 2015. 476 с.
57. The Atlas of Economic Complexity: Global Rankings & Projections / Center for International Development. URL: <http://atlas.cid.harvard.edu/rankings/growth-projections>.
58. GDP per capita, PPP (current international \$) / The World Bank data. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.PP.CD?view=chart>.
59. Rosenstein-Rodan, P. Problems of Industrialization of Eastern and Southeastern Europe. Economic Journal. 1943. No. 53. P. 202-211.
60. Галасюк В.В. Змінити "професію" країни / Тиждень.UA. URL: <https://tyzhden.ua/Economics/226623>.
61. Чанг Х.-Ю. 23 прихованих факти про капіталізм / переклад з англ. О. Купріячук; за наук. ред. В. Панченка та Н. Резнікової. К.: Наш Формат, 2018. 296 с.
62. Sachs J.D., The Price of Civilization: Reawakening American Virtue and Prosperity after the Economic Fall. Vintage, 2012.
63. Lee Kuan Yew. From Third World to First: 1965-2000: Memoirs of Lee Kuan Yew. The Singapore Story. Harper, 2000.
64. Макстон Г., Рандерс Й. У пошуках добробуту. Доповідь Римському клубу / переклад з англ. К. Гуменюк та Я. Сотник; за наук. ред. В. Вовка. К.: Пабулум, 2017. 320 с.
65. Helliwell J.F., Layard R., Sachs J.D. World Happiness Report 2019. URL: <https://s3.amazonaws.com/happiness-report/2019/WHR19.pdf>.
66. General government final consumption expenditure (% of GDP) / The World Bank data. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/NE.CON.GOV.ZS?view=chart>.
67. Households and NPISHs final consumption expenditure (% of GDP) / The World Bank data. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/NE.CON.PRVT.ZS?view=chart>.

68. Gross capital formation (% of GDP) / The World Bank data. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/NE.GDI.TOTL.ZS?view=chart>.
69. Exports of goods and services (% of GDP) / The World Bank data. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/NE.EXP.GNFS.ZS>.
70. Основні показники ринку праці (2010-2018) / Державна служба статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2007/rp/ean/ ean_u/osp_rik_u.xls.
71. Unemployment, total (% of total labor force) (modeled ILO estimate) / The World Bank data. URL: https://data.worldbank.org/indicator/sl.uem.totl.zs?year_high_desc=false.
72. Оплата праці та соціально-трудова відносина / Державна служба статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/zp.htm
73. Gross Average Monthly Wages by Country and Year / UNECE Statistical Database. URL: https://w3.unece.org/PXWeb2015/pxweb/en/STAT/STAT__20-ME__3-MELF/60_en_MECCWagesY_r.px/?rxid=0806c85a-23f8-4249-a4d0-10980df459d1.
74. Середній розмір місячної пенсії та кількість пенсіонерів (за даними Пенсійного фонду) / Державна служба статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2007/sz/sz_u/srp_07rik_u.html.
75. Індекси споживчих цін на товари та послуги у 2002-2018 рр. / Державна служба статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ_2008/ct/cn_rik/icsR/iscR_u/isc_tp_rik_u.htm.
76. Темпи зростання/зниження номінальної та реальної заробітної плати / Державна служба статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2005/gdn/tznr/tznr_u/tznr_u_bez.htm.
77. Основні показники соціально-економічного розвитку України / Державна служба статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2019/mp/op_u/op0319_u.htm.
78. Витрати на виробництво продукції (товарів, послуг) підприємств за видами економічної діяльності у 2017 році / Державна служба статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2018/fin/pdp/pdp_u/vvp_ek_2017_u.htm.
79. Куликов Г. Як розірвати порочне коло низьких заробітних плат. Міжнародний громадсько-політичний тижневик "Дзеркало тижня". 2016. Вип. 13. URL: <https://dt.ua/macrolevel/yak-rozirvati-porochne-kolo-nizkih-zarobitnih-plat-.html>.
80. Halasiuk V. Gross Fixed Capital Formation as Indicator of the Prospects for Economic Development of the Country. Kobe Gakuin Economic Papers (Japan). 2018. Vol. 50. No.3. P. 71-80.

81. Валове нагромадження основного капіталу в розрізі видів нефінансових активів / Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
82. Капітальні інвестиції за джерелами фінансування за 2010-2018 роки / Державна служба статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2007/ibd/iokjf/iokjf_u10-13_bez.htm.
83. Investment by sector: General government, % of GFCF, 2015 / OECD Data. URL: <https://data.oecd.org/gdp/investment-by-sector.htm#indicator-chart>.
84. Грошово-кредитна статистика / Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/files/3.3-Loans.xls>.
85. Domestic credit to private sector by banks (% of GDP) / \$ / The World Bank data. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/FD.AST.PRVT.GD.ZS?view=chart>.
86. Exports of goods and services (annual % growth) / The World Bank data. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/NE.EXP.GNFS.KD.ZG>.
87. GDP growth (annual %) / The World Bank data. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?view=chart>.
88. High-technology exports (% of manufactured exports) / The World Bank data. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/TX.VAL.TECH.MF.ZS?view=chart>.
89. World Development Indicators: Structure of merchandise exports / World Development Indicators. URL: <http://wdi.worldbank.org/table/4.4>.
90. Зовнішня торгівля з країнами ЄС / Національний банк України. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?showHidden=1&art_id=65613&cat_id=44446.
91. Державний веб-портал бюджету для громадян / Міністерство фінансів України. URL: <https://openbudget.gov.ua/?month=7&year=2019&budgetType=NATIONAL>.
92. Консолідована фінансова звітність: виконання державного бюджету / Державна казначейська служба. URL: <https://www.treasury.gov.ua/ua/file-storage/vikonannya-derzhavnogo-byudzhetu>.
93. Report for Selected Countries and Subjects: Ukraine, General government net lending/borrowing, Percent of GDP / International Monetary Fund. URL: https://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2019/01/weodata/weorept.aspx?sy=1995&ey=2018&scsm=1&ssd=1&sort=country&ds=.&br=1&pr1.x=92&pr1.y=6&c=926&s=GGXCNL_NGDP&grp=0&a=
94. Лекарь С.І. Міжнародні та вітчизняні реалії функціонування індустріальних парків. Економіка промисловості. 2017. № 1. С. 80-94.
95. Economic zones in the ASEAN. Industrial parks, special economic zones, eco industrial parks, innovation districts as strategies for industrial

- competitiveness / UNIDO. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/CR/Issues/2019/01/08/Ukraine-Request-for-Stand-By-Arrangement-and-Cancellation-of-Arrangement-Under-the-Extended-46499>.
96. The Act of 20 October 1994 On Special Economic Zones. URL: <http://www.infor.pl/akt-prawny/562012,ustawa-o-specjalnych-strefach-ekonomicznych.html>.
97. Free industrial zones / Georgian National Investment Agency. URL: <http://www.investingorgia.org/ru/keysectors/regional-logistics-hub/access-to-finance/free-industrial-zones>.
98. Tahoe Reno Industrial Center. URL: <http://tahoereno.com>.
99. Nevada Gives \$1.3 Billion Tax Break to Electric Car Maker Tesla / Scientific American. URL: <https://www.scientificamerican.com/article/nevada-gives-1-3-billion-tax-break-to-electric-car-maker-tesla>.
100. Про внесення змін до розділу XX "Перехідні положення" Податкового кодексу України щодо розвитку вітчизняного виробництва шляхом стимулювання залучення інвестицій в реальний сектор економіки через індустріальні парки / Проект Закону № 2554а-д від 25.04.2016 року. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=58867.
101. Investment Zones / Invest in Turkey. URL: <http://www.invest.gov.tr/en-US/investmentguide/investorguide/Pages/SpecialInvestmentZones.aspx>.
102. Investment incentives / Polish Investment and Trade Agency. URL: https://www.paih.gov.pl/why_poland/investment_incentives.
103. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо усунення регуляторних бар'єрів для розвитку мережі індустріальних парків в Україні / Закон України № 818-VIII від 24.11.2015 року. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/go/818-19>.
104. Doing Business 2019: Training for Reform / World Bank Group. URL: https://www.doingbusiness.org/content/dam/doingBusiness/media/Annual-Reports/English/DB2019-report_web-version.pdf.
105. Природні монополісти vs. конкурентний бізнес: шляхи поліпшення співпраці: Системний звіт Ради бізнес-омбудсмена. URL: https://boi.org.ua/media/uploads/sysrep_monopolies_ukr_final.pdf.
106. Проект Закону України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо сприяння розвитку промисловості, інвестиційної діяльності, захисту та гарантування прав і законних інтересів суб'єктів підприємницької діяльності" № 6671 від 06.07.2017 / Офіційний портал Верховної Ради України URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62209.
107. Непрядкіна Н.В. Перспективи розвитку експортного фінансування в Україні із залученням експортних кредитних агентств. Бізнес Інформ. 2014. № 4. С. 25-29.

108. Шолойко А.С. Страхование экспортных кредитов как инструмент государственной поддержки экспортной деятельности в Украине. Современная экономика: проблемы, тенденции, перспективы. 2013. №8. С. 96-103.
109. Гужва І.Ю. Кредитувати чи страхувати, або як підтримати українського експортера. Міжнародний громадсько-політичний тижневик "Дзеркало тижня". 2016. №26 URL: <https://dt.ua/macrolevel/kredituvati-chi-strahuvati-abo-yak-pidtrimati-ukrayinskogo-eksportera-.html>.
110. Волосович С.В. Страхування експортних кредитів: стан, проблеми та перспективи розвитку. Фінанси, грошовий обіг, кредит. 2011. Вип. 17/1. С. 193-198.
111. Про забезпечення масштабної експансії експорту товарів (робіт, послуг) українського походження шляхом страхування, гарантування та здешевлення кредитування експорту / Закон України № 1792-VIII від 20 грудня 2016 року. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1792-19>.
112. Weltarchiv V. The importance of the development banks for the financial infrastructure. Intereconomics. 1975., Vol. 10, Iss. 9, P. 277-281.
113. National development banks are back in vogue / The Economist. URL: <https://www.economist.com/finance-and-economics/2019/03/07/national-development-banks-are-back-in-vogue>.
114. About DBJ / Development Bank of Japan. URL: <https://www.dbj.jp/en/co/info/outline.html>.
115. FY 2017 Summary of Performance and Financial Information / U.S. Small Business Administration. URL: https://www.sba.gov/sites/default/files/2018-06/FY17_Summary_of_Performance_and_Financial_Information.pdf.
116. Qlik Sense Enterprise. URL: <https://bi.prozorro.org/hub/stream/aaec8d41-5201-43ab-809f-3063750dfafd>.
117. Measurement of impact of cross-border penetration in public procurement: final report study. Luxemburg: Publications of European Union, 2017. URL: <https://publications.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/5c148423-39e2-11e7-a08e-01aa75ed71a1>.
118. Звіт сфери публічних закупівель за 2018 рік / Міністерство економічного розвитку і торівлі. URL: <http://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=3befc2bd-57c1-4e5b-9d2c-e36a1f624b8c&title=ZvitSferiPublichnikhZakupivelZa2018-Rik>.
119. Проект Закону "Купуй українське, плати українцям" (про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо сприяння розвитку промислового виробництва та малого і середнього підприємництва)

- № 7206 від 17.10.2017. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62736.
120. Вовк в овечій шкурі: 7 неприємних сюрпризів законопроекту "Купуй українське" / Центр вдосконалення закупівель. URL: <https://cep.kse.ua/article/7-nepryyemnykh-syurpryziv-zakonoproektu-kupuy-ukrayinske/index.html>.
121. Facts About Manufacturing / Manufacturing Institute, MAPI. URL: http://www.themanufacturinginstitute.org/~media/1242121E7A4F45D68C2A4586540703A5/2012_Facts_About_Manufacturing_Full_Version_High_Res.pdf.
122. Federal Acquisition Regulation (FAR). URL: <https://www.acquisition.gov/browse/index/far>.
123. Barrow K. Kawasaki chosen for \$US 1.4 bn New York Subway car order. International Railway Journal. URL: <https://www.railjournal.com/regions/north-america/kawasaki-chosen-for-us-14bn-new-york-subway-car-order>.
124. Гармонізація системи державних закупівель в Україні зі стандартами ЄС. URL: <https://eupublicprocurement.org.ua>.
125. Збірник директив ЄС з питань державних закупівель. URL: https://eupublicprocurement.org.ua/wp-content/uploads/2015/02/EU-PP-Directives-Compendium_UKR.pdf.
126. Галасюк В.В. Чому Рада і прем'єр підтримали законопроект "Купуй українське, плати українцям". URL: <https://m.day.kyiv.ua/uk/article/ekonomika/governennya-zdorovogo-gluzdu-v-ekonomiku>.
127. Виробничники та Укрзалізниця продовжують діалог / Федерація роботодавців України. URL: <http://fru.ua/ua/media-center/archive/virobnichniki-ta-ukrzalznitsya-prodovzhuyut-dialog>.
128. Emerging Policy Issues: Localization Barriers to Trade / OECD Trade Committee. URL: [http://www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?cote=TAD/TC/WP\(2014\)17/FINAL&docLanguage=En](http://www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?cote=TAD/TC/WP(2014)17/FINAL&docLanguage=En).
129. WTO International Trade and Market Access Data: Tariffs. URL: https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/statis_bis_e.htm?solution=WTO&path=/Dashboards/MAPS&file=Tariff.wcdf&bookmarkState={%22impl%22:%22client%22,%22params%22:{%22langParam%22:%22en%22}}.
130. Фінансові стратегії модернізації економіки: світова практика / під ред. Я. М. Міркіна. М.: Марістр, 2014. 496 с.
131. Lending interest rate (%) / The World Bank data. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/FR.INR.LEND?view=chart>.
132. Український бізнес втратив у збанкрутілих банках 25% своїх коштів / УНІАН. URL: <https://www.unian.ua/economics/finance/1174380-ukrajinskiy-biznes-vtrativ-u-zbankrutilih-bankah-25-svojih-koshtiv-bankiri.html>.

133. Federal Reserve Act. Section 2A. Monetary policy objectives. URL: <https://www.federalreserve.gov/aboutthefed/section2a.htm>.
134. Reserve Bank Act 1959 / Australian Government. URL: <https://www.legislation.gov.au/Details/C2015C00201>.
135. Full wording of Act No. 6/1993 Coll., on the Czech National Bank. URL: https://www.cnb.cz/export/sites/cnb/en/legislation/.galleries/acts/act_on_cnb.pdf.
136. Bank of Negara Malaysia: Objectives & Functions. URL: <https://web.archive.org/web/20071012015208/http://www.bnm.gov.my/index.php?ch=7>.
137. Проект Закону про внесення змін до статті 99 Конституції України щодо удосконалення конституційної функції Національного банку України для забезпечення економічного зростання країни № 5303 від 21.10.2016. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=60326.
138. Галасюк В.В. Особливості державної політики щодо забезпечення сировиною підприємств деревообробної промисловості України. URL: http://visen.knau.kharkov.ua/uploads/visn_econom/2017/3/31.pdf.
139. Галасюк В.В. Підвищення вивізного мита на металобрухт для ліквідації сировинного дефіциту в металургійній галузі як механізм економічного розвитку. Вісник Одеського національного університету ім. І.І. Мечникова. 2017. Т. 22. Вип. 10(63). С. 46-50.
140. Спиваковский В. Реформы пополняют Бюджет. Формула 10 x 10. URL: <http://site.ua/vspivakovsky/2029-reformy-popolnyayut-byudjet-formula-10-h-10/>
141. Товарна структура зовнішньої торгівлі у 2018 році. Державна служба статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2018/zd/tsztt/tsztt_u/tsztt1218_u.htm.
142. Україна збільшила експорт зернових втричі за сім років. Економічна правда. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2018/03/11/634842>.
143. Основні засоби України. Державна служба статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2018/ibd/osn_zas_u/arch_osn_zas.htm.
144. Транспортна галузь України потребує виділення 17-22 млрд. євро інвестицій до 2030 р. Міністерство інфраструктури України. URL: <https://mtu.gov.ua/news/30199.html>.
145. Державно-приватне партнерство в контексті управління державними інвестиціями в Україні: оцінка. Міжнародний банк реконструкції та розвитку / Світовий банк. URL: <http://documents.worldbank.org/curated/en/495131467995051959/pdf/106249-UKRANIAN-WP-P153935-PUBLIC-Public-Investment-UKR-Web-cover.pdf>.

146. Степан Кубів: Втілення проектів державно-приватного партнерства прискорить зростання ВВП на 5-7% щорічно. Урядовий портал. Кабінет Міністрів України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/news/stepan-kubiv-vtilennya-proektiv-derzhavno-privatnogo-partnerstva-priskorit-zrostannya-vvp-na-5-7-shchorichno>.
147. Гарматій Н., Федішин І. Динаміка та перспективи розвитку машинобудування України. Галицький економічний вісник. Т.: ТНТУ, 2019. Том 57. № 2. С. 52-62.
148. Калиновський А. О., Горбаль Н. І., Калиновська Н. Л. тенденції та стратегії розвитку авіаційної галузі України. Бізнес Інформ. 2016. № 8. С. 88-94.
149. Наприклад М. Аналіз конкурентоспроможності літакобудування на світовому ринку та в Україні. Україна в процесі імплементації угоди про асоціацію з ЄС: зб. тез доп. Міжнар. Інтернет-конф. студ. та молод. вчених (Тернопіль, 23-24 квіт. 2015 р.) Тернопіль: ТНЕУ, 2015. С. 73-75.
150. Michael Sheetz. The space industry will be worth nearly \$3 trillion in 30 years, Bank of America predicts. CNBC. URL: <https://www.cnbc.com/2017/10/31/the-space-industry-will-be-worth-nearly-3-trillion-in-30-years-bank-of-america-predicts.html>.
151. Презентація проекту Стратегії розвитку хімічної галузі України. Федерація роботодавців України. URL: <http://fru.ua/ua/media-center/announcements/prezentatsiia-proektu-strategii-rozvytku-khimichnoi-haluzi-ukrainy>.
152. Федерація роботодавців та Союз хіміків презентували проект Стратегії розвитку хімічної галузі до 2030 року. Федерація роботодавців України. URL: <http://fru.ua/ua/events/fru-events/federatsiia-robotodavstv-ta-soiuz-khimikiv-prezentuvaly-proekt-strategii-rozvytku-khimichnoi-haluzi-do-2030-roku>.
153. Знищення легкової автоіндустрії / Звіт асоціації автовиробників України від 29.03.2018 р.
154. M. Jakubiak, P. Kolesar, I. Izvorski, L. Kurekova. The Automotive Industry in the Slovak Republic: Recent Developments and Impact on Growth. The International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank On behalf of the Commission on Growth and Development. URL: http://siteresources.worldbank.org/EXTPREMNET/Resources/489960-1338997241035/Growth_Commission_Working_Paper_29_Automotive_Industry_Slovakia_Recent_Developments_Impact_Growth.pdf.
155. Automotive Sector in Slovakia. Slovak Investment and Trade Development Agency. URL: http://www.slowakische-kulturtag.de/wirtschaft/Automotive_sector_in_slovakia%20_016_SARIO.pdf.

156. Валовий внутрішній продукт за 2018 рік. Державна служба статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2018/vvpr/vvpr_kv/vvpr_kv_u/vvppr_kv2018u.htm.
157. Фармацевтика України: інфографічний довідник. Торгово-промислова палата України, Фармацевтична фірма "Дарниця", АЕQUO. URL: https://businessviews.com.ua/ru/get_file/id/the-infographics-report-pharmaceutical-industry-of-ukraine-2019.pdf.
158. Фармацевтика України: інфографічний довідник. Торгово-промислова палата України, Фармацевтична фірма "Дарниця", АЕQUO. URL: https://businessviews.com.ua/ru/get_file/id/the-infographics-report-pharmaceutical-industry-of-ukraine-2019.pdf.
159. Коніна М. Україна – в ТОПі глобальних експортерів ІТ-послуг і розвитку старпап-інкубаторів. DOU. URL: <https://dou.ua/forums/topic/21542>.
160. Шелест О., Кутовий Я., Самоходський І. Розвиток української ІТ-індустрії: аналітичний звіт. / за ред. О. Курбакова. Київ: асоціація "ІТ Ukraine", 2018. 68 с.
161. Звіт "Механізми фінансування заходів енергоефективності в Україні" в рамках проекту "Секретаріат та Експертний хаб з енергоефективності", що впроваджується Програмою розвитку ООН в Україні за підтримки Уряду Словацької Республіки та сприянням Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства в Україні. URL: <http://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2017/03/Mehanizmi-finansuvannya-zahodiv-energoefektivnosti-v-Ukrai--ni.pdf>.
162. Clean Energy Investment Exceeded \$300 Billion Once Again in 2018. BloombergNEF. URL: <https://about.bnef.com/blog/clean-energy-investment-exceeded-300-billion-2018/?fbclid=IwAR3VBu9wmdTBsVcTKVc9zcpioGGKzgh6UsdRWF9LD9wtD7BHD66iiXupo>.
163. Rachel Cordery. Most electricity in Germany comes from renewable sources. Power Technology. URL: <https://www.power-technology.com/news/most-electricity-in-germany-comes-from-renewable-sources>.
164. Прейгер Д. Реалізація транзитного потенціалу України як фактор зміцнення економічних зв'язків між Європою та Азією. Економіка України. 2012. № 4. С. 47-59. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/EkUk_2012_4_7.
165. Цвірко О. О. Транзитні перевезення як стратегічний напрямок розвитку транспорту України в умовах глобалізації. Причорноморські економічні студії. 2018. Вип. 30(1). С. 56-60.

166. Klaus Schwab. The Global Competitiveness Report 2018. World Economic Forum. URL: <http://www3.weforum.org/docs/GCR2018/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2018.pdf>.
167. Транспортна галузь України потребує виділення 17-22 млрд. євро інвестицій до 2030 р. Міністерство інфраструктури України. URL: <https://mtu.gov.ua/news/30199.html>.
168. Туристична галузь в Україні 2017 року принесла 1,5% ВВП. УКРІН-ФОРМ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-tourism/2442359-turisticna-galuz-v-ukraini-2017-roku-prinesla-15-vvp.html>.
169. International tourism, number of arrivals. World Tourism Organization, Yearbook of Tourism Statistics, Compendium of Tourism Statistics. URL: https://data.worldbank.org/indicator/ST.INT.ARVL?locations=UA&most_recent_value_desc=true&view=chart.
170. Про схвалення Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 березня 2017 р. № 168-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/168-2017-p>.
171. The Shifting Geography of Global Value Chains: Implications for Developing Countries and Trade Policy World Economic Forum. – Geneva: WEF, 2013. P. 9.
172. Yuqing Xing. Global Value Chains and New Thinking on Trade and Industrial Policy // GPN Working Paper Series, 2016
173. Шпичак О.М. Вигоди та проблеми експорту зерна з України. Економіка АПК. 2013. №10. С. 5-15.
174. Савчук І. Експорт залізорудної сировини з України. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. 2017. Вип. 1(36). С. 37-41.
175. Колобов Г.А., Печерица К.А., Осипенко А.В., Бубинец А.В. Современное состояние и прогноз развития мировой титановой промышленности на период до 2026 года. Металургія. 2018. Вип. 1 (39). С. 5
176. Titanium Metal: Global Industry, Markets and Outlook to 2026 (Seventh Edition, 2017). London: Roskill Services LTD, 2017. URL: <https://roskill.com/market-report/titanium-metal>.
177. Клунко Н. Зарубіжний досвід імпортозаміщення у фармацевтичній галузі як приклад для України. Економіка України. 2012. № 6. С. 24-29. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/EkUk_2012_6_4.
178. Сільське господарство. Тваринництво (1990-2017). Державна служба статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2006/sg/sg_rik/sg_u/tvar_u.html.
179. Зовнішньоекономічна діяльність – зовнішня торгівля окремими видами товарів за країнами світу. Державна служба статистики України.

- URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2019/zd/e_iovt/arh_iovt2019.htm.
180. Промисловість. Виробництво окремих видів промислової продукції (1990-2018). Державна служба статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2006/pr/prm_ric/prm_ric_u/vov2005_u.html.
181. Внутрішня торгівля. Частка продажу підприємствами роздрібною торгівлі товарів, які вироблені на території України (2005-2018) Державна служба статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2018/sr/chprt/chprt2017_u.htm.
182. India Slowing, China Resilient in Harvard's New Global Growth Projections / Atlas of economic complexity. URL: <http://atlas.cid.harvard.edu/growth-projections>.

ДОДАТКИ

Контури "модернізаційного курсу" та "стабілізаційного курсу"

Важелі економічної політики	«Стабілізаційний курс»	«Модернізаційний курс»
Податки	<p><i>Пріоритет – фіскальна консолідація (врівноваження доходів та витратів держбюджету).</i></p> <p>Нейтральні («рівні для усіх») податки без преференцій, стимулів та спеціальних інвестиційних режимів.</p> <p>Забезпечують короткострокову фінансову стабільність, але «підкошують» майбутнє економічне зростання та консервують існуючу (сировинну) структуру економіки.</p>	<p><i>Пріоритет – швидке економічне зростання.</i></p> <p>Стимулюючі та диференційовані (не однакові для всіх) податки. Податкові канікули та стимули для нових виробництв і «хай-тек» компаній, креативних індустрій («високоякісні» види діяльності).</p> <p>Забезпечують умови структурної модернізації, прискореного зростання, а також детнізації та демополізації економіки, сприяють довгостроковій фінансовій стабільності.</p>
Митні ставки	<p><i>Пріоритет – вільна торгівля на основі міжнародних угод.</i></p> <p>Мінімізація тарифних торговельних бар'єрів (і вивізних, і ввізних) без врахування вигідності чи невивідності для вітчизняних виробників.</p> <p>Імпортувати готову продукцію часто вигідніше, ніж матеріали і компоненти для її виробництва, а експорт сировини не обмежується.</p>	<p><i>Пріоритет – розвиток переробної промисловості та захист місцевого виробника.</i></p> <p>Формування торговельної політики (у т.ч. митне регулювання) і прийняття міжнародних зобов'язань з урахуванням інтересів вітчизняних виробників.</p> <p>Експорт сировини стримується, а внутрішній ринок готової продукції захищається в інтересах виробників.</p>
Кредитні ставки	<p><i>Пріоритет – макрофінансова стабілізація, стримування інфляції.</i></p> <p>Жорстка монетарна політика для гальмування інфляційних процесів в економіці. Дорогі банківські кредити й відсутність масштабних державних програм компенсації відсоткових ставок для промислових виробників, фермерів, МСБ, експортерів.</p> <p>Відсутність спеціальних фінансових інститутів розвитку.</p>	<p><i>Пріоритет – забезпечення реального сектору економіки доступними фінансовими ресурсами.</i></p> <p>Проведення політики «фінансового зрощення» реального сектору економіки. Запровадження масштабних державних програм компенсації відсоткових ставок для промислових виробників, фермерів, МСБ, експортерів через спеціальні інститути розвитку: експортно-кредитне агентство, банк відбудови і розвитку, агенцію підтримки малого бізнесу, фонд підтримки інновацій.</p>

Важелі економічної політики	«Стабілізаційний курс»	«Модернізаційний курс»
Тарифи, інфраструктура	<p><i>Пріоритет – балансування фінансових планів держмонополії, ціноутворення на основі «імпортного паритету».</i></p> <p>Проведення тарифної політики «локальної оптимізації», спрямованої на вирішення проблем окремих галузей чи підприємств енергетики і транспорту за рахунок інших, часто важливіших системоутворюючих галузей та сфер економіки. Наприклад, наповнення держбюджету через підняття тарифів держмонополії на вантажні перевезення або капіталізація газової держмонополії через підвищення тарифів для споживачів до «імпортного паритету» без врахування негативних ефектів такої політики для економіки в цілому.</p>	<p><i>Пріоритет – стимулювання розвитку реального сектору економіки та промислового виробництва зокрема.</i></p> <p>Проведення тарифної політики «глобальної оптимізації» в інтересах економіки і суспільства в цілому. Прийняття рішень щодо зміни тарифів на основі розрахунку системних макроефектів – зайнятості, інвестицій, виробництва, експорту та ін. Встановлення тарифів на рівнях, які дозволяють максимізувати економічне зростання.</p> <p>Диференційовані тарифи, що стимулюють ошадливе споживання. Часткова компенсація державою тарифів підприємствам реального сектору економіки, передусім, новим виробництвам.</p> <p>Підпорядкування тарифоутворення енергетичного і транспортного сектору інтересам промислового виробництва та національної економіки.</p>
Курс національної грошової одиниці	<p><i>Пріоритет – вільне курсоутворення.</i></p> <p>Непередачуване для учасників ринку трикопільне послаблення курсу національної грошової одиниці на фоні хронічного дефіциту торговельного балансу з періодами спекулятивної ревальвації.</p>	<p><i>Пріоритет – розвиток економіки, збереження кутівельної спроможності населення.</i></p> <p>Передачуване для учасників ринку поступове послаблення курсу національної грошової одиниці з урахуванням фундаментальних економічних показників.</p>
Державні закупівлі	<p><i>Пріоритет – мінімізація видатків держбюджету.</i></p> <p>Ставка на фіскальну економію, зменшення ролі держави як гравця на економічній арені.</p>	<p><i>Пріоритет – задоволення суспільних потреб та розвитку власного виробництва.</i></p>

Важелі економічної політики	«Стабілізаційний курс»	«Модернізаційний курс»
Державні закупівлі	Відсутність вимог щодо локалізації та преференцій для місцевих виробників. Домінування цінового критерію. Відсутність масштабних пріоритетів та довгострокового планування й рамкових контрактів. Висока імпортозалежність і деіндустріалізація.	Ставка на ефективне використання наявних ресурсів, розбудову інфраструктури й власну промисловість. Масштабні проекти розвитку. Довгострокове планування державних закупівель, використання рамкових контрактів. Врахування життєвого циклу та нецінових критеріїв (технологічності, енергоефективності тощо). Вимоги до рівня локалізації та преференції для місцевих виробників. Розумне імпортозаміщення та реіндустріалізація.
Регуляторні правила	<i>Пріоритет – дерегуляція.</i> Послаблення ролі держави як регулятора. Мінімізація регулювання економічних процесів в країні. «Нейтральна» економічна політика. Держава – «нічний сторож», арбітр.	<i>Пріоритет – ефективна регуляція.</i> Підсилення інституційної спроможності та ролі держави як регулятора. Оптимальне регулювання економіки: стимули для високоякісних видів діяльності та запобіжники для низькоякісних. «Селективна» та диференційована проактивна економічна політика.

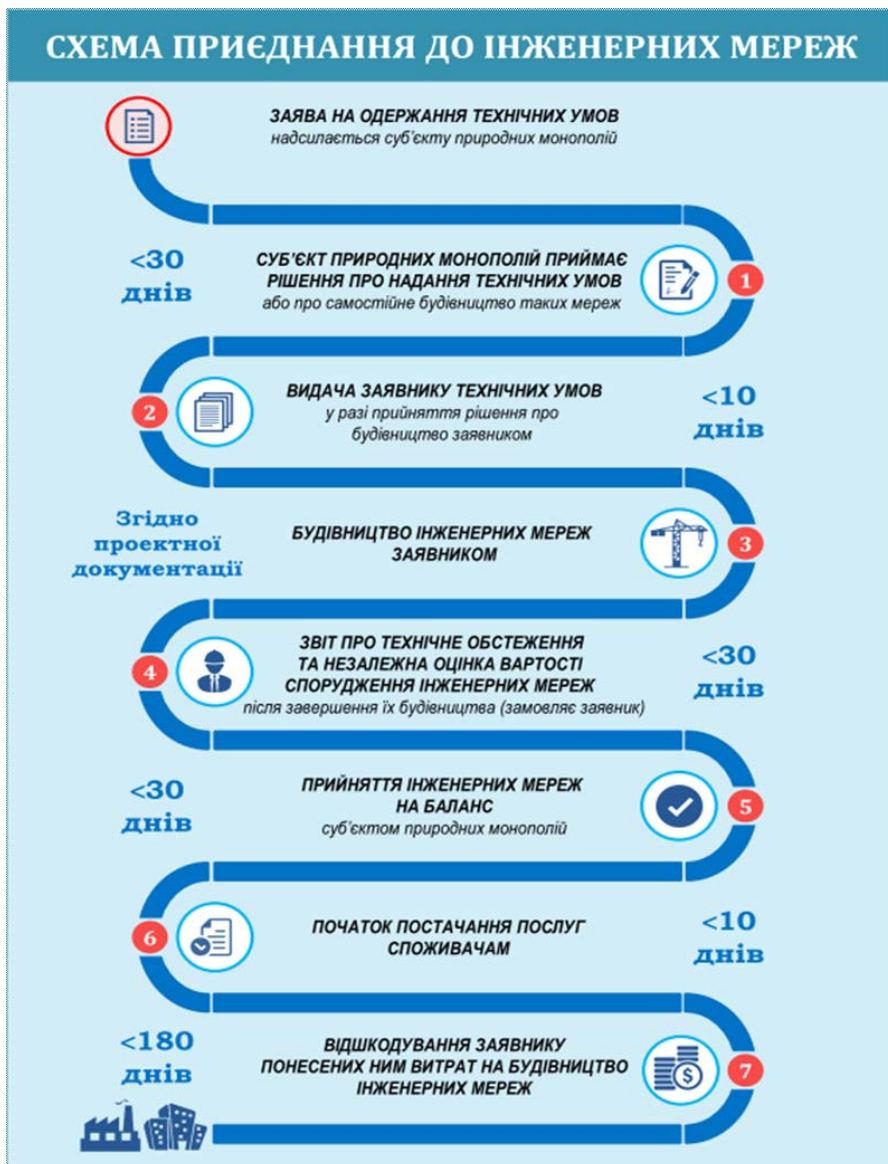
Держава: укладено автором.

Базові інструменти економічного розвитку

Важелі економічної політики	Механізми та інститути економічного розвитку
Податки	Індустріальні парки – спеціальні промислові території, як правило, з підготовленою інженерно-транспортною інфраструктурою, набором необхідних сервісів, спрощеними регуляторними процедурами та пакетом інвестиційних стимулів для виробничих підприємств.
Кредитні ставки	Експортно-кредитне агентство (ЕКА) – здешевлення кредитів для експортерів несировинної продукції через страхування і гарантування експортних контрактів та часткову компенсацію відсотків за експортними кредитами вітчизняних виробників. Банк відбудови і розвитку (БВР) з залученням коштів міжнародних фінансових організацій (МФО) для надання дешевих і «довгих» кредитів промвиробникам, фермерам, інноваторам. Агенція підтримки малого бізнесу (АМБ) за зразком американської SBA (у т.ч. за рахунок донорських ресурсів) для здешевлення кредитів, консультування і допомоги МСП.
Тарифи, інфраструктура	Безкоштовне приєднання до інженерних мереж (електроенергія, газ, вода та ін.) для виробників, будівельників, аграріїв, підприємців (за рахунок інвестиційної складової тарифу). Державно-приватне партнерство (ДПП) - механізм гарантування інтересів приватних інвесторів при реалізації спільних з державою або муніципалітетами проектів. Часткова компенсація тарифів для промислових виробників.
Державні закупівлі	Запровадження багатofакторної моделі оцінки тендерних пропозицій і обов'язкове врахування місцевої складової при держзакупівлях.
Курс національної грошової одиниці	Монетарний режим «таргетування економічного зростання» (спрямування монетарної політики, за зразком США, не лише на стабільність грошової одиниці, а й на сприяння економічному зростанню, поміркованому рівню довгострокових ставок та максимальній зайнятості населення).
Митні ставки	Перегляд митних тарифів в інтересах вітчизняної промисловості – мінімізація (в межах умов СОТ) ввізних мит на імпорт сировини та комплектуючих і збільшення (в межах умов СОТ) мит на імпорт готової продукції та експорт сировини.
Регуляторні правила	«Розумна регуляція» = ліквідація штучних регуляторних бар'єрів + встановлення продуктивних обмежень (мораторій на експорт лісу-кругляка тощо).

Джерело: укладено автором.

Модель приєднання до інженерних мереж згідно ЗПУ №6671-д

Джерело: укладено автором.

Топ-55 товарних позицій в експорті України у 2017 р.

№	Код за HS 6	Опис товарної групи	Експорт, млн. \$	Частка в експорті, %
1.	151211	Олія соняшникова сира	3898,3	9,01
2.	100590	Кукурудза	2974,5	6,88
3.	100199	Пшениця м'яка	2752,5	6,36
4.	260112	Руди та концентрати залізни, агломеровані	1295,4	2,99
5.	260111	Руди та концентрати залізни, неагломеровані	1292,8	2,99
6.	854430	Дроти для свічок запалювання в транспортних засобах	1217,1	2,81
7.	720712	Напівфабрикати з вуглецевої сталі інші, ніж в 720711*	1065,4	2,46
8.	120190	Совєи боби, подрібнені або неподрібнені	1059,5	2,45
9.	720711	Напівфабрикати з вуглецевої сталі прямокутн. попереч. перерізу*	1059,0	2,45
10.	120510	Насіння ріпаку з низьким вмістом ерукової кислоти	874,4	2,02
11.	230630	Макуха та інші тверді відходи з насіння соняшнику	787,0	1,82
12.	720110	Чавун переробний нелегований	738,2	1,71
13.	100390	Ячмінь	710,6	1,64
14.	720230	Феросилікомарганець	702,7	1,62
15.	721420	Прутки та бруски з вуглецевої сталі рельєфні	695,0	1,61
16.	720851	Прокат плоский з вуглецевої сталі завтовшки понад 10 мм	673,4	1,56
17.	281820	Оксид алюмінію	467,9	1,08
18.	720839	Прокат плоский з вуглецевої сталі у рудонах завтовшки менш 3 мм	422,6	0,98
19.	720720	Напівфабрикати з вуглецевої сталі, масова частка вуглецю > 0,25%	413,4	0,96
20.	151219	Олія соняшникова рафінована	404,1	0,93
21.	721391	Прутки і бруски гарячекатані круглого попереч. перерізу Ø < 14 мм	332,2	0,77
22.	440710	Лісоматеріали розпиляні або розколоті хвойних порід	318,2	0,74
23.	240220	Сигарети, цигарки з вмістом тютюну	293,4	0,68
24.	170199	Цукор без додання ароматичних добавок або барвників	279,6	0,65
25.	720852	Прокат плоский з вуглец. сталі не у рудонах завтовшки 4,75 – 10 мм	278,8	0,64
26.	720838	Прокат плоский з вуглецевої сталі у рудонах завтовшки 3 – 4,75 мм	241,9	0,56
27.	250830	Глина вогнетривка	236,0	0,55
28.	271600	Електроенергія	235,6	0,54
29.	841122	Двигуни турбовинтові потужністю понад 1100 кВт	231,4	0,53
30.	890190	Судна вантажні та вантажно-пасажирські	193,0	0,45
31.	020714	Морожені частини тушок і субпродукти курей свійських	186,3	0,43
32.	720917	Прокат плоский з вуглецевої сталі у рудонах завтовшки 0,5 – 1 мм	176,6	0,41
33.	720916	Прокат плоский з вуглецевої сталі у рудонах завтовшки 1 – 3 мм	174,4	0,40
34.	440890	Листи для облицювання та листи для клеєної фанери	173,2	0,40
35.	851770	Частини телефонних апаратів й ін. апаратури для передачі голосу	165,0	0,38
36.	721631	U-подібні профілі з вуглецевої сталі	162,0	0,37
37.	940190	Частини меблів для сидіння	160,5	0,37
38.	720260	Феронікель	149,6	0,35
39.	720211	Феромарганець з часткою вуглецю понад 2%	146,3	0,34
40.	721049	Прокат плоский з вуглецевої сталі оцинкований, негофрований	145,8	0,34
41.	300490	Лікарські засоби, в інших кодах класифікації не зазначені	139,4	0,32
42.	860719	Вісі, колеса й інші частини візків залізничних локомотивів	135,3	0,31
43.	071310	Горox сушений, лущений	133,9	0,31
44.	040900	Мед натуральний	133,8	0,31
45.	481420	Шпалери та аналогічні покриття для стін	132,7	0,31
46.	851671	Електричні водонагрівачі для приготування кави або чаю	130,5	0,30
47.	284410	Уран природний (незабагачений) та його сполуки	130,1	0,30
48.	020712	Морожене м'ясо курей свійських, не розрізане на частини	126,7	0,29
49.	150710	Олія соєва та її фракції	125,4	0,29
50.	271019	Середні та важкі дистилати нафти (газойль, дизельне пальне, мазут)	122,6	0,28
51.	720449	Відходи та брухт чорних металів подрібнені	118,7	0,27
52.	730439	Труби порожнисті, безшовні з чорних металів холоднокатані	117,1	0,27
53.	040510	Масло вершкове	116,3	0,27
54.	170490	Кондитерські вироби з цукру без вмісту какао	113,1	0,26
55.	190190	Екстракт солодовий	110,7	0,26
Всього			29669,9	68,58

- Агросировина
- Харчова продукція первинної обробки
- Промислова сировина
- Напівфабрикати чорної металургії
- Продукція деревообробної та меблевої промисловості
- Продукція приладо- і машинобудування
- Продукція інших галузей промисловості

Джерело: [179]

Топ-55 товарних позицій в імпорті України у 2017 р.

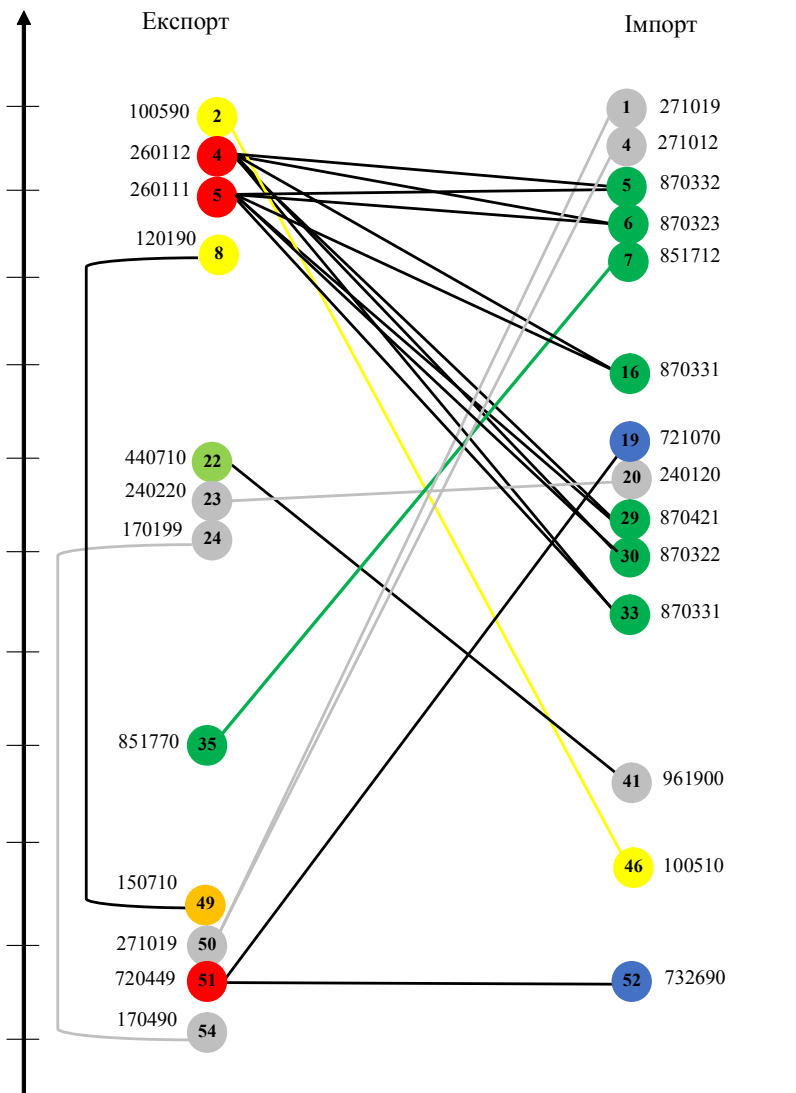
№	Код за HS 6	Опис товарної групи	Імпорт, млн. \$	Частка в імпорті, %
1.	271019	Середні та важкі дистилати нафти (газойль, дизельне пальне, мазут)	3309,6	6,67
2.	271121	Газ природний	3227,9	6,51
3.	270112	Бітумінозне вугілля, включаючи коксівне	2359,4	4,76
4.	271012	Легкі дистилати нафти	834,0	1,68
5.	870332	Легкові автомобілі дизельні з об'ємом двигуна 1,5 – 2,5 куб. дм	758,4	1,53
6.	870323	Легкові автомобілі бензинові з об'ємом двигуна 1,5 – 3 куб. дм	610,2	1,23
7.	851712	Телефонні апарати для бездротових мереж зв'язку	585,4	1,18
8.	310520	Мінеральні або хімічні добрива з вмістом азоту, фосфору та калію	563,1	1,14
9.	840130	Неопромінені паливні елементи (твели) для ядерних реакторів	533,4	1,08
10.	380893	Гербіциди та регулятори росту рослин	492,8	0,99
11.	870190	Трактори для сільськогосподарських робіт і лісового господарства	478,9	0,97
12.	270111	Антрацит	330,8	0,67
13.	847130	Портативні машини автоматичного оброблення інформації	320,7	0,65
14.	843351	Комбайни зернозбиральні	309,7	0,62
15.	380892	Фунгіциди	296,9	0,60
16.	870333	Легкові автомобілі дизельні з об'ємом двигуна понад 2,5 куб. дм	283,3	0,57
17.	271112	Пропан	249,3	0,50
18.	854449	Ізольовані електричні провідники для напруги не більше 1000 В	248,4	0,50
19.	721070	Прокат плоский з вуглецевої сталі, фарбований, лакований	245,0	0,49
20.	240120	Тюбон з частково або повністю відділеною середньою жилкою	228,7	0,46
21.	260200	Руди та концентрати марганцеві	223,4	0,45
22.	854442	Ізольовані електр. провідники оснащені з'єднувачн. пристроями	220,7	0,44
23.	260600	Руди та концентрати алюмінієві	212,3	0,43
24.	271113	Бутан	211,2	0,43
25.	210690	Харчові продукти, в інших кодах класифікації не зазначені	193,3	0,39
26.	870120	Трактори колісні для напівпричепів	186,7	0,38
27.	851762	Пристрої приймання, перетворення й передачі інформації	174,2	0,35
28.	390110	Поліетилен з питомою густиною менше 0,94	172,1	0,35
29.	870421	Вантажні автомобілі з повною масою не більше 5 т	170,2	0,34
30.	870322	Легкові автомобілі бензинові з об'ємом двигуна 1 – 1,5 куб. дм	161,2	0,32
31.	854720	Арматура ізольовальна пластмасова	160,2	0,32
32.	853690	Електрична апаратура для комутації або захисту електричних кіл	156,6	0,32
33.	870331	Легкові автомобілі дизельні з об'ємом двигуна менше 1,5 куб. дм	156,4	0,32
34.	271320	Бітум нафтовий	154,1	0,31
35.	151190	Фракції нальової олії	153,6	0,31
36.	300210	Сироватки імунні та інші фракції крові	150,5	0,30
37.	852872	Апаратура для телебачення з кольоровим зображенням	147,4	0,30
38.	401120	Шини пневматичні, гумові, нові для автобусів і вантажних авто	143,2	0,29
39.	080390	Банани	140,6	0,28
40.	390760	Поліетилен-терефталат	139,6	0,28
41.	961900	Гігієнічні прокладки і тампони, дитячі пелюшки і підгузки	139,5	0,28
42.	390210	Поліпропілен	138,2	0,28
43.	392690	Вироби з пластмас, в інших кодах класифікації не зазначені	133,9	0,27
44.	854140	Світлодіодні промінювальні діоди й інші фото-чутливі напівпровідники	132,1	0,27
45.	843230	Сівалки, садильники та машини розсадосадильні	132,0	0,27
46.	100510	Кукурудза насіннева	131,2	0,26
47.	848180	Крани, вентилі та аналогічна арматура	126,6	0,26
48.	390410	Полівінілхлорид, не змішаний з іншими речовинами	126,5	0,26
49.	380891	Інсектициди	126,4	0,25
50.	281410	Аміак безводний	123,0	0,25
51.	390120	Поліетилен з питомою густиною понад 0,94	122,2	0,25
52.	732690	Драбини, піддони, жолоби, гаки й інші вироби з чорних металів	118,9	0,24
53.	300450	Лікарські засоби, що містять вітаміни	117,1	0,24
54.	870590	Моторні транспортні засоби спеціального призначення	114,8	0,23
55.	841810	Комбіновані холодильники-морозильники з окремими дверима	113,2	0,23
Всього			21589,0	43,55

- Агросировина
- Харчова продукція первинної обробки
- Промислова сировина
- Напівфабрикати чорної металургії

- Продукція деревообробної та меблевої промисловості
- Продукція приладо- і машинобудування
- Продукція інших галузей промисловості

Джерело: [179]

Ідентифіковані "перехрестя" за найбільшими 55 товарними позиціями в експорті та імпорті України у 2017 р.

Джерело: укладено автором.

Наукове видання

ГАЛАСЮК ВІКТОР ВАЛЕРІЙОВИЧ

**КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ
ТРАНСФОРМАЦІЇ
ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ**

Монографія

Відповідальний технічний редактор
та комп'ютерна верстка
Цаплюк І.В.

Підп.до друку 18.02.2019. Формат вид. 60x84¹/₁₆
Папір офсет. № 1. Офс. друк. Гарн. "Times New Roman Cyr"
Ум. друк. арк. 15,27. Обл.-вид. арк. 15,16.
Наклад 300 прим. Зам. 56.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
Серія ДК № 1824 від 02.06.2004.

ВНЗ «Національна академія управління»
03151, Україна, м. Київ, вул. Ушинського, 15, км. 312.
тел. 242-24-46, 242-24-64, 242-10-95,
www.nam.kiev.ua, eco@nam.kiev.ua, NAU-kniga@ukr.net

Віддруковано згідно з наданим оригінал-макетом
ТОВ «Наш Формат»
Україна, 02105, м. Київ, пр-т. Миру, 7